

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 5

МАЈ 1923

ГОД. XL

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 28 марта ове године постављени су:

У Министарству Просвете:

за референта I класе у одеку за Основну Наставу, Михаило М. Станојевић, референт Министарства Просвете у пензији;

у Државној Штампарији у Београду:

за помоћника књиговође, Софија Тодоровићева, банкарски чиновник, са годишњом платом од 2.000 динара;

на Богословском Факултету Универзитета у Београду:

за писара II класе, Милан Стојадиновић, писар Београдског Духовног Суза.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 28 марта ове године стављен је у стање мира Д-р Стојан Братанић, библиотекар Градске Библиотеке у Сплиту, с пензијом која му припада по годинама службе.

ОСТАВКЕ

Указом Њ. В. Краља од 28 марта ове године уважене су оставке на државну службу:

Милану Рајићу, писару Министарства Просвете, и

Драгомиру Васићу, писару I класе Министарства Просвете.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1321 РЕДОВНИ САСТАНАК ОД 28 ОКТОБРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: Председник г. д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. д-р Чедо Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Велић, д-р Влад. Ђоровић, д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим Тричковић, Љуб. Протић, Т. Радивојевић, Мирко Поповић и Милутин Станковић.

Секретар, Св. Миловановић.

I Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 15436 од 30 пр. мес., с молбом г-ђице д-р Анђелије А. Јакшић, да се њена слика *Гусле Јаворове* откупи и препоручи за школе.

Савет је мишљења, да је ова слика ван круга ових издања, која Савет може препоручити.

II Председник саопштава одлуку Г. Министра Просвете, да се расписује стечај за Буквар и Читанку државног издања, за све основне школе у Краљевини и да Савет одреди комисију за преглед поднесених рукописа.

Савет призна знању и одлучује да у ову комисију уђу г.г. Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић и Милутин Станковић.

III Продужује се расправа о нацрту закона за Главни Просветни Савет.

Чита се други део чл. 8, који гласи: „Секретар је указни чиновник, њега поставља и смењује Министар Просвете на предлог Сталног Просветног Већа“.

Овоме члану додаје се нови став: „Стално Просветно Веће може позвати на своје седнице свако лице које му може послужити за расправљање извесних питања; такво лице има право гласа у решавању питања ради којих је позвано“.

Чл. 9 прима се по предлогу, с овим изменама: реч *већа* изоставља се, а после речи *одлуке* додаје се: *и даје мишљења*.

У чл. 10 изостављају се речи *коншролног одсека*, а додаје се нови став: „Секције сем тога раде и све друге послове, које им упути Стално Просветно Веће“.

Чл. 11 мења се и гласи: „Секција може бити сталних и привремених. Сталне су састављене од чланова Сталног Просветног Већа, а привремене секције могу имати чланове и изван Сталног Просветног Већа, које бира опет поменуто Веће, но у том случају мора у привременој секцији бити најмање један члан Сталног Просветног Већа.“

„Функције секција и њихова организација одредиће се Уредбом“.

Додаје се нови став: „Сви чланови секција, који нису чланови Већа, избором за чланове секција постоју ванредни чланови Главног Просветног Савета“.

Код чл. 12 Савет одлучује, да одбор изради нову редакцију, у коју ће ући и одредбе из чл. 8.

Чл. 13 прима се с овим изменама: речи *главни* и *коншролор*, изостављају се, а тако исто и речи *средње* и *коншролни одсек*. Изоставља се и цела прва реченица другог става, као и речи: *његови помоћници само са савешодавним гласом*.

Чл. 14 прима се по предлогу, но после речи *секције* — додаје се: *које може организовати*; реч *свима* изоставља се, а место речи: *коншролног одсека* — па све до краја тога члана, долази реч *председништва*.

Чл. 15 прима се без измена.

У чл. 16 изостављају се речи: *и главном коншролору*.

У чл. 17 после речи *члановима* (у почетку) додаје се: *Сталног Просветног Већа и члановима*. Последња реченица изоставља се.

У чл. 18 после речи *секцијама* додају се речи: *ванредним члановима*, а после *месних* додају се: *у колико се о њима не говори у овоме закону*.

Чл. 19 прима се без измена.

Пошто је овим завршено прво читање, Савет одлучује, да г. д-р Белић за друго читање спреми нову стилизацију целог нацрта с потребним одредбама за прелазна наређења.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 7077 од 27 овог мес., с молбом г. Борђа М. Јосимовића, да се *Карша Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца* од г. д-р Јована Цвијића откупи и препоручи за школску употребу.

Према усменом реферату г. Т. Радивојевића, Савет је мишљења, да се ова карта може откупити и препоручити.

— 1322 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 1 НОВЕМБРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Т. Радивојевић, Мирко Поповић и Милутин Станковић.

Секретар, С. Миловановић.

WWW.UNILIB.RS] Прочитани су и примљени записници 1320 и 1321 редовног састанка.

II Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 40563 од 17 пр. мес., с молбом професора г. Боривоја М. Дробњаковића, Кустоса Етнографског Музеја, да се књига професора г. Цвијића *Балканско Полуострво и Јужнословенске земље* препоручи за школе и просветне установе.

Савет је мишљења, да молбу треба усвојити.

III Чита се реферат г. Љуб. М. Протића о књизи *Опшћа Историја Трговине*, од професора г. Милорада Н. Ђерића.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се ова књига може одобрити као уџбеник за трговачке школе и као помоћна књига за политичку историју у средњим школама.

Референту издати 100 динара хонорара.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 6810 од 21 пр. мес., с молбом професора г. Миливоја Башића, да се његова књига *Из сшаре српске књижевности* препоручи за школе.

Према усменом реферату г. Јеремије Живановића Савет је мишљења, да се ово издање може препоручити као помоћна књига за наставу књижевности у средњим школама, и настављати за школске књижице.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете с молбом Кола Српских Сестара, да се друштвено издање календара *Вардар* за 1923 годину откупи и препоручи за школе.

Савет одлучује, да се молба не може узети у поступак док календар не буде одштампан.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете с молбом г. Е. Хајзингера из Загребa, да му се допусти отварање приватне академије за практично уметничку и општу наобразбу, по приложеном плану и програму.

Савет одлучује, да се за оцену и мишљење умоле г.г. д-р Влад. Коровић, Мирко Поповић и д-р Мита Лукић, а молилац да положи 1500 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 6645 од 30 пр. мес., с молбом г. Будимира Граховца, књижевника, да се његова књига *Нова Косовка* откупи и препоручи за народне и школске књижице.

Савет остаје при ранијем мишљењу, на 1298 састанку од 26 априла т. г.

VIII Прелази се ва друго читање законског нацрта о Главном Просветном Савету.

Г. д-р Белић саопштава, да је за друго читање спремио текст нацрта, према примедбама и изменама учињеним у току првог читања.

Савет прима знању.

Читају се и усвајају чл. 1 и 2, но с тим, да се ставу другом првога члана дода став други другог члана. Према томе. чл. 1 гласи: „Главни Просветни Савет саставни је део Министарства Просвете“.

„Он је помоћни орган Министра Просвете у његову раду на подизању културе и просвете нашег народа, и стално саветодавно тело Министра Просвете о свима питањима која стоје у вези са школом, наставом или народним просвећивањем у нашој земљи“.

Чл. 3 мења се и гласи: „Главни Просветни Савет састављају:

- а) Врховно Просветно Веће и
- б) Стално Просветно Веће“.

Чл. 4 прима се с изменама и гласи: „Врховно Просветно Веће чине:

- а) сви чланови Сталног Просветног Већа;
- б) по двојица представника Универзитета у Београду, Загребу и Љублани;
- в) по један представник просветне струке из сваке области“.

У чл. 5, почетна реч *Универзитетски* замењује се са *Универзитетска Већа*, а у ставу другом место речи: *водећи рачуна о шоме* — долази: али тако.

Чл. 6, 7 и 8 примају се без измена но с тим, да се у чл. 8 накнадно унесе одредба о најмањем броју чланова потребних за решавање у Врховном Просветном већу.

У чл. 9, прва реченица тачка а) мења се и гласи: „председник и по четири представника више, средње и основне наставе и два представника стручне наставе“. Остало се прима без измена,

У чл. 10, тачке под а), б) и в) мењају се и гласе:

„1) председника и половину броја чланова из тач. а) чл. 9 поставља Министар Просвете.

„2) другу половину чланова, у двапут већем броју предлажу: а) Универзитетско Веће Университета у Београду кандидате више наставе; Главна Управа Професорског Друштва кандидате средње и стручне наставе; в) Главна Управа Удружења Југословенског Учитељства кандидате основне наставе“.

У ставу другом истог члана, реч *тако* замењује се речју *овако*.

У чл. 11, у почетку, додаје се реч *председник*, — а после речи: *постављају се* — умеће се: Краљевим Указом.

У чл. 12 став први изоставља се, а став трећи (одредба о секретару) има да дође у чл. 17.

Чл. 13 и 14 примају се по предлогу, но с тим, да се после чл. 14 уметне нови члан 14 а) са садржином из другог става чл. 17.

Чл. 15 прима се, с малом изменом у ставу другом: место речи: *носиши жиг* — долазе речи *добити жиг*.

У чл. 16 реч *прве* замењује се речју *шталне*, а место речи *ипак* долази и *пада*. У ставу другом реч *сви* изоставља се, а додаје се нова реченица: „Њихов избор потврђује Министар Просвете на годину дана“.

Чл. 17 прима се без измена, а додаје му се као други став, трећи став из чл. 12 (одредба о секретару).

Чл. 18 прима се по предлогу, а у чл. 19 први став изоставља се.

Чл. 20 прима се без измена.

У чл. 21 после речи *може* — умеће се: *по одобрењу Министра Просвете*, а место речи: *које он може организовати* — долазе речи: *које би се организовале*. Други став прима се без измена, а тако и чл. 22.

У чл. 23, место речи *председништво* — долази: *председник и потпредседник*, а место *има* — долази: *имају*. У ставу другом изоставља се друга реченица. Став трећи мења се и гласи: „Награде члановима Главног Просветног Савета одређује Министар Просвете, који се овлашћује, да на основи овога закона пропише Уредбу о Главном Просветном Савету“.

Чл. 24 и 25 примају се без измена.

У чл. 26, на крају, додаје се: „и сви закони и законски прописи о оваквим и сличним установама у покрајинама“, а реч *сви*, у првом ставу изоставља се.

Чл. 27 мења се и гласи: „Овај закон ступа у живот кад га Краљ потпише, а обавезну снагу добија од дана обнародовања. Министар Просвете има у року од два месеца да постави чланове Сталног Просветног Већа, којему ће први задатак бити, да изради Уредбу о Главном Просветном Савету“.

Пошто је овим завршено друго читање, Савет одлучује: да ужи одбор изради и за наредну седницу спреми дефинитивни текст нацрта.

— 1323 редовни састанак од 9 новембра 1922 године —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Влад Радојевић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Т. Радивојевић, Мирко Поповић, и Милутин Станковић. Секретар, Сл. Миловановић.

1 Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Тричковић усмено реферисао о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Саслушавши, Савет је мишљења: да немају квалификација: Перо Безић, Михаило Шмит, Сергеје Ендасов, Симеон Шопов, Дмитриј Хитров, Наталија Рејмер-Волински; да не могу бити постављени: Јосип Шоња и Виљем Ферстер за сталног учитеља вештина, док не положи испит; Алојз Погачник, за учитеља вештина, док не поднесе доказе о средњој школи; Љубица Николајевићева, за учитеља вештина док не положи државни испит; Омер Чуца за професора, док не положи допунски испит; Симеон Митровић за привременог предметног учитеља, док не покаже зашто је напустио службу; Александар Мађушенко за суплента, док се не прибави мишљење и извештај од директора школе у којој сада ради.

III Прочитане су молбе г.г. Александра Видановића и Љубомира Недељковића, да се према средњој школи одреди разг. подофицирске школе коју су они свршили.

Савет је мишљења, да се подофицирска школа не може изједначити са средњом школом — гимназијом.

IV Г. Мирко Поповић чита дефинитивну редакцију законског нацрта о Главном Просветном Савету.

Читање је закључено код чл. 20, и Савет одлучује, да се продужи на наредном састанку а цео текст да уђе у записник састанка, на којем буде читање завршено.

— 1324 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 15 НОВОМБРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник, г. д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Влад. Радојевић, д-р Лаза Пенатовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Т. Радивојевић, Мирко Поповаћ, и Милутин Станковић.

Секретар Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да имају квалификација: за супленте: Антун Шаре, Шихаил Могаришчев и Николај Николајевички (оба под уговором); за привремене учитеље вештина: Павле Даљев и Иван Радовић; за хонорарне наставнике: Димитрије Ољенков, Димитрије Толмачев, Виктор Гулу, Шандор Ковачи, Вера Грет;

да немају квалификација: Ана Зајцева, Вјечеслав Маргаритов, Нина Штаља и Александар Губин;

да Јосип Фулгози поднесе доказе о своме школовању средњо-школском, а Олга Курејанова оригиналне документе; и да д-р Винко Витезица треба да положи допунски професорски испит.

III Г. д-р Ђоровић чита свој и г.г. Мирка Поповића и д-р Мите Лукића реферат о приватној Академији за практичну уметничку и општу наобразбу у Загребу (в. 2322 записник, под VI) — усвајајући реферат, Савет је мишљења: да се може одобрити отварање ове школе као приватне установе, али не може имати ранг академије ни назив „Краљевске“.

III Г. Мирко Поповић наставља читање законског нацрта о Главном Просветном Савету.

Пошто је читање завршено, Савет одлучује, да се нацрт у превису достави Г. Министру Просвете — Текст гласи:

ПРОЈЕКАТ ЗАКОНА

О УРЕЂЕЊУ ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

Чл. 1. Главни Просветни Савет саставни је део Министарства Просвете. Он је помоћни и саветодавни орган Министарства Просвете у свима питањима која су вези са школом, наставом и народним просвећивањем.

Чл. 2. Старајући се стално о подизању просвећености у народу, Главни Просветни Савет предлаже мере зато и по захтеву Министарства Просвете, као и онда, када сам нађе

потребе зато. О свакој школској и просветној реформи Министар Просвете свагда ће саслушати мишљење Главног Просветног Савета.

Чл. 3. Главни Просветни Савет чине: Врховно и Просветно Веће и Стално Просветно Веће.

Чл. 4. Врховно Просветно Веће чине: а) сви чланови Сталног Просветног Већа; б) по двојица представника Универзитета: у Београду, Загребу и Љубљани, в) по један представник струке из сваке области.

Чл. 5. За Универзитетске представнике у Врховном Просветном Већу предлажу Универзитетска већа у Београду, Загребу и Љубљани, свако за себе, по четири професора Универзитета: од њих Министар Просвете потврђује по двојицу са сваког Универзитета.

За обласне представнике у истоме већу, свака област предлаже Министру Просвете по три кандидата (једног из средње, једног из стручне, једног из основне наставе) од којих он бира и поставља по једног, али тако, да из свих области буде $\frac{2}{3}$ — представника средње $\frac{2}{3}$ — представника основне и $\frac{1}{3}$ — представника стручне наставе.

Чл. 6. Врховно Просветно Веће проучава и расправља најважнија школска и просветна питања, као и резултате примене разних школских одредаба у појединим деловима одабине, а своје одлуке саопштава Министру Просвете.

Председник Врховног Просветног Већа је председник Главног Просветног Савета (в. чл. 17), а двојицу потпредседника бирају чланови Већа из своје средине.

Чл. 7. Материјал за седнице Врховног Просветног Већа прикупља председништво Главног Просветног Савета, на основу података добивених најмање на месец дана пре сазива Већа.

Чл. 8. Врховно Просветно веће сазива се бар једанпут годишње, али се оно може и чешће састајати, ако се за то укаже потреба коју оцењује или Министар Просвете или председништво Главног Просветног Савета.

Председништво Главног Просветног Савета, сазивајући Врховно Просветно Веће, обавестиће на 15 дана пре састанка све учеснике о свима питањима која ће се на седницама Већа претресати.

Чл. 9 — *Стално Просветно Веће* чине:

а) председник, по четири представника више, средње и основне наставе и два представника стручне наставе — сви са службом у Београду;

б) начелници Министарства Просвете.

Чл. 10 — Избор чланова Сталног Просветног Већа врши се на овај начин:

а) председника и половину чланова поставља Министар Просвете;

б) другу половину чланова у два пут већем броју, предлажу:

А) Универзитетско Веће (пленум) Универзитета у Београду (четири кандидата); В) Главна Управа Професорског Друштва (шест кандидата, од којих су двојица представници стручних школа); С) Главна Управа Удружење Југословенског Учитељства (четири кандидата).

Од тако предложених кандидата, Министар Просвете поставља прописани број чланова Већа.

Чл. 11 — Председник и чланови Врховног Просветног Већа и Сталног Просветног Већа постављају се Краљевим указом на три године.

Потпредседника Сталног Просветног Већа бирају из своје средине сами чланови тога Већа.

Чл. 12 — И чланови Врховног Просветног Већа и чланови Сталног Просветног Већа редовни су чланови Главног Просветног Савета.

Одлуке оба већа имају пуну вредност, када састанку присуствује проста већина, а буду донесене већином гласова присутних чланова.

Чл. 13 — Стално Просветно Веће може у своје седнице позивати и лице за чију се помоћ укаже потреба; таква лица имају право гласа у одлуци о питањима због којих су позвана.

Чл. 14 — Стално Просветно Веће расправља и доноси одлуке и мишљења о питањима: а) која му упути Министар Просвете; б) која су покренута у Већу, и в) по којима прописи појединих закона траже одлуку или мишљење Главног Просветног Савета.

Чл. 15 — Стално Просветно Веће доноси своје одлуке у седницама Већа и у седницама секција.

Секције самостално одлучују само о овим питањима о којима су донесене начелне одлуке у Сталном Просветном Већу, или за које постоје јасни законски прописи; али и тада све њихове одлуке добивају пуну важност, кад добију потврду председништва,

Ако су, пак, питања страна, или о њима нема јасних законских прописа, секције морају претходно добити за њих одлуку Сталног Просветног Већа.

Секције врше и све друге послове које им упути Стално Просветно Веће.

Чл. 16. — Секција може бити *сталних* и *привремених*. Сталне се образују од чланова Сталног Просветног Већа, а у привременим може бити чланова и изван Сталног Просветног Већа, али и тада у њима мора бити најмање један члан Већа. И те чланове секција, као и све остале, бира стално Просветно Веће.

Чланови секција који нису чланови Већа постају избором за чланове секција ванредним члановима Главног Просветног Савета. Њих потврђује Министар Просвете, а чланство им траје годину дана.

Чл. 17 — Председник Сталног Просветног Већа, који је уједно и председник Главног Просветног Савета, потпредседник и секретар Сталног Просветног Већа чине *Председништво Главног Просветног Савета*.

Чл. 18 — Председништво Главног Просветног Савета распоређује сав рад Савета и уређује и води административни део послова око Врховног и Сталног Већа. Оно представља Главни Просветни Савет у свима спољним односима.

Чл. 19 — Секретар Сталног Просветног Већа може постати лице са потпуном факултетском спремом, које се одликовало својим радом у школским и наставним питањима у опште. Он има ранг и плату чиновника с факултетском спремом, а поставља га и смењује, указом, Министар Просвете на предлог Сталног Просветног Већа.

Чл. 20 — Секретар са својим помоћницима (у рангу секретара и писара Министарства) организоваше секретаријат и контролни одсек Главног Просветног Савета. Он води записник оба Већа; он или његови помоћници секретари су секција.

Чл. 21 — Стално Просветно Веће, по одобрењу Министра Просвете, може пренети део својих послова на обласне секције Главног Просветног Савета које би се организовале у областима. У тим секцијама свагда је члан и представник дотичне области у Врховном Просветном Већу, а одлуке им одобравају дотичне области у Врховном Просветном Већу, а одлуке им добивају пуну важност, кад их потврди председништво Главног Просветног Савета.

Чл. 22 — Стално Просветно Веће састаје се најмање двапут месечно, али се може састајати и чешће ако за то потребно нађе председништво Савета.

Чл. 23 — Сви чланови Врховног Просветног Већа и Сталног Просветног Већа имају награду од седнице на којој су били; исто тако и чланови секција. Председник и потпредседник поред тога имају и сталну месечну награду.

Чл. 24 — Овлашћује се Министар Просвете да на основи овога закона прописе Краљевим указом Уредбу о Главном Просветном Савету.

Овом Уредбом одредиће се и детаљнији прописи о секцијама, секретаријату, контролном одсеку, обласним секцијама, величини и исплаћивању награда члановима Главног Просветног Савета и о свему осталом, што из овога закона проистиче.

Чл. 25 — Министар Просвете, кад год присуствује седницама ма које инстанције Главног Просветног Савета (Врховног или Сталног Већа или секција), има председничка права; али он може дати да те функције врши и редовни председник њихов.

Чл. 26. — Овај закон ступа у живот од дана када га Краљ потпише и буде обнародован у *Службеним Новинама*.

Од тога дана престаје важити закон о Уређењу Главног Просветног Савета Краљевине Србије од 1 марта 1880 год. и његов пословник од 15 јануара 1887 год. ПБр. 441, као

и сви закони и законски прописи о оваквим и сличним установама у покрајинама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Чл. 27. — Најдаље у року од два месеца по ступању у живот овога закона извршиће се, по одредбама чл. 16, постављење чланова Сталног Просветног Већа по прописима овога закона.

— 1325 редовни састанак, од 23 новембра 1922 године —

Присутни: председник г. др Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. др Чед. Митровић, др Никола Вулић, Александар Белић, др Влад Ђоровић, др Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Т. Радивојевић, Мирко Поповић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. Кнежевић и Тричковић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи. — Саслушавши Савет је мишљења: да имају квалификације: за хонорарне наставнике: Константин Замбржички, Виктор Замбржички, Ђорђе Бајков, а ако положи испит из српског језика и националне групе предмета, могу бити постављени за привремене предметне учитеље;

да немају квалификација: Александар Лукански (за суплента), Роман Вољо (за професора) Николај Машкевић, Михаило Трифановски, Гали Пољанова, Јурај Толмачев, Влађимир Тројнуки, Зинаида Лачаки, Александар Задонски;

да поднесу доказе: Јован Милошевић о средњој школи, а Никола Симић о томе, зашто је раније напустио наставничку службу;

да др Мато Петровић, положи допунски испит, па да постане професор (под уговором), и да се молба др Недељка Антуновића упути медицинском факултету Београд. Университета.

Поводом овога и учестаних молби кандидата Руса Савет одлучује, да се Госп. Министру Просвете предложи: да ниједан од кандидата Руса не може се поставити за наставника у нашој средњој школи, док не положи испит из српског језика; од оних Руса, који су већ у наставничкој служби, могу постати професорима само они, који имају професорски испит у Русији, а код нас положи испит из српског језика, или они супленти који имају у Русији дипломски испит, а код нас положи допунски професорски испит — иначе и једни и други могу бити само супленти.

III Г. г. Протић и Станковић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пензију, и за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Софију Вукадиновићку, Саламона Кохуса, Адјану Ласбахера, Славку Чобал, и Ану Видмор-Матко, да се не могу реактивирати; Анка Дедовић, Фрањо Гломуз и Јосиф Цуглус;

да се по молби Даринке Стефановић за реактивирање, не може дати мишљење, док не поднесе доказе о својим наставничким квалификацијама, а Јозефина Хилијар да поднесе лекарско уверење да је здрава и за службу способна, и да положи испит из националне групе предмета.

IV Председник саопштава писмо г. Миладина Шеварлића, да не може да се прими прегледа *Геометрије* од г. М. Недића.

Савет прима знању и одлучује: да се на место г. Шеварлића, умоли за преглед и оцену овога уџбеника г. Михаило Симић, професор I мушке гимназије.

V Прочитао је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 41368 од 31 пр. мес, с молбом књижаре Рајковића и Ђуковића, да се одобре као уџбеници за основне школе; *Познавање Природе* за III и IV разред и *Рачуница* за II разред, — оба од г. Милана Рабровића, резерента Министарства Просвете.

Савет одлучује: да се *Познавање природе* упути раније одређеној комисији за преглед уџбеника за јестаствениду у основним школама; што се тиче *Рачунице*, остаје при својој

начелној одлуци, да у прва два разреда основних школа не треба других уџбеника сем буквара и читанке.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 44507 од 6 ов мес. с молбом г. г. Свет. Радојчића и Ђ. Терзина, да се њихова *Пољопривредна Чишанка* одобри за основне школе с пољопривредним смером.

Савет је мишљења, да се ова читанка може препоручити.

VII Прочитани су реферати г. г. д-р Душана Рајичића, С. Роксантића и Бранка Поповића, о *настави цршања*, од г. Власт. Петровића.

Саслушавши, Савет усваја реферате но с тим, да г. Бранко Поповић тачно означи, које би исправке требало у рукопису учинити.

VIII Прочитаво је писмо Г. Министра Просвете с молбом, г. д-р Ст. Стојнића, за откуп и препоруку његове књиге приповедања.

Савет одлучује, да се упуту секцији за народно просвећивање.

IX Прочитан је реферат комисије за преглед уџбеника за јеставеницу у основним школама. Саслушавши, Савет усваја реферат и даје мишљење, да се прегледани уџбеници могу препоручити само као помоћне књиге у основним школама.

X Читају се молбе по чл. 72 Закона о средњим школама. Саслушавши, Савет је мишљења: да г. г. Павле Аршинов и Живко Петровић могу и даље остати у служби;

да г. Ангун Вучетић нема права на додатак по чл. 72 Зак. о средњим школама, јер не ради у школи, а сем тога важност поменутог закона не распростаре се на Далмацију, где је г. Вучетић са службом.

XI Прочитани су реферати: г. г. Јеленка Михаиловића и Јована Дравића о књизи *Земља и Вацина* од г. К. Петровића. Саслушавши, Савет одлучује да се књига да на преглед г. Павлу Вујовићу, проф. Университета, и да му се пошаље и ранији реферат о прегледу овога дела у рукопису.

Писац да положи још 100 динара за хонорар.

XII Г. д-р Влад. Ђоровић, прочитао је свој реферат о књизи г. Мирка Бежања *Prošlost i sadašnjost osnovne nastave u Dalmaciji*.

Савет усваја реферат и одлучује, да се књига може препоручити за књижнице основних и учитељских школа.

XIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 8485 од 7. ов. мес. с молбом г. Симе Пандуровића, књижевника да се његова књига *Огледи из естетике* откупи и препоручи за школе.

Савет је мишљења: да се књига може препоручити за књижнице средњих и струч. школа.

— 1326 редовни састанак, од 9 ДЕЦЕМБРА 1922 год. —

Присутни чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Влад. Радојевић, д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Т. Радивојевић, Мирко Поповић, Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић

I Пошто су председник и потпредседник спречени да присуствују састанку Савет одлучује, да данас председава г. Влад. Радојевић.

II Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

III Г. М. Станковић саопштава, да неке од комисија, које су одређене за преглед и оцену поднесених уџбеника за основне школе, нису још свршиле поверени им посао. Предлаже, да им се упуту опомена да пожуре са радом.

Савет усваја предлог с тим, да крајњи рок за подношење реферата тих комисија буде крај ове године; чланови комисије који дотле не буду поднели реферат, да се смене и на њихово место одреде други.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 8140 од 29 пр. мес. с представком Ректора Више Педагошке школе у Београду, може ли се оцена *повољан* с практичног учи-

тељског испита сматрати као врло добра оцена, пошто одредба о пријему кандидата ставља као услов за пријем у ту школу оцену врло добру.

Саслушавши, Савет је мишљења: да при разматрању оцене из практичног рада, у овоме случају треба узети у обзир све оцене које је кандидат добио за време своје службе, па према томе дати вредност и повољној оцени добивеној на практичном испиту.

V Г.г. Протић и Станковић усмено резершну о молбама учитеља основних школа за реактивирања и пензије.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Босиљку Јањићку, Векослава Дилију, Јелку Лујановић, Љубицу Маринковићеву, Јована Ружака, Марију Стефановићку, а тако и Катицу Шевић, ако има 10 година службе, иначе јој одредити 30% плате на име издржавања; и да Марију Стојадиновић не треба реактивирати, због година старости.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 8096 од пр. мес., с молбом студената Теолошког Факултета у Београду, да се кандидатима са матуrom Богословије (Св. Саве) допусти упис на све факултете.

Савет је мишљења, да је ова молба ван круга надлежности Просветног Савета; јер одобравање уписа решавају поједини факултети.

VII Читају се резервати г.г. адмирала Виверхаузера, д-р Мил. Миланковића и Јеремије Живановића, о рукопису *Nautika*, од проф. Драг. Шуљака. Савет усваја резервате с мишљењем, да се ово дело може одобрити као уџбеник за наше поморске школе, но ако буде дошло до привређивања новог издања, било би потребно да се образује нарочита комисија ради изједначања научних техничких поморских назива, у духу нашег народног и књижевног језика.

VIII Прочитана су писма г.г. д-р Милана Шевића и д-р Бор. Лоренца да се не могу примити прегледа и оцене дела *Основи Педагогије*, од д-р Павла Чубровића.

Савет прима знању и одлучује, да се на место њих умоле за преглед г. Павле Љотић и д-р Живан Ивановић.

IX Прочитано је писмо г. Милоша Ивковића, да не може да прегледа послану му *Списку Грамашки* г. Жавка Стефановића.

Савет прима знању и одлучује: да се за преглед умоли г. д-р Алекс. Стојићевић, проф. Университета из Љубљане.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 7385 од 6 ов. мес. којим тражи мишљење: којој нашој школи одговара турска школа *Идадије* у Цариграду, и да ли свршени ђаци те школе имају право уписа на Универзитет.

Савет одлучује, да се умоли г. Драг. Обрадовић, просветни инспектор Вардарске Области, да по могућству, прибави наставни план и програм те школе.

XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 8208 од 30 пр. мес., с представком Југословенске Академије Знаности и Умјетности у Загребу, за откуп извесног броја примерака *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, од Влад. Мажуранића.

Према усменом реферату г. д-р Ал. Белића, Савет је мишљења да се ово дело може препоручити за књижницу средњих школа.

XII Прочитана је молба г. А. Вачића, за откуп и препоруку његовог илустрираног издања *Jugoslavija*.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г.г. Т. Радивојевић и Емило Цветић.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 10 марта ове године постављени су:

на Универзитету у Београду:

за редовног професора на философском факултету, Д-р Јован Радонић, пређашњи професор Университета, и

за редовног професора на правном факултету, Д-р Коста Кумануди, пређашњи професор Университета.

Указом Њ. В. Краља од 28 марта ове године постављен је:

на философском факултету Университета у Љубљани:

за редовног професора, Д-р Николај Бубнов, контрактуални редовни професор истог факултета.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 18 марта 1923 године, постављени су:

у гимназији у Херцег Новом:

за предметног учитеља, Милосав Ђурасовић, наставник исте школе.

Указом Њ. В. Краља од 14 априла ове године постављени су:

у III мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Михаило Раденковић, дипломирани студент философије;

у II женској гимназији у Београду:

за професора, Персида Илић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;
у гимназији у Шинцу:

за учитеља вештина по чл. 17 Уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државног испита од 14 фебруара 1920 године, Полексија Јоксимићића, учитељица вештина исте школе;

у гимназији у Панчеву:

за суплента, Славка Ђорђевић, дипломирани студент философије;

у гимназији у Скопљу:

за суплента, Десанка Вујатовић, суплент у оставци;

у гимназији у Белој Цркви:

за суплента под уговором, Сергије Илић, стални хонорарни наставник исте школе;
у вишој трговачкој школи у Вел. Бечкерек:

за суплента под уговором, Алексије Шостаков, привремени предметни учитељ исте школе;

у гимназији у Смедереву:

за учитеља вештина, Косара Ђ. Деда, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина;

у гимназији у Србобрану:

за учитеља вештина: Љубица Ђупина, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина.

ОСТАВКЕ

Указом Њ. В. Краља од 14 априла ове године уважена је оставка на државну службу Д-р Јови Суђићу, професору гимназије у Никшићу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Тешову:

за привремену предметну учитељицу, Радмилу Ђировић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 5340 од 12-IV-1923 године;

у гимназији у Новом Пазару:

за школског лекара са годишњим хонораром од 1500 динара, Д-р Михаила Станића, лекара среза дежевског, — СНБр. 5901 од 12-IV-1923 године;

у гимназији у Пирошу:

за привремену предметну учитељицу, Маргину Михаиловић, привремену предметну учитељицу гимназије у Прилепу, по службеној потреби, — СНБр. 5902 од 12-IV-1923 године,

у гимназији у Белој Цркви:

за привременог учитеља вештина, Владимира Хлодовског, сталног хонорарног наставника исте школе, — СНБр. 5849 од 13-IV-1923 године;

у гимназији у Никшићу:

за хонорарне наставнике од одржаног часа: Миливоја Јолића, државног економа, — СНБр. 5715 од 13-IV-1923 године и Федора Радченка, — СНБр. 5813 од 13-IV-1923 године, обојицу са хонораром од 14 динара од одржаног часа;

у гимназији у Берамама:

за привременог предметног учитеља, Ђуру Пешића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 5556 од 12-IV-1923 године;

у гимназији у Прилепу:

за привремену предметну учитељицу, Јелицу Милојковић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 5545 од 12-IV-1923 године;

у гимназији у Колашину:

за хонорарног наставника од одржаног часа, Алексија Кравченка, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, — СНБр. 5539 од 18-IV-1923 године;

у гимназији у Прокупљу:

за школског лекара, Јосифа Буцка, средског лекара, с годишњим хонораром од 1800 динара, — СНБр. 5962 од 16-IV-1923 године.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности: Борђа Хади Сераџиновића, привременог предметног учитеља гимназије у Берамама, — СНБр. 5058 од 28-III-1923 године;

Христину Шулер, привремену учитељицу вештина гимназије у Аранђеловцу, — СНБр. 5592 од 3 IV-1923 године;

Тодора Петровића, Косту Милосављевића, школске надзорнике и Смиљка Спасића и Живојина Михаиловића, учитеље основне школе, хонорарне наставнике гимназије у Прокупљу, — СНБр. 5497 од 4-IV-1923 године;

Гојка Ружичића, привременог предметног учитеља гимназије у Пећи, — СНБр. 5652 од 12-IV-1923 године;

Бождарку М. Филиповић, хонорарну наставницу од одржаног часа гимназије у Пожези, — СНБр. 5105 од 27-III-1923 године;

Фридриха Бренера и Јулија Фекету, хонорарне наставнике од одржаног часа гимназије у Великој Кикинди, — СНБр. 5943 од 16-IV-1923 године;

Бранка Милошаковића, Радомира Михаиловића, Милана Ковачевића, Чедомира Бушетића, Љубомира Терзијевића и Анту Додера, учитеље основних школа, хонорарне наставнике гимназије у Прилепу, — СНБр. 6087 од 17-IV-1923 године;

Д-р Јулија Јагоду, школског лекара гимназије у Прокупљу, — СНБр. 5962 од 16-IV-1923 године;

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Н. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Н. В. Краља од 28 марта ове године постављени су:

у бачкој просветној области у Новом Саду:

за обласног инспектора I класе, Д-р Веселин Висаловић, обласни просветни инспектор исте класе Ибарске Области, по службеној потреби;

у женској учитељској школи у Новом Саду:

за суплента, Даринка Петровићева, привремена предметна учитељица исте школе, дипломирани филозоф;

и; *у мушкој учитељској школи у Јагодини:*

за професора, Д-р Драгољуб Петровић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у женској учитељској школи у Крагујевцу:

за привременог предметног учитеља, Радоја Вујића, привременог предметног учитеља I мушке гимназије у Крагујевцу, по службеној потреби, — ОНБр. 12575 од 22 марта 1920 год.;

у педагошком одељењу гимназије у Шапцу:

за привременог предметног учитеља, Александра Илића, дипломираног агронома (наставника у оставци), — ОНБр. 10961 од 8-III-1923 године;

у мушкој учитељској школи у Негошину:

за сталног хонорарног наставника са годишњим хонораром од 1800 динара, архимандрита Рувима Окановића, — ОНБр. 9192 од 20 марта 1923 године;

Господин Министар Просвете одлуком својом ОНБр. 10429 од 6 марта 1923 године, а на основу чл. 35 закона о народним школама поставио је за сталне учитеље-ице у Београду:

Даринку Ђаковићку, учитељицу из Скопља; Даринку Марковићеву, учитељицу из Београда; Даринку Радићку, учитељицу из Пирота; Јулијану Д. Ђорђевићку, учитељицу из Ђићевца; Марту Триковићку, учитељицу из Београда; Катарину Огњановићеву, учитељицу из Београда; Косару Т. Костићеву, учитељицу из Алексинца; Лепосаву Р. Михаиловићку, учитељицу из Београда; Миленију Ф. Томовићку, учитељицу из Обреновца; Надежду М. Поповићку, учитељицу из Београда; Софију Петковићеву, учитељицу из Београда; Томанију Јовановићку, учитељицу из Београда; Цвету Митровићку учитељицу из Јагодине; Богдана Васића учитеља из Штитара; Војислава Вуксановића, учитеља из Мале Крсне; Василија Савковића учитеља из Ресника; Душана А. Ђорђевића, учитеља из Ђићевца; Душана Н. Илића, учитеља из Коњара; Димитрија Ђ. Димитријевића, учитеља из Београда; Драгомира Ђ. Ђорђевића, учитеља из Београда; Јована Телебаковића, учитеља из Пожаревца; Косту Михајловића, учитеља из Београда; Милорада Вујанца, учитеља из Београда; Милоја Гагића, учитеља из Београда; Михаила Огњановића, учитеља из Београда; Михаила Профировића, учитеља из Београда; Миладина Цвијовића, учитеља из Шапца; Матеју Љујића, учитеља из Београда; Николу Касапића, учитеља из Кавадара; Петра Ђаковића, учитеља из Скопља; Светислава Гојковића, учитеља из Београда; Светислава Марковића, учитеља из Београда; Светозара К. Поповића, учитеља из Извора; Тихомира Костића, учитеља из Алексинца; Ђиру Д. Ранчића, учитеља из Београда; Филипа Томовића, учитеља из Маркове Цркве.

Сви ови учитељи-це примиће дужност 1 септембра тек. године, од кога им дана следе у Београду станарина и остале новчане принадлежности.

Одлуком Господина Министра Просвете од 15 априла 1923 године ОНБр. 16916, а на основи чл. 35 Закона о народним школама постављени су за сталне учитеље-ице и то:

у Бару — Црна Гора:

Марко Вукосављевић, учитељ из Повора, окр. подгорички; Миле Ј. Поповић, учитељ из Брчала, окр. барски;

у Беранама:

Хрисанта Недићка, учитељица из Петника, окр. барански;

у Белом Пољу:

Јоксим Јоксимовић, учитељ из Белог Поља, окр. белополски; Милета Ј. Поповић, учитељ из Белог Поља, окр. белополски; Милош Бакић, учитељ из Белог Поља, окр. белополски;

у Бишољу:

Никола Ђорђевић, учитељ из Лахапа, окр. битолски; Риста Јовановић, учитељ из Дихова, окр. битолски; Филип Ђукић, учитељ из Прилепа; Стевка Ђукићка, учитељица из Прилепа; Јован Никетић-Ничота, учитељ из Крушева;

у Великом Бечкереку:

Петар Вуков, учитељ из Великог Бечкереча; Смиља Жупанска, учитељица из Великог Бечкереча;

у Врању:

Манојло Сентић, учитељ из Врање, окр. врањски;

у Горњем Милановцу:

Милорад Ђурић, учитељ из Бреснице, окр. руднички; Милена Лукаћка, учитељица из Слепчевића, окр. подрински;

у Зајечару:

Петар Вучковић, учитељ из Звездана, окр. тимочки; Милева Јанковићка, учитељица из Зајечара, окр. тимочки;

у Колашину:

Јагош Вујисић, учитељ из Колашина, окр. Колашински; Никола Булатовић, учитељ из Колашина;

у Крагујевцу:

Данило Лучић, учитељ из Крагујевца, окр. крагујевачки; Љубислав Луковић, учитељ из Маршића, окр. крагујевачки; Милутин Михаиловић, учитељ из Беле Црње, Банат; Тодор Петковић, учитељ из Крагујевца, окр. крагујевачки; Даница Константиновића, учитељица из Скопља, окр. скопљански; Зорка Петковића, учитељица из Крагујевца, окр. крагујевачки; Наталија Михаиловића, учитељица из Беле Црње, Банат; Томанија Порунчића, учитељица са Уба, окр. ваљевски;

у Крушевцу:

Владислав Џабић, учитељ (школски надзорник) из Варварина;

у Куманову:

Ђорђе Божиновић, учитељ из Каменова, окр. пожаревачки; Јелисавета Божиновића, учитељица из Каменова, окр. пожаревачки; Риса Прљинчевић, учитељица из Куманева;

у Косовској Митровици:

Младен Радојевић, учитељ из Сјенице, окр. рашки; Радун Томашевић, учитељ из Косовске Митровице; Славољуб Панић, учитељ из Ниша; Даница Поповића, учитељица из Битоља; Иљинка Панића, учитељица из Косовске Митровице;

у Негошину, окр. крајински:

Михаило Ј. Заставниковић, учитељ из Неготина; Милева Поповића, учитељица из Неготана;

у Никшићу:

Лазар Брајовић, (старији) учитељ из Рипња, окр. београдски; Радоје Радојевић, учитељ из Никшића, окр. никшићски; Цвјетка Милетића, учитељица из Никшића, окр. никшићски;

у Нишу:

Добривоје Петковић, учитељ из Хума, окр. нишки; Јован Милићевић, учитељ из Ниша, окр. нишки; Милутин Милутиновић, учитељ из Врмце, окр. нишки; Петар Х. Илић, учитељ из Ниша; Зорка Ковач, учитељица из Ниша; Христина Ковачевић, учитељица из Сићева, окр. нишки;

у Новом Пазару:

Јеремија Поповић, учитељ из Сувог Дола, окр. рашки; Лазар Уларевић, учитељ из Прилепа; Филип Дедић, учитељ из Белог Поља;

у Новом Саду:

Иван Малешевић, учитељ из Новог Сада; Катина Мазалина, учитељица из Н. Сада;

у Пећи:

Персида Симића, учитељица из Лесковца, окр. врањски;

у Пирошу:

Станко Станојевић, учитељ из Пирота;

у Плевљу:

Ђорђе Недић, учитељ из Плевља;

у Подгорици:

Марко Јовићевић, учитељ из Бара; Стојан Ђуришић, учитељ из Подгорице, Марвија Асића, учитељица из Подгорице;

у Пожаревцу:

Владимир Сотировић, учитељ из Дрина, окр. пожаревачки; Дамњан Рашић, учитељ из Дубравице; Светислав Бакаћ, учитељ из Црљенца, окр. пожаревачки; Даница Рашића, учитељица из Дубравице, окр. пожаревачки;

у Призрену:

Душан Некић, учитељ из Призрена; Марко Кецовић, учитељ из Призрена; Павле Стојковић, учитељ из Рашке, окр. чачански; Стојан Чемерикић, учитељ из Љубижде, окр. пожаревачки;

у Приштини:

Милан Никшић, учитељ из Урошевца, окр. косовски; Трајко Милић, учитељ из Добротина, окр. косовски; Стана Вељашевић, учитељица из Приштине;

у Прокупљу:

Параскева Лазаревићка, учитељица из Ж. Потока, окр. топлички;

у Скопљу:

Војислав Поповић, учитељ из Тетова; Данило Милановић, учитељ из Мионице, окр. ваљевски; Петар Пешић, учитељ из Скопља; Стеван Деспотовић, учитељ из Урошевца, окр. косовски; Бурђа Симоновићка, учитељ из Ужича; Зорка П. Пешићка, учитељица из Скопља; Љубица Николајевићева, учитељица из Скопља; Милица Милановићка, учитељица из Мионице, окр. ваљевски; Милева Врбавац, учитељица из Горњег Милановца; Наталија Митровићева, учитељица из Скопља;

у Смедереву:

Благоје Радојевић, учитељ из Михаиловца, окр. смедеревски; Александар Лукић, учитељ из Скопља, окр. смедеревски;

у Субоци:

Жарко Чичовачки, учитељ из Госпођинаца; Милорад Милосајевић, учитељ из Бора, окр. топлички;

у Тешову:

Апостол Тријевић, учитељ из Јелашнице, окр. тетовски; Божидар Гавриловић, учитељ из Цветојеваца, окр. крагујевачки; Милан Јовановић, учитељ из К. Паланке; Михаило Николић, учитељ из Кратова; Сава Теофиловић, учитељ из Тетова; Достана Антићка, учитељица из Тетова; Стана Гавриловићка, учитељица из Цветојеваца, окр. крагујевачки;

у Ђуприји:

Станко Лазаревић, учитељ из Глушаца, окр. подрински; Зорка Лазаревићка, учитељица из Глушаца, окр. подрински;

у Ужицу:

Драгомир Радовић, учитељ из Ужича; Радован Бакочевић, учитељ из Мокре Горе, окр. ужички; Радомир Алексић, учитељ из Ужича;

у Чачку:

Владимир Вељашевић, учитељ из Јездина, окр. чачански; Милан Смиљанић, учитељ из Чачка; Драгутин Опокољић, учитељ из Чачка; Даница Рад. Борђевићка, учитељица из Бивоља, окр. крушевачки;

у Шапцу:

Миливоје Исаковић, учитељ из Дреновца, окр. подрински; Милоје Т. Поповић, учитељ из Лознице, окр. подрински; Јулијана Шопаловић, учитељица из Шапца; Катарина Петровићева, учитељица из Д. Шаторње, окр. крагујевачки; Љубица Д. Митровићка, учитељица из Шапца;

у Шанину:

Антоније Мусанић, учитељ из Штипа.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

Милоша Смиљковића, свршеног ученика VIII разряда Богословије, за привременог учитеља у Дреновцу, окр. крагујевачки, — ОНБр. 776 од 3-I-1923 године;

Мицка-Димитрија И. Аврамовића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Кнежевцу, окр. београдски, — ОНБр. 781 од 4-I-1923 године;

Зејнела-Абедина Мехмедовића, оспособљеног вероучитеља за вероучитеља у Куманову, окр. кумановски, — ОНБр. 34529 од 4-I-1923 године;

Хаџуза-Мехмеда Алића, пређашњег вероучитеља, за вероучитеља у Бањску, округ званчански, — ОНБр. 53663 од 2-I-1923 године;

Радомира М. Владића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Доњу Бадању, окр. подрински, — ОНБр. 785 од 1-I-1923 године;

Данку Лебаковић, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Смиљеву, окр. битољски, — ОНБр. 53065 од 1-I-1923 године;

Блажу Милачића, свршеног ученика VIII разреда гимназије за привременог учитеља у Броду, окр. скопски, — ОНБр. 232 од 1-I-1923 године;

Цветка Митровића, вршиоца учитељске дужности, за сталног учитеља у Гласницу окр. тетовски.

Драгину Добрашиновића, досадањег учитељског заступника, за сталног учитеља у Затону, окр. белопољски, — ОНБр. 1661 од 15-I-1923 године;

Василију Митрушевићеву, досадању учитељску заступницу, за сталну учитељицу у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 54239 од 3-I-1923 године;

Марију-Хезарину Кирхофер, оспособљену учитељицу у Мађарској, за привремену учитељицу у Паланку-Бачка, — ОНБр. 54214 од 2-I-1923 године;

Зорку Цветковићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије без испита, за привремену учитељицу у Извору, окр. моравски, — ОНБр. 2152 од 22-I-1923 године;

Веселину Андовићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Г. Оризару, окр. скопски, — ОНБр. 2650 од 24 I-1923 године;

Живка Костића, свештеника из истог места, за вршиоца учитељске дужности у Шести-габру, окр. пиротски, — ОНБр. 2378 од 23-I-1923 године;

Елвиру М. Аутартнер, оспособљену учитељицу (калуђерицу), за привремену учитељицу у Ст. Кањижи-Бачка, — ОНБр. 2089 од 33-I-1923 године;

Николу Мраковића, досадањег учитељског заступника, за сталног учитеља у Бровској Гори, окр. борски, — ОНБр. 1517. од 14-I-1923 године;

Марију Барту, досадању привремену учитељицу са испитом за сталну учитељицу у Иорди-Банат, — ОНБр. 773 од 11-I-1923 године;

Јосифа Штаута, оспособљеног учитеља у Мађарској, за привременог учитеља у Крушевљу-Бачка, ОНБр. 1056 од 17-I-1923 године;

Ану Скрипкин, оспособљену учитељицу у Русији, за привремену учитељицу у Силбану, Бачка, — ОНБр. 54215 од 12-I-1923 године;

Миланку Гргурову, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Вездану-Бачка, — ОНБр. 2669 од 12-I-1923 године;

Николу Торђевића, досадањег учитељског заступника I класе за сталног учитеља у Лахцу, окр. битољски, — ОНБр. 1733 од 16-I-1923 године;

Владимира Поповића, досадањег привременог учитеља са испитом за сталног учитеља у Богданцу, окр. тиквешки, — ОНБр. 1402 од 13-I-1923 године;

Спасоја Бебековића, досадањег учитељског заступника са испитом за сталног у Г. Белици, окр. охридски, — ОНБр. 2002 од 16-I-1923 године;

Станицу Гудовићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом за сталну учитељицу у Мустихићу, окр. пожаревачки, — ОНБр. 1414 од 15-I-1923 године;

Дервиша Сарлана, оспособљеног вероучитеља за вероучитеља у Плевљу, окр. плевљански, — ОНБр. 865 од 11-I-1923 године;

Садрију Меховића, оспособљеног вероучитеља за вероучитеља у Балатићу, окр. берански, — ОНБр. 1510 од 17-I-1923 године;

Димитрија М. Анђелковића, досадањег привременог учитеља са испитом за сталног учитеља у Вевчану, окр. охридски, — ОНБр. 2823 од 23-I-1923 године;

- Константина Трајковића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Столу, окр. пиротски, — ОНБр. 2197 од 22-I-1923 године;
- Александра Хадића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Ложанима, окр. охридски, — ОНБр. 2614 од 23 I-1923 године;
- Славка Милоковића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Октисе, окр. охридски, — ОНБр. 3992 од 23-I-1923 године;
- Манчу Ташевића, пређашњег егзархског учитеља, за вршиоца учитељске дужности у Кумодражу, окр. београдски, — ОНБр. 3956 15-II-1923 године;
- Мулу-Алил Мурића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Баћу, окр. берански, — ОНБр. 2689 од 30-I-1923 године;
- Милутина Спасића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Рсавцу, окр. пиротски, ОНБр. 4320 од 1-II-1923 године;
- Милицу Стојковићку, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Дан. Граду, окр. подгорички, — ОНБр. 4034 од 1-II-1923 године;
- Лазара Јоксимовића, досадањег привременог учитеља, за сталног учитеља у Зубовцу, окр. тетовски, — ОНБр. 4060 од 1-II-1923 године ;
- Милана Аранђеловића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Гладну, окр. моравски, — ОНБр. 4355 од 1-II-1923 године;
- Михаила Глигоријевића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Мешешту, окр. охридски, — ОНБр. 2824 од 22-I-1923 године ;
- Автонија Јов. Алексића, пређашњег егзархског учитеља, за вршиоца учитељске дужности у Раковици, окр. београдски, — ОНБр. 3590 од 25-I-1923 године;
- Милосаву Бозолац, свршену учитељицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Горачићу, окр. чачански, — ОНБр. 808 од 14-I-1923 године;
- Владимира Поповића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Богданцу, окр. тившевски, — ОНБр. 1402 од 13-I-1923 године;
- Радмилу Пержунову, свршену учитељицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Вожевцу, окр. тимочки, — ОНБр. 3964 од 31-I-1923 године;
- Василија Глигоријевића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Нерезу, окр. охридски, — ОНБр. 3630 од 30-I-1923 године ;
- Мару Радосевићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Доњи Катун, окр. моравски, — ОНБр. 4239 од 31-I-1923 године;
- Душана Паламаревића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Кукову, окр. тетовски, — ОНБр. 4336 од 1-II-1923 године ;
- Велизара Вукадиновића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Жучковцу, окр. нишки, — ОНБр. 4212 од 1-II-1923 године ;
- Ружицу Димитријевићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Св. Аранђелу, окр. нишки, — ОНБр. 4076 од 30-I-1923 године ;
- Ђиријана Илића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Збожди, окр. охридски, — ОНБр. 2629 од 30-I-1923 године ;
- Хафиза Изет Јусуџбеговића, пређашњег вероучитеља, за вероучитеља у Новом Пазару, окр. рашки, — ОНБр. 4315 од 30-I-1923 године ;
- Милосава Вујисића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Пожњи, окр. колашински, — ОНБр, 2690 од 29-I-1923 године ;
- Димитрија Чемерикића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Малој Планини, окр. топлички, — ОНБр. 4072 од 30-I-1923 године ;
- Живку Вабовићку, досадању привремену учитељицу за испитом, за сталну учитељицу у Сиријевцу, окр. никшићски, — ОНБр. 2691 од 29-I-1923 године ;
- Славомира Панајотовића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Св. Аранђелу, окр. нишки, — ОНБр. 4077 од 30-I-1923 године ;
- Јелену Катићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Сталаћу, окр. крушевачки, — ОНБр. 4081 од 31-I-1923 године ;

Добросава Стаменовића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Чегране, окр. тетовски, — ОНБр. 4079 од 31-I-1923 године;

Драгољуба Игњатовића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Леунову, окр. тетовски, — ОНБр. 4078 од 31-I-1923 године;

Злату Дејановић, пређашњу учитељску заступницу I класе, за учитељског заступника I класе у Смиљеву, окр. битољски, — ОНБр. 53064 од 1-I-1923 године;

Димитрија Црногорчића, привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Црној Трави, окр. врањски, — ОНБр. 2057 од 18-I-1923 године;

Савку М. Јаншевићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Дворане, окр. крушевачки, — ОНБр. 1083 од 15-I-1923 године;

Пијаду Вуцек пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Лужане, окр. нишки, — ОНБр. 2671 од 10-I-1923 године;

Милутина Лалића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Јанчишту, окр. тетовски, — ОНБр. 1097 од 15-I-1923 године;

Лудевита Андеља, оспособљеног учитеља у Мађарској за привременог учитеља у Каравукову-Бачка, — ОНБр. 1057 од 17-I-1923 године;

Војислава Савића, оспособљеног учитеља у Сомбору, за привременог учитеља у Србрану-Бачка, — ОНБр. 984 од 17-I-1923 године;

Муртеза Шейха Абдурахмана, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Ђаковици, окр. метохиски, — ОНБр. 2340 од 18-I-1923 године;

Ивана Постникова, свршеног ученика Петроградског Университета, за привременог учитеља у Моноштерсегу-Бачка, — ОНБр. 2339 од 18-I-1923 године;

Лујзу Махер, пређашњу забавиљу, за забавиљу у Каторини-Банат, — ОНБр. 1237 од 18-I-1923 године;

Милу Ајдар Абединовића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Сијеринској Бањи, окр. врањски, — ОНБр. 2322 од 18-I-1923 године;

Стојну Вељановићеву, учитељску заступницу II класе са испитом, за сталну учитељицу у Букову, окр. битољски, — ОНБр. 2151 од 18-I-1923 године;

Веру Ст. Милошевић, пређашњу сталну учитељицу, за сталну учитељицу у Урошеву, окр. косовски, — ОНБр. 2301 од 18-I-1922 године;

Николу С. Јанићевића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Јажинцу, окр. призренски, — ОНБр. 1249 од 15-I-1922 године;

Верту Г. Вујосевић, оспособљену учитељицу у Чехословачкој, за привремену учитељицу у Подгорици, окр. подгорички, — ОНБр. 1518 од 17-I-1923 године;

Зорку Милановићеву, свршену ученицу учитељске школе за испитом, за сталну учитељицу у Јањеvu, окр. косовски, — ОНБр. 2509 од 20-I-1923 године;

Вељка Спасића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Качулици, окр. чабански, — ОНБр. 1557 од 13-I-1923 године;

Јованку Кречковићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Београду, окр. београдски, — ОНБр. 5045 од 1-II-1923 године;

Косару Пантелићеву, свршену учитељицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Београду, окр. београдски, — ОНБр. 5044 од 1-II-1923 године;

Ђорђа В. Тршића, учитеља у пензији, за сталног учитеља у Штиму, окр. брегалички, — ОНБр. 1751 од 15-I-1923 године;

Софију Г. Јовановићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Клењу, окр. подрински, — ОНБр. 1022 од 11-I-1922 године;

Десанку Б. Човићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Зрноvcу, окр. брегалички, — ОНБр. 897 од 15-I-1923 године;

Милету Јелића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Луњеvcу, окр. смедеревски, — ОНБр. 708 од 10-I-1923 године;

Розу Лангу, оспособљену учитељицу у Мађарској, за привремену учитељицу у Бачу-Бачка, — ОНБр. 833 од 12-I-1923 године;

Буру З. Поповића, свршеног матуранта са испитом, за привременог учитеља у Мишљеновцу, окр. београдски, — ОНБр. 2433 од 20-I-1923 године;

Борислава Ђорђевића, свршеног ученика Богословије, за привременог учитеља у Бурђеву-Банат, — ОНБр. 2129 од 18-I-1923 године;

Војиславу Трајковићеву, свршену учитељицу учитељске школе без испита, за привр. учитељицу у Водице, окр. смедеревски, — ОНБр. 2668 од 10-I-23 године;

Стевана Федерова, руског учитеља, за привременог учитеља у Гунцате, окр. крагујевачки, — ОНБр. 2672 од 12-I-1922 године;

Драгољуба Матејића, свештеника за вршиоца учитељске дужности у Миљевићу, окр. пожаревачки, — ОНБр. 1506 од 17-I-1923 године;

Симу Стефановића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Јаловику, окр. пиротски, — ОНБр. 831 од 11-I-1923 године;

Марију Николајевићеву, пређашњу сталну учитељицу, за сталну учитељицу у Грбице, окр. крагујевачки, — ОНБр. 2670 од 11-I-1923 године;

Станислава В. Корунковића, свршеног ученика учитељске школе са испитом за сталног учитеља у Крушару, окр. моравски, — ОНБр. 4305 од 30-I-1923 године;

Емина Зудбеварића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Жељин, окр. тетовски, — ОНБр. 2343 од 29-I-1923 године;

Десанку Јевђовићку, свршену ученицу Учитељске Школе без испита, за привремену учитељицу у Пираву, окр. тиквешки, — ОНБр. 2832 од 30 I-1923 године;

Славку Милојевићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Струзи, окр. охридски, — ОНБр. 3632 од 30-I-1923 године;

Вукасија Вукелића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Бишеву, окр. берански, — ОНБр. 3384 од 29 I-1923 године;

Заторку Зековићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Гор. Јеловце, окр. тетовски, — ОНБр. 3981 од 31-III-1923 године;

Видосаву Живковићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Ћићевцу, окр. крушевачки, — ОНБр. 4040 од 30-I-1923 године;

Параскеву Грбић-Јанићијевић, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Драчеву, окр. скопски, — ОНБр. 3895 од 40-I-1923 године;

Јована Смиљанића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Окпису, окр. охридски, — ОНБр. 3991 од 31-I-1923 године;

Бранислава Поповића, свршеног ученика II разреда Педагошког Одељења, за вршиоца учитељске дужности у Јањи, окр. пиротски, — ОНБр. 431 од 1-II-1923 године;

Симеона Кампеона, свршеног ученика IV разреда више школе у Румунији, за вршиоца учитељске дужности у Св. Јовану-Банат, — ОНБр. 252 од 12-III-1923 године;

Зорку Грујићеву, свршеног матуранта, за привремену учитељицу у Кушићеву, окр. пожаревачки, — ОНБр. 3380 од 26-I-1923 године;

Милана Пјевчевића, учитеља у оставци, за сталног учитеља у Топлом Долу, окр. пиротски, — ОНБр. 2482 од 23-I-1923 године;

Ђорђа Поповића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Враништу, окр. охридски, ОНБр. 2613 од 23-I-1923 године;

Велимира Будимировића, свршеног матуранта, за привременог учитеља у Бадљевици, округ смедеревски, ОНБр. 3136 од 24-I-1923 године;

Живојина С. Динића, свршеног матуранта, за привременог учитеља у Браћевцу, окр. крајински, — ОНБр. 2936 од 24-I-1923 године;

Јулку Мркић, свршеног матуранта за привремену учитељицу у Моноштору, Бачка, — ОНБр. 3525 од 29-III-1923 године;

Фрању Шибли, оспособљеног учитеља у Мађарској за привременог учитеља у Гакову, Бачка, — ОНБр. 2465 од 29-I-1923 године;

Милана Миливојевића, свршеног ученика Учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Леунову, окр. тетовски, — ОНБр. 4075 од 31-I-1923 године;

Борислава Вуловића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Позаране, окр. тетовски, — ОНБр. 4071 од 31-I-1923 године;

Милоша Добричанина, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Чеорану, окр. тетовски, — ОНБр. 3951 од 31-I-1923 године;

Александра Јеремића, свршеног ученика III разреда учитељске школе, за привременог учитеља у Кулини, окр. нишки, — ОНБр. 2955 од 24-I-1923 године;

Десанку Зарићеву, досадању привремену учитељицу са испитом; за сталну учитељицу у Дренови, окр. рашки, — ОНБр. 3199 од 26-I-1923 године;

Ираклија Анастасијевића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Врежану, окр. охридски, — ОНБр. 2817 од 24-I-1923 године;

Десанку Бранковићеву, пређашњу учитељицу за сталну учитељицу у Буковику, окр. пријеношки, — ОНБр. 3561 од 25-I-1923 године;

Милана Петровића, свршеног учитеља VIII разреда гимназије са испитом за привременог учитеља у Баваништу-Банат, — ОНБр. 3564 од 22-I-1923 године;

Блажу Ђуришића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Подбишћу, окр. колашински, — ОНБр. 2857 од 24-I-1923 године;

Ђукара Кораћа учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Ивању, окр. белопошки, ОНБр. 1690 од 22-I-1923 године;

Влајка Ђурчића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Лалићу-Бачка, — ОНБр. 3563 од 12-I-1923 године;

Ристу Димитријевића, Пређашњег егзархског учитеља, за вршиоца учитељске дужности у Кумодражу, окр. београдски, — ОНБр. 3562 од 23-I-1923 године.

Љевојина Н. Митића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Бонови, окр. тетовски, ОНБр. 4073 од 31-I-1923 године;

Сретена Петровића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Добром Долу, окр. тетовски, — ОНБр. 4880 од 31-I-1923 године;

Младена Савића, свршеног ученика учитељске школе са испитом за сталног учитеља у Речане, окр. тетовски, — ОНБр. 4074 од 31-I-1923 године;

Мирославу Рајчићеву, свршену ученицу Учитељске Школе без испита, за привремену учитељицу у Бабушници, окр. пожаревачки, — ОНБр. 2033 од 17-II-1923 године;

Алиа Исаковића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Добртчану, окр. косовски, — ОНБр. 2667 од 20-I-1923 године;

Наду Димовићеву, учитељицу из Вања Луке — Босна, за сталну учитељицу у Београду, окр. београдски, — ОНБр. 5020 од 6-II-1923 године;

Лазара Љумези, досадањег приватног учитеља, за привременог учитеља у Призрену, окр. призренски, — ОНБр. 2806 од 2-II-1923 године;

Петра Јордовића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Радобућу, окр. ужички, — ОНБр. 5381 од 7-II-1923 године;

Војислава Шарковића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Доњем Драговљу, окр. нишки, — ОНБр. 5378 од 6-II-1923 године;

Радмилу Борђевићеву, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Луци, окр. крајински, — ОНБр. 4732 од 3-II-1923 годину;

Милутина Ђирића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Куманову, окр. кумановски, — ОНБр. 4380 од 2-II-1923 године;

Милосаву Борђевићеву, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Луци окр. крајински, — ОНБр. 4732 од 3-II-1923 године;

Вукосаву Лешјанинову, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Лозовику, окр. смедеревски, — ОНБр. 4744 од 3-II-1923 године;

Зорку Димитријевићеву свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Сиколу, окр. крајински, — ОНБр. 4738 од 3-II-1923 године;

Мирка Цветковића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Бачевници, окр. тимочки, — ОНБр. 5082 од 6-II-1923 године;

Миљинка Ристовића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Теверишу, окр. подрински, — ОНБр. 5346 од 7-II-1923 године;

Василија Ј. Николића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Кладушници, окр. крајински, — ОНБр. 5178 од 6-II-1923 године;

Милосава Лазовића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Грахову, окр. врањски, — ОНБр. 4982 од 5-II-1923 године;

Живана Ступића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Мланчи, окр. чачански, — ОНБр. 5382 од 7-II-1923 године;

Милену Петковићеву, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Жагубици, окр. пожаревачки, — ОНБр. 5582 од 7-II-1923 године;

Чедомира В. Милошевића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Валеџу, окр. тимочки, — ОНБр. 4983 од 5-II-1923 године;

Рајка Јовановића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Бадњу, окр. чачански, — ОНБр. 5515 од 7-II-1923 године;

Илију Захаријевића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Велгошту, окр. охридски, ОНБр. 4294 од 5-II-1923 године;

Милутина Петровића, свршеног ученика учитељске школе са испитом за сталног учитеља у Жагубици, окр. пожаревачки, — ОНБр. 5583 од 7-II-1923 године.

Милорада Михаиловића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Бесаровини, окр. ужички, — ОНБр. 5514 од 7-II-1923 године;

Хзар Хади Шерића, пређашњег вероучитеља, за вероучитеља у Велесу, окр. скопски, — ОНБр. 4083 од 5-II-1923 године;

Петра Марковића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Моравишту, окр. охридски, — ОНБр. 4981 од 5-II-1923 године;

Ангела Полингера, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Срп. Милетићу-Бачка, — ОНБр. 5384 од 5-II-1923 године;

Марију Сплер, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Будисави-Бачка — ОНБр. 5386 од 5-II-1923 године;

Вељка М. Михајловића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Омлану, окр. тимочки, ОНБр. 4800 од 5-II-1923 године;

Мехмеда Ибраимића, оспособљеног вероучитеља, за вероучитеља у Сушици, окр. тиквешки, — ОНБр. 3966 од 3-II-1923 године;

Драгињу Младеновићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Језеру, окр. моравски, — ОНБр. 4334 од 2-II-1923 године;

Димитрија Божића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Ргошту, окр. тимочки, — ОНБр. 5011 од 5-II-1923 године;

Петра Физера, досадањег привременог учитеља са испитом за сталног учитеља у Чуругу-Бачка, — ОНБр. 5379 од 6-II-1923 године;

Калмана Томка, оспособљеног учитеља у Мађарској за привременог учитеља у Пачиру, Бачка, — ОНБр. 3867 од 6-II-1923 године;

Милену Јаконићеву, оспособљену учитељицу, са испитом, за сталну учитељицу у Дерони-Бачка, — ОНБр. 4281 од 2-II-1923 године;

Димитрија А. Мељникова, бившег главног економа у руском девојачком институту, за привременог учитеља у Регендорфу-Банат, — ОНБр. 3580 од 3-II-1923 године;

Илију Д. Вељковића, свршеног богослова, за привременог учитеља у Банат Суботици, Банат, — ОНБр. 4314 од 1-II-1923 године;

Стјепана Павлина, пређашњег учитеља у Далмацији, за сталног учитеља у Келебији, Бачка, ОНБр. 2448 од 3-II-1923 године;

Александра Береца, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Врањеви-Бачка, ОНБр. 5385 од 6-II-1923 године;

Бранислава Поповића, свршеног ученика II разреда Педагошког Одељења, за вршиоца учитељске дужности у Јањи, окр. пиротски, — ОНБр. 431 од 1-II-1923 године;

Драгољуба Иваловића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Причиновићу, окр. подрински, — ОНБр. 5795 од 8-II-1923 године;

Милоша Јанковића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Ковилову, окр. крајински — ОНБр. 5578 од 9-II 1923 године;

Борисава Богосављевића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Штављу, окр. рашки, — ОНБр. 5779 од 9-II-1923 године;

Евдокију Иљаку, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Пуковцу, окр. топлички, — ОНБр. 5170 од 10 II-1923 године;

Драгослава Ст. Бошковића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Сипу, округ крајински, — ОНБр. 5712 од 8-II-1923 године;

Радмилу Д. Бошковићку, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Риту, окр. крајински, — ОНБр. 5712 од 8-II-1923 године;

Загорку Петровићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Александровцу, окр. крушевачки, ОНБр. 7172 од 6-II-1923 године;

Софију С. Станковићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом за сталну учитељицу у Планиници, окр. тимочки, — ОНБр. 7205 од 8 II-1923 године;

Михаила Вехселбергера, оспособљеног учитеља у Мађарској за привременог учитеља у Ковину-Банат, — ОНБр. 4954 од 9-II-1923 године;

Аранку Ђаковићку, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Кусатку окр. смедеревски, — ОНБр. 7204 од 10-II-1923 године;

Бранка М. Вељковића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Штављу, окр. рашки, — ОНБр. 5780 од 9-II-1923 године;

Чедомира М. Милосављевића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Рајиновцу, окр. крушевачки, — ОНБр. 5723 од 8 II-1923 године;

Властимира Ковачевића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Багреници, окр. моравски, — ОНБр. 5396 од 8-II-1923 године;

Милорада Пешића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Миланци, окр. Чачански, — ОНБр. 5735 од 8 II-1923 године;

Мирка Стојића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом за сталног учитеља у Алином Пољу, окр. ужички, — ОНБр. 5736 од 8-II 1923 године;

Живку М. Стојановићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Злоту, окр. тимочки, — ОНБр. 7203 од 8 II-1923 године;

Илију Богојевића, досадањег вршиоца учитељске дужности, за привременог учитеља у Дабили, окр. тившевски, — ОНБр. 5319 од 10-II-1923 године;

Јелену Иванковић, свршену ученицу учитељске школе са испитом за сталну учитељицу у Бурђин-Дулину салашу-Бачка — ОНБр. 5792 од 9-II-1923 године;

Светислава М. Јовића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Рајкинци, окр. моравски, ОНБр. 5391 од 8-II-1923 године;

Борђа Стаматовића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Семељеву, окр. ужички, — ОНБр. 5796 од 9-II-1923 године;

Косту Поповића, пређашњег егзархског учитеља за вршиоца учитељске дужности у Рипњу, окр. Београдски, — ОНБр. 7202 од II-1923 године;

Леонолда Вебра, оспособљеног учитеља у Мађарског, за привременог учитеља у Шајкаш. Св. Ивану-Бачка, — ОНБр. 5317 од 10-II-1923 године;

Станоја М. Јовановића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Јасенову, окр. моравски, ОНБр. 6080 од 10-II-1923 године;

Мелхиора Вишта, оспособљеног учитеља у Мађарској, за привременог учитеља у Бач. Брестовцу-Бачка, ОНБр. 5314 од 10-II-1923 године;

Тодорку Јовановићеву, свршену ученицу II разреда Учитељске Школе за вршиоца учитељске дужности у Штрицу, окр. косовски, ОНБр. 4353 од 15-II-1923 године.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

РЕШЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 24 марта ове године потврђено је решење:

Потврђено је решење Народне Скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донето на XIV редовном састанку 1. децембра 1922 године:

„Да се Ђорђу Бакаловићу, глумцу из Новог Сада, урачуна за пензију време проведено у Српском Новосадском Позоришту од 1887. године до 1909. године, и једна година проведена у Хрватском Казалишту у Загребу, с тим да му се пензија одреди према плати, коју би имао да се затекао у служби Српског Народнoг Позоришта у Београду с тим годинама службе, но без права накнаде за протекло време, а да за урачунато време уплати улог у пензиони фонд“.

Указом Њ. В. Краља од 29 марта 1923 године потврђена су решења:

Решење Народне Скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донето на XIV редовном састанку 2 децембра 1922. године:

„Да се Љубици М. Хаџи-Динићевој, чланци Српског Народнoг Позоришта у Новом Саду, призна за пензију и повишицу време од (26) двадесет и шест година проведених у служби Српског Народнoг Позоришта у Новом Саду, но без права накнаде за протекло време, а с тим да за урачунато време уплати улог у пензиони фонд“.

Решење Народне Скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донето на XIV редовном састанку 2. децембра 1923 године:

„Да се Милошу Хаџи-Динићу, члану Народнoг Позоришта у Новом Саду, призна за пензију и повишицу 32 и по (тридесет две и по) године службовања и то: 26 година које је провео у служби Српског Народнoг Позоришта у Новом Саду, 3 године у Српском Народнoм Позоришту у Београду, једна и по година у Загребачком Казалишту и две године као указни поштански чиновник у Београду, но без права накнаде за протекло време, а с тим да за урачунато време уплати улог у пензиони фонд“.

Решење Народне Скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донето на XIV редовном састанку 2 децембра 1921 године:

„Да се Андрији Милчковићу, управнику Народнoг Позоришта у Скопљу урачуна у године указне службе време од 27 августа 1899 године до 28 новембра 1919 године које је провео као чиновник Хрв. Зем. Владе, с тим да за ово време плати улог Управи Фондова но без права накнаде за протекло време“.

Решење Народне Скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донето на XIV редовном састанку 2 децембра 1922 године:

„Да се Марку Цару, инспектору Уметничког Одељења Министарства Просвете, урачуна у године указне службе време од 14. јула 1884. године до 1. априла 1919. године, које је провео као чиновник у служби Покрајинске Владе у Далмације, с тим да уплати улог Управи Фондова, у колико већ није уплатио за време проведено у служби у Далмацији, но без права на накнаду за протекло време“.

ФРАНЦУСКА НАУКА ¹⁾

Крајем прошле године прослављана је у целој просвећеној свету стогодишњица рођења једнога од најславнијих представника француске науке, Луја Пастера; прослављана је у целој свету зато што његови научни радови имају трајне, добротворне последице у целој Човештву. Код нас су је прослављали Академија Наука, Университети, Српско Лекарско Друштво, а у свима школама држани су похвални говори о томе великоме сину Француске. Тим поводом у страноме свету прилично се говорило и писало и о француској науци у опште, што се код нас, ваљда случајно, није десило. С тога сам ја, када ми је омладинско Биолошко Друштво изјавило жељу да ради њега одржим једно јавно предавање, и изабрао баш тај предмет.

Предмет је у целини својој огроман. Он заузима једно од највећих места у историји умне цивилизације у Француској, и у историји наука у опште. У једноме само предавању врло је тешко истаћи му и најбитније црте његове, баш и када би предавач имао довољно спреме у великој многострукости овога предмета, и умешности да изложи оно што је највише карактеристично. Имајући сада пред собом понајвише студенте виших наука, којима њихове главне садржине треба да су већ познате, ја се наддам да ће се они задовољити ако им тако рећи само набројим главна прегнућа француске науке, без тумачења, и без икаквих покушаја да се наведена факта популаришу.

Пре свега ћу се изјаснити да ја не мислим да има неке „француске науке“, као ни „немачке“, ни „енглеске“, итд., које би се одликовале неким засебним истинама и законима. Оно, истина, паргеманиста Гисбрехт пише: „Погрешно је тврдити да наука нема отаџбине и да она лебди изнад свију граница, које је политика поставила. Наука не сме бити космополитска; она мора биши национална, немачка.“

Ми се с тиме не можемо сложити, већ и због последњег империалистичког закључка. Ми ћемо се сложити са мишљењем свију, шовинизмом незанетих људи, који исповедају: да наука у целини својој није

¹⁾ Јавно предавање држано 28 марта 1923, у Београду.

својина једне нације. Има наука тако званих *националних*, али то је обично збир научним методама постигнутих проматрања у областима језика, књижевности, историје и етнографије посебних народа. А чиста теоријска наука која истражује опште истине и утврђује законе који вреде за све појаве на земљиној кугли, та наука одиста нема искључиве отаџбине, ограничене политичким или етнографским међама. Ако се нека и зачала у једној земљи, оно што је у њој истинито свуда се прихватило, разрађивало, допуњавало и примењивало. Ако је нека факта пронашао прво неки Француз, одмах су научници других народа налазили многа друга слична факта, прву истину проширили на веће поље и озаконили је. Стога је тешко одредити која је управо нација највише заслужна за садашње стање науке. Исповедајући, дакле, да је наука у опште јавно добро свију народа, ми ћемо под именом француске науке разумети само збир научних првина учињених у Француској, и збир онога што је трудом њених научника највише унапређено.

Делећи по народностима научне тековине, наилази се чешће и на тешкоће од тога што су многи великани једнога националнога порекла и себе спремили и науку обрађивали, не у своме родном крају, већ у другим народима, и писали књиге не на своме матерњем језику. Старији научници већином су писали на латинском језику. Француски су писали многи не-Французи. Ако списи припадају књижевности чијим су језиком писани, да ли наука њихових аутора припада народу чијим су се језиком послужили? Ауторе латинских књига ласно је поделити по народностима; мање је то ласно са прилошцима страних аутора у органима француске, немачке, енглеске науке.

Прирођене ауторе ваља рачунати у чланове народа коме су се природили. Хемичар Шееле пореклом је Прус, а радио је у Шведској. Ботаничар Шван Немац је, али је радио у Белгији. Велики немачки модерни научници: Дибоа Рајмонд, Вант Хоф и Оствалд нису Немци; али њихови успеси с правом се рачунају у успехе немачке науке. И класична музика Фламанца Бетовена рачуна се у Немачку, зато што се он у њој прочуо; према томе, музика Офенбаха и Мајербера ваља да се рачуна у париску музику. Има Немаца који би великога Кивија хтели да сматрају за франко-немачког научника зато што је он нешто мало боравио у Немачкој, а и великога математичара Лагранжа, кога је исто тако велики немачки математичар Ајлер приволео да неко време проведе у Берлину. Лагранжа би по неки Талијани хтели да сматрају за свога човека зато што се он случајно родио у Турину, где му тада родитељи беху.

У овоме кратком прегледу наука у Француској, биће речи само о тако званим „егзактним“ или „позитивним“ наукама, под којима се и до скорога подразумевале само математичке, физико-хемијске и јестественичке науке, а не и о наукама историјским, филолошким, социалним,

итд.¹⁾ У брзому лету моћи ћемо уочити само имена оних великана који су оснивачи или читавих наука, или појединих грана наука, или проналазачи неких општих закона или таквих крупних истина које осветљују велика научна поља и отварају нове путеве за даља научна истраживања. При овоме ће се неминовно десити да врло многа за науку заслужна имена остану непоменута.

Већ код првих, основних и најпростијих наука, *Математике* и *Астрономије*, морам се више но код других наука ограничити на голо набрајање чувених имена; јер неко веће истицање њихових радова претпоставља стручну спрему предавача.

Сама Математика, као што знате, има неколико области: почев од Аритметике и Алгебре до највиших математичких анализа; и од обичне прсте Геометрије до Геометрије аналитичке, алгебарске, инфинитезималне и дескриптивне; од науке о простоме кретању, до више Кинематике, Статике и Динамике. Ове се области, као и у другим наукама, тако међусобно додирују и захватају да није чудо што се неки извесни математичари захвално помињу у неколиким од њих.²⁾

Тако на пример, већ поменути Лагранж дао је утемељачке студије и о бројевима (Аритметика), и о решавању једначина (Алгебра), и о функцијама (Математичка Анализа), а и модерна Астрономија увршћује га у своје осниваче. — После њега у Аритметици су се оригиналним студијама одликовали Лежандр, Коши, Ермит, Хадамар, итд.; у Алгебри: Галоа, Ермит, Жозеф Бертран. — У Математичкој Анализи су нарочито познати: Љувил, Поенкаре, Коши, Пикар, Апел, Пенлеве, Ермит, Адамар. Рачун вероватноће је рачун Француза, и по своме пореклу и по даљем разрађивању. Аналитичну Геометрију започели су: Рене Декарт и Паскал, а разрадили: Шал, Поенкаре, Пикар итд. За чувени проблем квадратуре круга, на коме су и српски математичари узалуд радили, Хермит је дефинитивно доказао да је немогуће решити га. А овај се доказ често приписује Немцу Линдемману, који је Хермитово доказивање само проширио и прецизовао. Дескриптивну Геометрију основао је знаменити Монж неколико година пре Француске Револуције. И ако су пројективну Геометрију створили француски математичари, она се по уџбеницима

¹⁾ Подаци за овај преглед узимани су из ових књига:

La Science Française. Tome I. Paris, 1915, страна 396.

Un demi-siècle de la Civilisation Française (1870—1915). Paris, 1916, страна 472.

Psychologie du Peuple Français, par Alfred Fouillée, Paris, 1914, страна 391.

France et Allemagne, par Edmond Périer, Paris, 1915, страна 325.

Les Allemands et la Science, par G. Petit et M. Lendet, Paris, 1916, страна 376.

Les Savants Français du Siècle, par Fabre des Essarts, Paris, страна 110.

²⁾ О прилозима Француза за унапређење Математике расправљао је Жак Хадамар у чланку: *La pensée française dans l' Evolution des Sciences exactes*, који је наштампан у часопису *France et Monde*, № 26, 1923.

излаже на немачки начин и са немачком терминологијом. За Кинематику, која се може сматрати као приступ Механици и теоријској и практичној, дугује се радовима Ампера. Динамику је основао Енглеz Њутон, а од њега је одмах прихватио Француз Даламбер.

Уз ова имена могла би се навести још многа друга математичарима позната француска имена везана за отварање и проширење нових путева кроз недогледне области чисте Математике и њене примене у Астрономији, Механици и Физици, нарочито у Вишој Геодезији, на којој су највише радили Французи.

У једноме зборнику студија о историји егзактних наука, за француске се математичаре каже да они Математику не сматрају као неки требник самих формула и симбола често чудноватих, нити математичко умовање као просто вежбање логичнога мишљења, већ да они нове истине које проналазе увек координирају, генералишу, и да, израђујући Филозофију Математике, доприносе изради једног дела опште Филозофије. С погледом на утемељачке радове Лагранжа, Даламбера, Монжа и других, немачки историк Мориц Кантор признаје да у тој периоди оснивања „у области Математике Француска заузима прво место међ европским народима“.

Најсад, да поменем да је у Француској трудом њених научника 18-ог века израђен најбољи систем сваковрсних метарских мера, које је декретовао Конвент за време Француске Револуције, а које су по-ступно усвојиле скоро све државе.

Научна Астрономија почиње у Француској радовима Даламбера, Лагранжа и Лапласа, који су разрадили науку о кретању небесних тела на основу принципа које је Њутон поставио и за Механику Неба, а које су у најновије доба усавршавали Тисеран и Поенкаре. Даламбер је био врло уман енциклопедиста, Лагранж гениалан, а Лапас их је надмашио својим резултатима. — О овоме се један историчар француске Академије Наука и Академика, Жозеф Бертран, овако изражава: „Лапасово је дело огромно: он је расправљао питања најтежа и одлучно се лаћао анализе најзагонетнијих појава. Његов талент није био онако потпун као у Лагранжа, али је често, да би до циља дошао, напрегао силу као нико други. Када је једно питање постављено, он га је морао решити, па је изгледало као да је решење морао ишчупати својим нок-тима и својим зубима“.

За њима је дошао приличан број знаменитих астронома, међу којима се рашчуо Леверије поглавито својим тврђењем да тобожње неправилности у кретању планете Урана долазе од утицаја једне непознате планете, а нарочито и тиме што је математички тачно одредио место на небу на коме се та планета мора пронаћи. И одиста, чим је тај његов рачун објављен, исте ноћи или сутрадан, берлински астроном

Гал, који је имао на расположењу тачне карте и таблице неба, нашао је на томе месту предвиђену планету. Та је планета названа Нептун.

Физичке особине небесних тела (Астрофизика) почео је прво изучавати физичар Араго, а хемијеке им састојке почео је изучавати, помоћу спектроскопа, астроном Жансен.

Старањем француских научника израђена је Међународна Конвенција о Сату, и, једногласним пристанком свију држава, Париској Астрономској Кули поверено је да она преко Ајфелове Куле, свако јутро и вече, целога свету обзнањује колико је сати.

Припремна проматрања и умовања за развиће модерне Физике у Француској налазе се и код њених најстаријих учевњака. Паскал се упатком заустављао и пред проблемима ове науке. — Декарт је проматрао преламање светлости и градио приборе за Оптику. — Калуђер Мариот је поставио закон који носи његово име и који се истом у новије доба поправио и заменио. — Папен је обелоданио механичку снагу паре и начинио лонац познат под његовим именом и парну лађицу с точковима, коју су разбили лађари. — Топлоту је изучавао и Лаплас и изнео неколике мисли које су претеча закону једнакости рада и топлоте на раду утрошене. — Даламбер је допринео да се већ у 18 веку појави Математичка Физика. Неке проблеме ове науке решила је успешно и учена францускиња Софија Жермен.

За топлотне особине тела многа основна правила поставили су: Геј Лисак, Дилонг, Пети, Араго, Кајете и Раул. Сади Карно (још 1824 г.) истакао је теорију топлоте, коју је доцније објаснио и популарисао немац Клаузијус, и која је ушла у науку као „други закон Термодинамике“ (ма да је 20 година старији од првога „закона“). За њиме су Марк Сеген (1839) и Жул такође утврдили закон о еквиваленцији рада и топлоте, што се по уџбеницима приписује немачком лекару Мајеру и физичару Хелмхолцу, чији један панегиричар то лојално признаје. Тачне темеље Термодинамици поставили су Бертело, Сент Клер, Девил, а проширили их: Девре, Отфеј, Труст.

Историја француске науке о светлости има да помене прво Малиса, који је пронашао поларисање светлости; па Арага, који је пронашао: хроматску поларизацију, кружну поларизацију и полихроизам; па његовог ученика Френела, који је целој Оптици дао научну основу комбинишући у њој математику и експериментисање. — Фотографисање су започели Нипсе (1827) и Дагер (1839). Дагер је удесио да се у диорами слике покрећу, па се с тога он може сматрати као претеча кинематографије (биоскопа). — Фотографисање звезданог неба започело је у Француској, где су га доцније усавршили браћа Анри. Липман је пронашао и усавршио фотографисање у бојама.

Као утемељач науке о електрицитету и магнетизму истиче се Куломб (на крају 18. века); јер пре њега су биле познате само по неке

од тих појава. — Ампер, математичар и природњак, поставио је теорију електродинамизма, која чини основу израчунавања данашњих електро-мотора. — Изостављајући многе друге радове у овој области Физике, мора се поменути сјајан резултат Бранлијевога проналаска телеграфије без жица, коју су после организовали не-Французи.

Француским научницима дугујемо наше данашње сазнање да нема апсолутне разлике између чврстих, течних и гасних тела. Они су успели да гасове претворе у течности и у чврста тела, да ваздух претворе у течност.

Француски физичари израдили су толико првина по свима областима Физике, да се ова наука све до половине 19 века могла сматрати француском науком; а и после тога времена, међу њима се налазе врло велика научна имена. — У најновије доба ревизији су подвргнута опште усвојена мишљења о конституцији материје; пронађене су нове врсте необичних зракова, и катоди, јони, електрони итд. И ту нову Физику са успехом обрађују француски физичари, међу којима одлично место заузима династија Бекерела, — династија велим зато што се у тој породици већ њих четворица врло успешно занимају Физиком.

Цела модерна Хемија ¹⁾ води почело од Лавоазија, јер је он оборио старе погрешне појмове који су у њој владали, и поставио нове. Поред изучавања квалитативнога састава тела, он је Хемији ставио као битни задатак: да утврди квантитативне односе састојака у њима. Ради тога он је, и то први, почео употребљавати осетљиве терезије и за научна истраживања, после којих је дошао до опште примљенога правила: да се материја не може ни створити ни уништити. Он је тачно одредио хемијске елементе и израдио систематику и елемената и једињења. Он је први почео у Хемији употребљавати прецизну терминологију. За решавање задатака које је истицао, он је указивао и методе како ће се моћи решити.

Лавоазије је први уставотворац у Хемији; његово би име остало славно и да му терористе нису главу одсекли.

За тим уставотворцем дошли су законодавци као Геј Лисак, Бертоле, Шанкуртоа, Бертело и многи други, који су се прославили на разним гранама Хемије. Њихове је заслуге немогуће поређати. Шанкуртоа први је изложио периодично понављање збира битних особина хемијских елемената по извесним сродним групама. То је доцније разрадио Менделев, у читав периодни систем сродних елемената, у коме влада толика законитост да се може предвидети проналазак нових елемената и њихових битних особина.

Француски су хемичари успели да из сложених једињења издвоје неке елементе који дотле нису били издвојени у слободном стању. —

¹⁾ Дobar преглед историје Хемије налази се у приступу *Хемије* од Симе Лозанића.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Пронашли су елементе галијум и талијум са онаквим особинама какве су предвиђане спрам одговарајућих им места у класификацији. Ти проналасци, као и неки други, јесу у напред спремани и предвиђени, па је заслуга таквих проналазака већа но када су наласци случајни. Између случајног налазка и проналаска Французи праве толику разлику да ће у пошалици рећи: да није Балар пронашао бром, него је бром открио свету Балара! — Међу осталим хемијским стихијама и једињењима које су пронашли француски хемичари, највећу је популарност задобио радијум, а са њиме и Г-ђа Кири, која је после тога пронашла полонијум и крстила га по имену своје прве отаџбине, Пољске.

Практичаре су прво француски хемичари научили: да се рубље може прати хлорном водом, како да се фабрикују сода, амонијак, алуминијум, и неке боје. Металурге су научили металографији.

Као оснивач физиолошке и агрикултурне Хемије сматра се знаменити и одиста велезаслужни Немац Либиг. Међутим, он се сам хвали да су му учитељи били Геј Лисак, Дилонг и Тенар, у чијим је лабораторијама у Паризу радио, и признаје да је под њиховим утицајем и уз њихову помоћ утврдио себи пут. И када су Енглези њему понудили да изради један стручан преглед ондашњег стање Органске Хемије, он им је предложио да му се за сарадника умоли Дима из Париза. Енглези умоле и Диму; овај се тога посла прими, те тако он и Либиг израде тражени преглед хемијске науке, по коме је после Либиг написао своју класичну Хемију примењену на Агрикултуру и Физиологију. — Није згорег истаћи овако леп пример признања једног великог ученика својим учитељима, признање и захвалност Немца Французима, јер се такви примери доцније нису врло често понављали. Није излишно да се овог француског преподаника научне Агрономије сете данашњи немачки писци који, чак и у уџбеницима за шумаре и земљораднике, и обичне предмете високоучено излажу са логаритмима, диференцијалима и једначинама са више непознатих количина!

У Органској Хемији откривена су безбројна и страховито компликована једињења, са скоро очајним називима. Француски су хемичари успели да у овој области установе многе прегледне категорије. На том пољу одликовали су се Дима, Вирц, Фридел, Шиценбергер, Арман Готије, Лебел (који је започео *Стереохемију*); а изнад свију се истиче Марселен Бертело, прво својим оснивачким радовима на вештачкој продукцији органских једињења. Он је утемељач и *Термохемије*, којом се у Хемију уводи не само Физика већ и Математика, и са којом постаје Механичка Хемија.

Францускога је порекла и нова област *Физичка Хемија*, чија се једна поставка налази већ у списима Лавоазија. Њој су главни грађевинари били Раул и Сент-Клер Девил, који је пронашао дисоцијацију, то јест да се сва хемијска тела изложена довољно високој температури

распадају до атома. Термодинамички закон еквиваленције произведенога рада и утрошене топлоте, који влада у овој области, примењен је и у Биолошкој Хемији, на пример у тумачењу постанка животињске топлоте и снаге, а и иначе по списима Бертелoa, Готија, Дарсонвала, Ришеа. — Бертелo је пронашао да микроби вежу азот у рудини, и тиме је расту-мачено зашто ова може да остане родна тако рећи вечито.

Француски научници Деерен, Шлезинг отац и син, и други, уна-предили су нарочито познавање хемијских процеса у биљкама и улогу микроба у њима, нарочито у корењу биљака. Данијел Бертелo, син Марселена, пронашао је да су неки зраци кадри помоћу биљних мате-рија градити угљене хидрате, а тиме се отварају наде за вештачку про-изводњу хранећих материја, без ратарства и сточарства.

Ако Хемија буде и даље овако напредовала и своја обећања испу-нила, храна ће се моћи фабриковати непосредно помоћу ваздуха, воде и угљеника. Надајмо се томе, ради благостања оних који у данашњем човечанству још увек гладују, и ради олакшице рада тежачкога ста-лежа, а за славу Хемије!

Али ево где се недавно потресе сва величанствена зграда ове науке, јер јој се темељи усколебаше и као да попуцаше. Све доса-дашње научне поставке о хемијским елементима, о атомима, о сили и материји, о етеру и тако даље, подвргавају се радикалном преобра-жају. Стара основа теоријске Хемије дезорганизована је; израђује се нова научна система по новоме плану, чије се главне црте истом сада, и ако не баш бојажљиво, повлаче. Нестрпељиво се очекује геније који ће да подигне нову Саборну Цркву за Хемију. Многе очи које су у сличним приликама угледале светлост на страни Француске, очекују да ће и ову моментану таму разгнати њени зраци, то јест да ће позната француска јасноћа објаснити што је тамно, а призната способност син-тетисања допринети обнови основа нове Хемије.

(Наставиће се)

ЈОВАН М. ЖУЛОВИЋ

О СТЕВАНУ СТ. МОКРАЊЦУ КАО ЦРКВЕНОМ КОМПОЗИТОРУ

Рад Стевана Ст. Мокрањца на пољу наше црквене музике треба посматрати са три становишта, исто као и у световној музици, а на име: 1) са гледишта прикупљања, бележења и тражења онога битног у мелодијској структури црквених напева; 2) са гледишта хармонске обраде и уметничке концепције црквених мелодија, и 3) са гледишта оригиналне композиције.

Како целокупан његов рад нема само чисто уметнички него и културно-историјски значај, то је потребно да, пре него што уђемо у анализирање његових дела, дамо, укратко, неколико историјских података из историје нашег црквеног певања пре Мокрањца, како бисмо могли тачно да схватимо, поред чисто уметничког, и културно-историјски значај рада Стевана Ст. Мокрањца.

Историјски је тачно да су Срби примили од Грка са хришћанством у IX веку и сав црквени култ старе Византије, па, наравно, и црквено певање, што се да и дан дањи утврдити компаративном студијом грчког и српског црквеног напева.

У колико је само грчки начин певања и мелодијске структуре подлегао расним особинама српскога племена и добио, на тај начин, израз и особине специфично српске, то је ствар компаративних студија које до данас нису покушаване, али које ће се морати чинити да би се расветлило и ово питање културно-историјског, као и уметничког значаја.

Историјских докумената који би нам о овоме питању дали нешто позитивно, на жалост, готово и немамо. Сем цитата који Св. Сава даје у *Живошу Св. Симеуна*, који је Павле Шафарик издао год 1870 у Прагу, и из кога се види да је још онда постојао и *српски*, поред грчког, грузинског, руског и бугарског напева, имамо још прилог Ниџифора Дучића, у IV књизи његових књижевних радова, једне стихире, у нотама хилендарског певања, као и пет листова „Начала на музикалном пјенију“, са 27 разних знакова, које је Г. Степа Димитријевић нашао у манастиру Хилендару. — Треба знати да ови нотни знаци нису као данашњи модерни нотни знаци, који су одмах од почетка били у употреби католичке цркве, него су то тако зване *неуме*, којих је по Forkel-у било код Грка у црквеној употреби око 860, док их Перн своди за певање само на 45. Ове неуме су означавале и мелодијска као и ритмичка кретања, и интересантно је да се код нас Срба, све до почетка овога столећа, учило по тим неумама, од којих су свега три дошле биле до нашег времена, и које су означавале само трајање, али не и мелодијско кретање. Другојаче речено: генерације свештеничке у Србији училе су, све до почетка овога столећа, огроман материјал црквеног певања, мање више, по слуху, јер су им она три знака била од мале вредности ако нису мелодијска кретања знали на памет. Из овога је јасно да је научити црквено певање била нарочита способност, а у тешкоћи да се ово постигне и лежи главни узрок вечитом модифицирању мелодија, као и разним варијантама, које су, поред тога, постајале још и услед разних географских и социјалних утицаја и услова, као и услед померања културних центара од југа на север, у коме се случају долазило и у додир са другом културом; то је све утицало да се црквено певање све више и више еманциповало од грчког и његових каракте-

ристика, тако да се, и ако је његов корен у грчком певању, може говорити о нашој расној карактеристици у црквеном певању.

Колико је карактеристичних, првобитних мелодија изгубљено, зна сваки који уме да цени вредност историјских докумената. И требало је да се тек у првој половини прошлога столећа јави, генеалошки први музичар у српскоме народу, Корнелије Станковић, који је проценио сву културну важност овога народног блага, и који је стигао године 1855 у Карловце и изразио жељу Патриарху Јосифу Рајачићу да забележи у модерне нотне знаке српско православно црквено певање. Патриарх и архимандрити, — како прича живи присутник Г. Стева Тодоровић, академски сликар, — окупљени у великој сали Патриаршије, нису веровали да се оно што они певају може тачно онако и забележити. Корнелије онда, да би их уверио, извуче на зиду линијски систем и замоли их да му отпевају што год они хоће. Забележивши што су му отпевали, он им то исто и сам отпева. Радост је њихова услед тога била велика, и то је уједно био и први успех модерног музичког схватања у нашој цркви и народу. Корнелије, после ове своје победе, остане у Карловцима две године и забележи целокупно црквено певање, онако како су му певали, да га после, у Бечу, хармонизира за мешовити хор.

Ако посматрамо рад Корнелијев у овоме правцу, констатоваћемо да Корнелију, често пута, нису била јасна хармонска кретања мелодије, што се нарочито огледа код VI гласа, о коме он на једном месту, у манускрипту који се налази у Академији Наука, вели да му је заиста било тешко хармонизирати га. Ово је сасвим природно, јер овај глас, нарочито, има оријенталне одлике и модулира у самој мелодији из тонике у горњу доминанту, завршавајући последњи мелодијски став мелодијском *moll*-ском скалом горње доминанте на горе. Друга ствар, то је да је Корнелије делио целокупно црквено певања на тактове, што није добро, јер и ако су и црквене песме, као и световне народне, схваћене, мање више, у дводелном такту као најприроднијем, ипак је најлогичнија метричка раздеоба на крају једне мелодијске фразе. Па онда, тоналитет код Корнелија није увек јасан, јер често пута *dur*-ску мелодију, којој и сам текст сугерира *dur*, он хармонизира у *moll*-у.

У свакоме случају, главно је да се осетила потреба сачувати народне црквене мелодије од промена, и оставити их потомству да их искористи за своја уметничка стварања.

После Корнелија јавило се још неколико музикалних људи који су бележили црквено певање. Године 1885 издао је карловачки богослов Милутин Јакшић једну безимену песмарицу коју је израдио Светозар Димитријевић, а 1887 издала је српска велика гимназија новосадска *Старо карловачко пјеније у српској источној православној цркви, као што поју ученици српске велике Гимназије у Н. Саду*, које је за мешовити лик сложио још 1883—84 као шестошколац Тихомир Остојић.

Ово певање, допуњено, изашло је, као друго издање, год. 1896. Године 1887 појавило се певање Гаврила Бољарића и Николе Тајшановића, које је до 1895 изашло целокупно. Код Бољарића наилазимо на тактовну раздеоу као и код Корнелија, само је овде ова подела често врло апсурдна баш са гледишта чисто музичког, а још више граматичког.

Како су ови горњи радови садржавали у себи карловачку варијанту напева српске православне цркве, и за циљ су имали не да елиминишу из мелодијске линије оне многобројне мелизме и даду прави мелодијски скелет црквених мелодија, већ, на против, да, мање више, сачувају од заборава и квара црквене мелодије, као и да олакшају учење црквених песама ученицима, то свима њима недостаје једна озбиљнија научно-музичка идеологија и анализа, која је, у овоме случају, од преке потребе. И зато се у карловачкој варијанти певања српске православне цркве примећује, у многоме, утицај географски, као и бољи социални услови за егзистенцију. Јер је неоспорно да су бољи услови за живот свештеника и калуђера, с оне стране Саве и Дунава, утицали да се у карловачкој варијанти осећа световњачки утицај, због кога, а услед многих украса, нема ону озбиљност београдске варијанте певања српске православне цркве.

То је, у кратко изложен, историјски развој црквеног певања православне српске цркве и народа до појаве Стевана Ст. Мокрањца.

Код српскога народа на територији Краљевине Србије био је, све до Мокрањца, у употреби свештеничких генерација *Осмогласник* и *Спрано ѿјеније* које је забележио са она три знака, остатака старог неумског система, прота, онда ђакон, Г. Никола Трифуновић. Рекли смо већ да су ови знаци означавали само ритам, и то не тачно, а мелодијска кретања су се учила просто на памет. Осећајући сву тежину оваквог рада, као и потребу да се сачува карактеристика нашег црквеног певања и да се оно очисти од оних неукусних мелизама и трилера који су били у употреби код певача, и због којих су, као и због разних заигравања гласом, предударца и заударца, подизања и спуштања грла, задржавања тона у грлу, вођења тона кроз нас, певачи изводили ефекте којима се, у оно време, дивило и говорило: „пева и јеца“, „пева и плаче“, „пева и смеје се“, — како то Мокрањац лепо, у предговору свога *Осмогласника*, који је штампан 1908 год., каже. Мокрањац је приступио једном тешком, и са материјалним жртвама скопчаном послу, плаћајући сам из свога џепа преноћишта, пут и храну оним одличним певачима које је себи у Београд дозивао да му певају црквене песме, које је он, бивши као дечак први певач за певницом, знао и сада верно бележио. Радећи овако, он се није задовољавао једним певачем, него је молио и друге да му многе и многе песме отпевају, па да онда, упоређујући разне варијанте које је савесно бележио, дође до праве мелодијске линије, очишћене од свега непотребног и сувишног, а задржавајући

главне карактеристике, као и старинске мелодијске фигуре, које би се можда могле упростити, само би у томе случају та упрошћена места изгубила своју праву мелодијску карактеристику.

Траг озбиљна рада види се и у овоме, као и у свима другим Мокрањчевим делима, а исцрпни предговор *Осмогласнику* показује колико је Мокрањац приступио послу озбиљно и радио га са уметничко-научним тенденцијама. Стојећи на становишту, и сасвим оправдано, да је логичнија подела, не на музичке тактове, као што су радили Корнелије и Бољарић, него, ако би се могло рећи, на тактове мелодијских фраза, Мокрањац је стављао тактице тек на завршетку једне мелодијске фразе, не цепкајући, на тај начин, мелодијску линију и чувајући јој ону ширину која је карактеристична у нашем црквеном певању, а која би се исто тако изгубила ако би све мелодијске фигуре упростили и свели само на четвртине, половине и целе ноте. Правилнија подела на музичке тактове могућна је код великог певања код кога се један слог може да пева са мелодијом од више махова. У опште узевши, такт црквених песама лежи у ритму самога текста.

Сав овај рад, без *Осмогласника*, откупио је Архиепископски Сабор Краљевине Србије од Мокрањца за врло злехуду суму, и манускрипт Страног Пјенија, који је постао Саборска својина, ношен је све до манастира Студенице приликом повлачења 1915 год. и тамо је негде и пропао, тако да се данас, сем првобитних забележака и литографских примерака за употребу ученика Богословије Св. Саве, не налази у животу последња, за штампу спремљена редакција.

Из свега досад изложеног види се и сва разлика између интенција људи који су пре Мокрањца приступали овоме послу, као и разлика београдског певања, које је озбиљније и више мелодијски типичан и карактеристичан скелет, од карловачког певања, које опет подлежи географским и социалним условима свога краја, што се у опште да приметити и у свим другим културним или социалним манифестацијама. И ако се Мокрањац није упуштао у компаративну студију српскога и грчкога црквеног напева, да би дошао до онога типичног расног и нашег, он је компаративни метод применио при одабирању и бележењу црквених песама православне српске цркве, и, радећи тако, дошао до онога битног у мелодијској линији. Целокупан овај рад иде у сферу културно-историјску, а његова чисто музичка вредност огледа се у хармонској обради црквених мелодија и песама српске православне цркве, о чему ћемо ниже говорити.

Полазећи са становишта да треба сачувати од пропасти народну црквену и световну музику, композитори до Мокрањца, па и они најближи њему, може се мирне савести рећи, нису понирали у психолошку дубину мелодије, да би из ње осетили ону скривену хармонију која се сама собом сугерира из односа према тексту, него су мелодије посма-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

трали чисто и једино са тоналитетског становишта, и то оног најпримитивнијег, што значи да су се при хармонизирању мелодија држали једног чистог догматског принципа, а на име: да се хармоније разрешавају једна у другу по чисто теоријским принципима, тако да сте готово увек, и ако нисте били музичар, могли осетити следећу хармонску везу, што све може да значи суво знање, али не и интуитивну уметност и уметничку индивидуалност. Радећи тако, они су изгубили смисао за контрапунктску линију у вођењу гласова, и индивидуалност гласова као и тонско бојадисање партитуре били су, поред чисто хармонског сиромаштва, главни недостаци њихових партитура. Овакав начин рада не може се бранити, као што би то неки и данас хтели, тиме као да су буквално држање тоналитета и везивања хармонска само на тој догматској основи онај расни музички израз, кад је позитивно да би сваки онај, па био то домородац или странац, који има музичко образовање, могао да третира тако догматски и сувопарно и чисто теоријски сваку нашу народну мелодију. Не тоналитет као крајњи израз, већ као средство да се пронађе она карактеристично расна хармонија; и не вулгаризована мелодијска линија, него карактеристична интервалска кретања и ритмичке интересантности јесу суштина расне музичке одлике, којој треба пронаћи дубину психолошкога израза и грести јој снагом Богом обдареног талента и генија. Треба уклесати у душу своју сав вапај и сву тугу оних празних квинта којима сељаци прате какву мелодију, а чијим болом одзвања тужно лелек сељанки на пустој гробљу, и копне и чезну душе у дуге зимске вечери, а не сматрати да су баналне ирошке поскочице и њихово секундирање, као и примена сирових и уметнички неуглађених и окарактерисаних мотива у уметнички примењеној музици, алфа и омега ван којих нема другога сунца, сем једнога сувопарног и стриктног тоналитета, коме оскудева дубина психолошког разумевања и веза текста и мелодије; и да су они прави и једини расни музички израз.

И зато историјска уметничка вредност Стевана Ст. Мокрањаца, и ако он није био велики и снажан оригинални композитор, лежи у психолошком *преширању мелодијског тоналитета, а не у ројској покорности њему*. Онда када је програмски смисао захтевао, принцип стриктног, по обичном схватању, тоналитета уступао је место оном скривеном и правом тоналитету, који многи други нису осећали, а који је тако јасно тражио светлост Божјег дана, да измами дрхтаје, и сузе, и чежње, и снове... Да до оваквог схватања дође, Мокрањац је морао еволуирати, а та еволуција се јасно види из његових првих хармонизовања народних, црквених и световних мелодија у доба пре студија, као и непосредно по њиховом завршетку, у којима се тек назире, али још не виде у свој својој потпуности, принципи његова рада. Етапе његова развијања су приметне, и оне долазе са годинама, али се свуда оцртава фигура озбиљна и достојанствена, која не чини компромисе у

своме уметничком раду, и не иде за јевтиним и пролазним ефектима, него понире поштену у тајну хармонских лепота народне музике тражећи, незадовољан првим покушајем, и по други, трећи и четврти пут, ону праву хармонију и линију, као што је то случај са песмом „Девојка јунаку“ из XIII руковети.

Третирајући програмски народне црквене и световне мелодије, он налази програмске хармоније које одговарају даноме месту, и даје гласовима једну слободну, у мелодијском кретању контрапунктског смера, линију, дајући на тај начин боје својим партитурама. Индивидуалност гласова добија тек у Мокрањчевој партитури свој прави израз, и примена разних музичких идиома налази се, кад више кад мање, скоро у свакој партитури. У свеколикој обради народних црквених и световних мелодија, може се слободно рећи да се не примећује да му ма где недостаје духовита оригиналност и инвенција, док то није случај са оригиналним композицијама, које, са неким изузецима, изостају иза оригиналног третирања и обраде црквених и световних народних мелодија. То су главне карактеристике Мокрањчевог начина рада.

Код свих његових обрада и хармонизирања црквених мелодија, треба знати да се Мокрањац увек руководио, као и код световних мелодија, селекцијом онога битног, коме је он реституирао, саобразно музичким формалистичким погледима, оно што му је недостајало да би задовољило и крајње музичке педанте. Такав је случај са песмом „Што Морава мутно тече“ из VIII руковети, којој, у народној мелодији, недостаје она потпуност у којој се јавља у VIII руковети, а такав је случај и са многим црквеним песмама које је Мокрањац, при обради за хор, свео на праву меру музичке вредности, подложивши их ритмичким, музикалним и језичним законима.

Од свих „Литургија“ које су се јавиле, почињући од Корнелија, Мокрањчева обрада „Литургије“ за мешовити хор по српском народном црквеном напеву, јесте стилистички најконцизнија, хармонски најинтересантнија, најиндивидуалнија и највише достојна чина и места у коме се пева. У њој се тонско бојадисање тако јасно оцртава, и примена музичких облика, и ако у миниатури, види. „Тебе Бога хвалим“, тоналитетски правилније схваћено него код Корнелија, и хармонски програмски изражено; „Акатист“, у коме се хармоније богато и нежно преливају једна у другу и дају осећај да гледате Рафаелову Мадону, а велика, слободна линија гласова диже вас у пурпурне даљине; „Плач Матере Божје“, у коме, са мајком заједно, рида у алту и цела васиона, а земља се са басом страхом колеба, црквена завеса раздире, а мајка рида: „Леле мени, слатки Исусе!“; „Статије“, у којима се назире васкрсна зора, а из гробне полутаме зуре поглед анђела весника женама мирносноницама о чину ускрснућа; „О како беззаконоје сонмишче“, у којој песми онај који је себе принео на жртву за спас других вапи, са љу-

бављу и тугом: „Људи моји, шта вам учиних? Не испуних ли Јудеју чудима? Не васкрсвах ли мртваце једном речју? Зар ми тиме враћате? Зар заборављате?“, и у којој се, као ни у једној другој песми, хармоније нижу таквим богатствима и гласови имају чисто Баховску велику линију снажну у изразу, — јесу најкарактеристичније и психолошки највише, у хармонском и програмном смислу, продубљене песме, које ће увек представљати један класичан стил православне црквене музике српскога народа.

У Мокрањчевим посмртним рукописима остале су многе ствари започете да се сложе за хор, али су остале неизрађене дефинитивно. Овде ваља нарочито нагласити „Велико Свјат“, које се повлачи, још из најранијег доба његова рада, у рукопису, час овако, час онако, и у коме је најинтересантније место на „Исполи небо и земља“, на које речи он пише фугу, интересантну хармонску, а ритмички нејасну, но без дефинитивне редакције, односно несвршену. У посмртним рукописима налази се и несвршена Литургија за мушки хор, која је рађена по народним мотивима и која иде у област оригиналних радова. Оно што је у њој интересантно, јесте идеја да се гласови крећу више у контрапунктском смеру, и да се народни мотив налази, каткад, у коме од средњих гласова. Овде су најинтересантније песме „Свјати Боже“ и „Херувимска песма“, у којој је чисто црквена мелодија, али хармонизирана врло индивидуално што се тиче кретања гласова. Овде се већ назире стил полифоније која ће тек да дође.

Исто тако у област, мање више, оригиналних композиција иду и поједине песме из „Литургије“ за мешовити хор, коју је Мокрањац хтео да компоује по мотивима III-га гласа. У њима се примећује утицај стила Чајковскове Литургије, али им недостаје непосредност израза, јер се гледало да се црквени мотиви, по своје природноме реду, подведу под речи одговарајуће песме, што не може увек да успе у чисто уметнички-експресивном смислу. У опште узевши, Мокрањац није себи дозвољавао да оно чиме он лично није био задовољан потпуно пусти у свет, и ту се види његово уметничко поштење према самој уметности.

Од његових оригиналних композиција највећу музичко-уметничку вредност, како по техничкој обради, још више по непосредности осећаја и искрености, има опело у *fis mol*-у, које, и ако можда писано под утисцима руске музике, а нарочито оне од Малашкина, што се да донекле приметити у „Со свјатими у покој“, име један концизнији стил и логику, и извајано је савршено. Ово важи нарочито за „Њест свјат“, у коме је, у басовој теми, црквени мотив само *moll*-ски схваћен. „Вјерују“ и „Оче наш“, писани у доба физичке изнурености, имају у себи одговарајућу интелектуално-уметничку наивност која је, у оваким слушајевима, сасвим природна.

Изложивши значај рада Стевана Ст. Мокрањца у области наше црквене музике, као и одлике његове, ја бих желео, на крају, да у неколико речи резимирам историјску вредност Стевана Ст. Мокрањца: Поштен уметник; непосредан као прави талент психолошкога значаја у обради народне црквене и световне музике, којој је он увек давао свој лични израз и акценат; далековидац у указивању пута којим треба поћи за стварање наше расне уметничке музике; мање интуитиван као оригинални композитор; онај који је тако дубоко понирао у хармонску душу наше народне музике и из ње дочарао у стварност њену психолошку снагу, која, идући у дубину а не у површину, гради гранитно стабло наше музичке уметности.

К. П. МАНОЈЛОВИЋ

ЕВОЛУЦИЈА ДУШЕ

У психолошкој науци редак је пример који показује толику конфузност у одређивању једнога појма као што је пример са појмом душе. Шта се све није разумевало под тим изразом! За једне, душа је представљала врховни принцип који оживљава све ствари у природи; за друге, то је еманиција самога божанства; за треће, она је проста активна невидљива супстанца, звана монада, од које су састављена сва бића; за четврте, душа је бесмртно биће, које у тренутку смрти напушта тело и одлази у неки небески или подземни регион да ужива, ако је била добра, или да се мучи, ако је била рђава, итд. И кад научимо све те дефиниције душе, ми увидимо да је то једна празна реч, којој у животу не одговара ништа реално.

Па ипак, појам душе и даље постоји. Он постоји не само у глави метафизичара, који воли да се бакће са шимерама надчулног света, већ и у глави реалног природњака, који се бави научним истраживањем само чулних ствари и појава. Шта управо за њега означава тај појам?

Не улазећи ни у какве специјалне дефиниције, научник, без обзира на то да ли се бави психологијом или геологијом, разуме, пре свега, под тим појмом извесне појаве које се одигравају код живих бића, а које стоје у најтешњој вези са њиховим нервним системом, специјално са мозгом. Такве су појаве, на пример, сећање, памћење, мишљење, осећање, итд. Према томе, душа за научника јесте термин, прост и згодан термин, којим се означава скуп извесних природних појава које се дешавају под нарочитим специјалним условима.

Психологија као наука која се бави проучавањем душе, нема дакле никакве везе са душом као бесмртним бићем. Она прима један стари традиционални израз, али му даје нову садржину. Поступак психолога

У НИ В Е Р З И Т Е Т С К А В И Б Л И О Т Е К А

у схватању основног појма психологије сличан је поступку биолога у схватању основног појма биологије. Биологија се бави проучавањем живота. Али шта је то живот? Опет један згодан термин, који означаје скуп извесних природних појава као што су: рођење, храњење, рашћење и др. Ми видимо дакле да је између садашњег и некадашњег појма душе разлика у томе што се некад под душом подразумевала једна апстракција која је продукат фантазије; данас пак под душом подразумевамо обичне појаве из живота и стварности.

Но са овим још није одређен појам душе. Покушајмо да га мало сузимо.

Ми не можемо казати да је душа исто што и свест, јер у том случају морали бисмо је одрећи огромном делу животињског царства. А то не би било оправдано с научног гледишта. У оквир тога појма спада једна тако скромна и свакидашња појава као што је осећај, али у оквир тога појма улази и једна тако изузетна и необична појава као што је гениалност. Има ли нечега заједничког у том великом броју феномена који се обухватају једном једином речју душа? Ако психологија хоће да чини употребу од овог израза, онда га мора објаснити. Јер од непрестаног потрзања он је толико избледео да ми сада управо не знамо шта се њиме хоће да представи. Традиција, како црквена тако и световна, како филозофска тако и чаршијска, провукла га је кроз такве фазе и перипетије, и начичкала га је таквим бесмисленим, двосмисленим и произвољним тумачењима, да је његова употреба у науци постала нежељена. Па ипак, пажљивом анализом у њему се може наћи нешто битно и реално.

Душа је, пре свега, појава која садржи у себи неку акцију и реакцију; то је феномен у коме има нечега пасивног и активног. Душу је немогуће замислити без везе са спољашњим светом, али је исто тако немогуће замислити је као нешто што не реагира спонтано на тај спољашњи свет. Каква ће бити акција спољњег света на психу једног бића, и како ће та психа реагирати на примљене утиске из спољашњег света, то је друго питање. Оно што чини суштину душе, то је њена пасивност и активност, неко примање и давање, нека акција и реакција. Овакво сватање душе има ту добру страну што се душа не сматра као искључиво привилегија човека, већ као заједничко својство свих живих створова. Није човек дакле једино створење које прима утицаје споља, и реагира на њих; то исто чине и животиње; шта више, то чине и биљке. Види се дакле да су утисци спољњег света, од којих произлазе осећаји, извор оног што се зове душа, и, следствено, без њих, душа би била немогућа. Свакојачко, између примања утисака које се догађа код човека, и примања утисака које се догађа код животиња, постоји разлика: човек има такве органе какве немају животиње, још мање биљке. Исто тако, између реагирања на примљене утиске које се догађа код човека,

и реагирања које бива код животиња, има разлике: човек може да комбинује импресије и развије духовну активност, која ствара дела трајне вредности. Доследно томе, реакција једног човека који решава математичке или социалне проблеме, разликује се од реакције једнога пужа који на додир одговара увлачењем својих рогова. Али овде није реч о ступњу савршенства и компликованости у реакцији, већ о реакцији у опште. Свако живо биће толерира утицаје и реагира на њих. То је главно.

Кад се душа схвати као један процес непрекидне центрипеталне и центрифугалне активности између индивидуе и света, онда се она не може сматрати као искључиво преимућство човеково, онда се она мора признати и осталим бићима.

Само, резонујући овако, психолог има да учини једну напомену. Наиме, реакција се може вршити на разне начине: она може бити несвесна, као што је, на пример, појава трзаја обезглављене животиње, али она може бити и свесна, као што је, на пример, појава везивања идеја једног научника. Следствено, ми можемо рећи, не тражећи педантност у изразу, да постоје две врсте душе: несвесна и свесна. Између њих постоји разлика у степену развића.

II

Како постаје индивидуална душа?

Има једна наука која питање о постанку душе решава на један сасвим прост начин. На жалост, та наука има ту слабу страну да је готово сви учени људи међу под знаке навода, т.ј. не признају је за науку. Па ипак, она се упорно одржава, и званично и приватно, као важан наставни предмет. Зове се „наука хришћанска“. Према учењу те „науке“, тело је постало једним творачким актом свемоћног Бога. Што се тиче душе, она је удахнута у тело дахом тога истог Бога. Према томе, човекова душа јесте еманација Божје душе.

То је једна теорија о постанку душе у опште. У обичном животу она се комбинује са питањем о постанку личне душе сваког човека. Најлакше и најзанимљивије, али уједно и најапсурдније схватање тога питања јесте представљање душе као засебног нарочитог бића, које може ди живи независно од материалног света. Кад се човек роди, душа се, на неки мистериозан начин, спаја са његовим телом, и у њему живи дотле док и човек живи; са смрћу његовом она напушта своје обиталиште и прелази у друго тело.

Ако бисмо ми — остављајући на страну овакво учење као продукт детињске фантазије и примитивног ума, — хтели да говоримо о постанку и развоју душе с гледишта науке, онда бисмо морали пре свега да се вратимо на онај моменат кад се живот човечјег организма зачиње.

Душа човечја постаје — констатација је, истина, мало груба, али при свем том истинита — спајањем двеју ћелица: једна је женска јајна

ћелица, а друга мушка семена ћелица. Како је то спајање последица сексуалног спаривања, то значи да је сексуални акт основни услов за постанак душе човекове. Спајањем мушке и женске ћелице добија се једна једина ћелица, звана цитула. Цитула је дакле основна ћелица из које се поступно у току времена развија цео човек и као телесно и као душевно биће. После процеса спајања двеју ћелица у једну основну ћелицу, настаје други процес деобе те основне ћелице у друге ћелице: од једне постану две, од две четири, од четири осам, итд. На тај начин човек је гомила безбројних милиона сићушних ћеличних телашаца. Започетом деобом женско оплођено јаје порасте најпре у једну лоптицу, сличну јагоди, која се зове морула. Из моруле се поступно формирају три слоја ћелица, који се друкчије зову „клицини листићи“: један је спољашњи, други средњи, а трећи унутрашњи клицин листић. Од спољашњег клицина листића развиће се мало по мало кожа, коса, чулни органи и нервни систем; из унутрашњег ће постати унутрашњи органи, а из средњег полни органи. Срце је орган који се најпре покаже, још у првом месецу трудноће. Разуме се, оно у почетку не личи на срце, већ на мехур, и нема ни коморе ни преткоморе. Оне ће се доцније развити. После два месеца зачетак или ембрион достигне величину јајета од 3—4 см. Глава ембрионова је тада несразмерно велика — она обухвата готово половину од величине целог ембриона. На њој се распознају очи као две тамне тачке, ноздрве као мала удубљења, а уста као широк разрез, у коме је језик. Примећује се формирање руку и ногу са прстима. У другом и трећем месецу развију се готово сви делови тела, чак и полни орган. У четвртном месецу фетус — тако се зове ембрион после три месеца трудноће — добије кожу, провидну, нежну, ружичасту кожу, а глава — мекане, нежне маље. У петом месецу почињу се јављати и нокти. Лице је добило јасан израз. Кожа није више провидна. Маље на глави су се промениле у длаке. Мајка може да осети у утроби трзаје детета. Ако се дете роди у шестом месецу, не може остати у животу — што значи да процес развића фетуса није још довршен. То развиће продужује се у седмом месецу. Дете рођено у том месецу може да се одржи у животу, али с муком. Тада нема нокте ни масти. У осмом месецу фетус је тежак око два килограма. Због своје приличне величине а недовољног простора у утроби, мора да се савије. Најзад, у деветом месецу плод постане сасвим зрео: омотач којим је дете било обавијено, прсне, течност којом је била заштићена глава детиња, исцури, и — нова душа плачем објави да је приспела на свет.

Да ли овај процес развића детињег ембриона у мајчином телу има каквог значаја за његово васпитање и његов доцнији живот?

Обично се каже да васпитавање почиње од колевке. Ако се тиме хоће да нагласи да најранији период дечјег живота игра извесну улогу у васпитању и да на њега треба обраћати већу пажњу, онда тиме још

није речено оно што је најважније. Васпитање не почиње ни од најранијег детињства. Треба ићи још даље уназад: васпитање детета почиње у извесном смислу још од оног тренутка кад почиње стварање његова ембриона. Моменат зачетка једног детета и период његова развића до појаве на свет много су важнији него што се обично мисли. Човек није само продукт васпитања. Има нешто што се ни васпитањем не може изменити, нешто што је јаче од свих вештачких утицаја који долазе споља од људске руке. То је наслеђе које човек прима од својих родитеља и предака. Кратко речено, човек је продукт онога што наследи рођењем и онога што стекне у току свога живота васпитањем. Можемо рећи да, у опште узевши, племените душе рађају се само од племенитих душа. То је чињеница која је од вајкада била позната. Стари Грци су — као што је познато — уништавали децу која су била богаљи. У Енглеској је једанпут предлагано да се лупежи кажњавају на тај начин што ће се подвргнути кастрацији. Један филозоф из старог доба, маштајући о срећи свога народа, дошао је до закључка да се поправка људи и срећа на земљи може постићи, не само васпитањем, већ и другим ефикаснијим средствима: злочинце треба онеспособити за рађење деце, глупаке треба затварати у градове, племенитим карактерима ваља обезбедити читав харем ваљаних жена, а девојке удавати само за беспрекорне људе. За наше време такав план, разуме се, није остварљив, али у њему се крије једна крупна истина — истина о великом значају наслеђа у стварању бољих духовних и телесних својстава човекових. Ми видимо дакле да душа није никако независна и апсолутна појава. На против, она стоји у најтешњој вези са једном тако баналном чињеницом као што је сексуални акт.

Кад се има на уму овај факт наслеђа односно пренашања душевних диспозиција са родитеља на децу, онда је разумљиво кад се каже да на душу једнога човека може да се утиче тако рећи пре него што се он и родио. Душевно расположење и телесно стање у коме се налазе супружници једног момента, утицаће јако на дух њихова детета. Ведро расположење, узајамна љубав, телесна свежина, духовна оданост, представљају факторе који врло повољно утичу на душевни развитак дечји. Супротно томе, ако се датог момента родитељи налазе у стању физичке изнурености, алкохолне раздражености, духовне индиферентности, телесне или психичке болести, душевног незадовољства или депресије, онда је више него поуздано да духовни развитак њихова изданка не може бити повољан. Тиме се објашњава факт да су деца, рођења у љубави, по правилу интелигентна и даровита деца. Тиме се објашњава чињеница да су старе Гркиње своје ложнице украшавале лепим статуама грчких богова и богиња, удешавајући их тако како би пријатност и грациозност њихове унутрашњости што више потенцирале срећно расположење супружничких душа. Најзад, и цео период мајчине бременитости

заслужује такође пажњу. И сувише је познато да узбуђење, страх, брига, срџба, болест који обузимају женину душу за време бременитости, не могу остати без убитачне, понекад и кобне, реперкусије на душу њеног чеда. Све ове ствари, на први поглед, могу изгледати површном посматрачу без веће вредности. У ствари, њихов је значај за развитак душевног живота од ванредног замашаја.

III

Ако душу схватимо у еволуционистичко-природњачком смислу, онако како смо напред напоменули, онда се може говорити и о души код ембриона исто онако као што се говори о души неког једноћеличног организма. Природњаци налазе да и инфузорије имају душу своје врсте, шта више да и свака поједине ћелица, посматрана за себе, има такође душу своје врсте. Ембрионална душа свакако није свесна, али она ипак егзистира. Њена егзистенција манифестује се у примању надражаја и кретању ембриона, који се храни материном крвљу. Да и нема других надражаја, надражај глади који несумњиво постоји код њега довољан је разлог да се сматра душевним бићем.

Али за васпитача и психолога је важнији онај период душевне еволуције који почиње рађањем детета а траје до појаве пубертета. Тај период можемо назвати дечјим или инфантилним периодом.

1. *Инфаншилни период.* — Инфантилна душа има сва својства једне свесне душе. Рођењем својим дете доноси све материалне погодбе за њено усавршавање: чулне органе, нерве, мозак. Истина, ови органи су постојали и пре него што се дете родило, али није постојала једна друга погодба за њихово развијање — није постојало шаренило спољашњег света. Јер, као што се зна, да би се душа развила, нужне су две погодбе, унутрашња и спољашња. Унутрашња погодба, то је физиолошки апарат (чула, нерви, мозак); спољашња погодба јесте средина живота или свет утисака. Душа је производ дејствовања спољних импресија на мозак посредством чула, и дејствовања мозга на примљене импресије посредством нерава. Кад се то има на уму, онда је лако одредити задатак васпитања у овом првом периоду човечјег живота. За развијање свести у детета неопходно је потребно ставити дете у средину која ће га фрапирати својим утисцима. У колико су ти утисци многобројнији, разноврснији, у толико ће дечја чула бити активнија а свест богатија. На томе се заснива чувени педагошки принцип чулности, по коме дете треба што више појава да види, чује, окуша, омирише, опипа. На томе се заснива још значајнији принцип рада, по коме дете треба својом сопственом снагом и својим сопственим напором да долази до сазнања истина. Но није само свест, дакле умна страна душина, у зависности од спољашњег света. И осећање, дакле емоционална страна душина, и воља, т.ј. активна страна њена, стоје у најтешњој вези са околином у којој

се васпитник креће. Да ли ће се и како код њега развити осећање и воља, зависи од тога да ли ће му животна средина пружити за то прилике, и какве ће те прилике бити. С тога је тачно кад се каже да је човек производ средине у којој живи, и да је душа производ утицаја који на њу дејствују.

Ми смо један велики и значајан део друштвеног развитка обухватили у један период који смо назвали инфантилни период. Свакојако да душа тог периода не представља никакву једноставну и непроменљиву форму која би остала стална од почетка до краја. На против, из искуства се зна да она у току детињства пролази кроз некоје фазе, које показује знатније вариације. У обичном говору појам детињства сасвим је узан: ми дететом обично сматрамо оног малишана чији број година не прелази преко десет. И кад се говори о дечјој психологији, ту се обично замишља психологија детета у првој деценији његова живота. Међутим, такво схватање је неоправдано. Детињство је период дужи: оно траје од рођења па до прве менструације код девојчица, и до прве продукције сперматозоида код мушкараца, а то је од прилике до 15. године, па и доцније. Код девојчица пубертет се јавља раније. Француски закон фиксира пубертет за девојчице на 15 година, а за мушкарце на 18.

Период детињства може се поделити у четири фазе: 1. новорођенче; 2. одојче; 3. средње дете; 4. велико дете. Новорођенчетом се зове дете у првој недељи свога живота, у којој се сврши пад умбиликалног кордона. То је фаза прелаза из унутрашњег живота (у утроби) у спољашњи живот (на светлости). Одојче је дете чија је физиолошка храна млеко. У тој другој фази избијају привремени или млечни зуби (од 6. до 30. месеца). Средње дете зове се дете до 6. године. Од 6. године зове се велико дете. У тој четвртој фази избијају други зуби и припрема се и утврђује пубертет.¹⁾

По Ф. Лусту развитак дечје душе за прве две године тече у главном овим редом:

Први месец. Покрети руку и ногу врше се без икаквог циља, дакле као импулсивни покрети. Поред ових импулсивних покрета врше се и рефлексни покрети, као сужавање зенице на светлости, гутање, кијање, зевање. Инстинктивни покрети, као сисање, такође се јављају. Чуло слуха почиње да функционише крајем овог месеца. Координирани покрети очију почињу раније, средином истог месеца. Чуло укуса је развијеније — оно започиње своју функцију одмах по рођењу.

Други месец. Хватање предмета. Крајем месеца подизање главе са узглавника. Први знаци артикулације.

Трећи месец. Главом могу да се врше хотимични покрети: глава се окреће на ону страну са које долази звук (слушање). Предмети се

¹⁾ Dr P. Nobécourt, *Précis de Médecine infantile*, с. 1–12.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тачно фиксирају, а ако се у близини покрећу тамо амо, дете може да их прати очима. Осим тога, оно познаје предмете који су чешће били у његовом видном пољу, као материно лице и боца од млека. Уз то може да се смеши.

Четврти месец. Дете пружа руку да дохвати ствар која се држи пред њим. Глава, при држању у рукама, може да стоји усправно и слободно да се креће.

Шести месец. Намештање ногу при усправљању. Почетак седења. Живља пажња. Покушаји подражавања.

Трећа четврт. Образовање простих слогова као: мама, баба. Разумевање појединих речи. Дете покушава да устане, ако постоји могућност да се држи за неки предмет.

Четврта четврт. Покушаји корачања уз придржавање. Извежба-није хватање предмета. Боље разумевање речи.

Пета и шеста четврт. Учење слободног стајања и хода. Изговарање лакших речи. Извођење извесних радњи као што је, на пример, пружање ручице на захтев неког лица из околине.

Седма и осма четврт. Векики напредак у развићу говора. Међутим, код многе иначе нормалне деце, говор се развија доцкан: има деце која проговоре тек у трећој и четвртој години.

Духовно развиће доцнијих година испитује се постављањем разних питања, чији нас одговори обавештавају о дечјој пажњи, памћењу, представама, закључивању.¹⁾

У првим годинама инфантилног периода избија јасно на површину једна врста свесне активности, која је карактеристична за душу тога доба. То је фантазија. Дечје игре и дечје радње јесу израз те фантазијске активности. Душа једног дечка показује још једну другу врсту активности, у осталом веома значајну за цео доцнији умни развитак. То је памћење. Познато је да дечак, у опште узевши, има добро памћење. Цео пак дечји период, проматран у целини, прожман је једном тенденцијом интелекта која је својствена инфантилној души. То је рецептивност. И новорођенче и дете и дечак имају по превасходству рецептиван дух, т. ј. они у главном примају утиске који на њих дејствују, без нарочитог прерађивања и комбиновања у свести. И памћење је једна рецептивна духовна функција. Фантазија такође значи одсућност критичке и првладајуће рецептивне способности.

У осталом, не улазећи у даље и дубље излагање одлика дечјег периода душе, напомињемо да је ова епоха душевног развитка од тако великог значаја, нарочито с васпитног гледишта, да се њој морају посветити засебне студије.

¹⁾ Dr. F. Lust, *Diagnostik und Therapie der Kinderkrankheiten*, с. 1—5.

2. *Адолесценсни период.* То је период младићства, и обухвата време од појаве пубертета до појаве духовне зрелости. Тачне и утврђене границе не могу се ни овде повући. Има младића који резонују детињски, као што има деце која су прилично зрела. Оно што треба нарочито истаћи у овом периоду, то је појава полне зрелости. Дубок преображај душе и тела који са пубертетом стоји у вези, од највећег је утицаја на цео будући живот. То је један физиолошко-психички потрес, чији се одјек осећа кроз целу будућност. И с тога, колико има значаја детињство са педагошког гледишта социалне заједнице, толико младићство има значаја са гледишта социалне заједнице. Дете развија своје телесне и духовне снаге, али младић организује стечене снаге ради остварења неког плана у ближој или даљој будућности. Ориентација која се раније вршила, била је више или мање зависна од туђе воље и контроле; ориентација коју младић изводи, прескаче тај оквир зависности, и прелази под утицај сопственог осећања и расуђивања. Због тога омладинско делање има већи замахај за народ и државу него делање деце која се држе у шаху.

По себи се разуме да је немогуће на младићски период, као ни на остале периоде, ударити један јединствени жиг психичке карактеристичности која би подједнако и апсолутно важила за сваку индивидуу. Деца се међу собом разликују; младићи, људи, старци, мушки и женски пол се такође међу собом разликују, и те разлике иду до врло утанчаних преливања. Па ипак, како у дечјем тако и у младићском периоду избијају на површину — посматрајући ствар у општим линијама — извесне црте које се могу сматрати као карактеристичне. Тако, на пример, за време младости постоји више или мање одређена тежња за стварањем извесне филозофије живота, за формирањем неког мишљења о свету и стварима; питање о будућем позиву, једном стављено на тапет, приводи се дефинитивном решењу; теорија више обузима младе духове него практична борба, и они живе више у будућности него у садашњости; љубавна страст јаче узбуркава душу него умне комбинације; каткад се у карактеру примећује у јачој мери црта гордости и уображености, итд. Ми не можемо тврдити да је душа адолесцентног периода само рецептивна и асимилаторска. На против, код младића се јавља тежња за прерађивањем утисака који су добивени или који се добијају. Само, то прерађивање врши се, као што рекосмо, према једном нарочитом смеру или према неким нарочитим смеровима који су махом идеалистичког карактера. Кратко речено, адолесцентна душа, проматрања у целини и у општим потезима, јесте поглавито идеалистичка. Идеализује се драгана, идеализује се позив, идеализује се човечанство, будућност, цео живот. Та идеалистичка диспозиција младићске душе објашњава се недовољним познавањем сирове и сурове стварности. Свест младићска и сувише је развијена да би се могла задовољити само асамилацијом онога што је

околује, али, с друге стране, недовољно је упозната са свима могућностима разноврсног реалистичког живота да би могла у свакој тачци преиначавати свет својих тежњи и својих идеала. Зато се дурбин схватања живота по правилу држи горе и навише.

3. *Вирилни период.* У току једне дуже епохе душа — достигнувши пуну зрелост и развијеност — манифестује своју делатност до крајних граница. Та епоха потпуне и свестране зрелости и утврвене стазе чини период вирилне душе. Оштро обележавање његове границе није, разуме се, могуће. Разнострука индивидуалност нас спречава да говоримо о апсолутној једнообразности душевног развитка. Овде је реч о релативној душевној еволуцији која се проматра у општим контурама. Тако схватајући ствар, можемо казати да вирилни период траје од тридесетих до седамдесетих година.

Какве би биле карактеристичке црте вирилног периода?

Вирилни период се јавља као период делатности, рада и практичног остваривања идеја, жеља и тежњи које чине саставни део сопствене филозофије живота. Однос зрелог човека према младићу, у психичком погледу, личи на однос праксе према теорији. Али баш зато што је пракса веома сложена и разнострука, није могуће постићи стручност и извежбаност у свима правцима. Отуда се јавља потреба да се делатност упути оним правцем који највише одговара природи, способности и карактеру човеку. На томе се заснива потреба специјализирања у позиву и занату. Психа, на тај начин, постаје више или мање једнострана. Мишљење, тенденције, воља, упућују се у једном гљавном правцу, који даје тон целом духовном животу. Душевна способност, која је преовлађивала у дечје а била јака и у младићско доба, почиње да заостаје, па и слаби, у мужанско доба. На место њено ступа на позорницу свести друга душевна способност, која је раније стајала у другом реду. То је мишљење. Пуно развиће те способности чини да осећање, које је за време младићске периоде било доста јако и својом јачином само потхрањивало ону идеализаторску тенденцију адолесцентне душе, да то осећање, канализирајући се, губи знатно од своје јачине. Место идеализирања и место осећања, који вуку душу навише, размишљање и потпуно разумевање живота и животних односа окрећу правац душина развитка наниже и напред. Другим речима, душа, изишавши из фазе идеалистичности, улази у фазу практичности. Смерови који се сада постављају, стоје стално под контролом зрелог резоновања, које је плод потпуног развића свести, односно потпунијег познавања живота. Свет и људи се посматрају опортунистички, релативно, према околностима у којима се налази и посматрач и ствари које се посматрају. Дурбин се спушта доле.

4. *Сенилни период.* Душа је функција материје, и, одвојена од ње, не може да егзистира. Како се материја употребом и радом троши, природно је да ће и њена функција у току дугог рада слабити. Душа

дакле, као и сваки организам, рађа се, расте, развија се и, пошто достигне своју зрелост, почиње да опада и да слаби. То попуштање психичке енергије траје у току сенилног периода, и траје од старачке изнемоглости па до смрти. Разуме се да се ни ту не могу фиксирати оштре границе, и да и ту индивидуалност игра извесну улогу. Али, у опште узевши, може се рећи да и душа има свој цвет, свој напон, свој пад, и најзад и своју смрт.

Сенилна душа живи у главном од капитала који је стекла у време детињства, младићства и мужанства. Психичка снага која се изражава у продуктивности, одсутна је. Напон производне моћи, дакле, у старости се губи, и место њега душин живот се креће у сфери репродуктивности. Старац се понавља; враћа се на своју прошлост; може да остане доследан самоме себи, али је у главном неспособан да ствара интелектуалне револуције. Понекад се тврди да је сенилна душа идеалнија од вирилне: под утицајем смрти, која се приближује, она се — каже се — ослобађа стега егоизма и тесногрудости и запаја осећањима филантропизма, племенитости и љубави према свима и свакоме. Но ова идеализација се не може доказати никаквим научним аргументом. Старац, по правилу, до смрти држи пут који је изабрао у својем зром животу. Навике, које су тако рећи ушле у крв и у месо, дале су целом његовом животу кристализовану и дефинитивну форму, која се не мења. Оно што се може разумети и доказати, то је чињеница да са рашћењем старости дух губи своју еластичност и пријемљивост. Шта више, на заходу дубље старости, почиње да се подетињује. Памћење уступа место заборављању, које систематски напредује. И последњи чин те старачке истрошености заврши се природним распадањем тела и душе — смрћу.

Срећан је онај који је успео да славним делима и величанственим подвизима обезбеди себи живот и после смрти. То је једини начин да душа, која је иначе смртна, постане бесмртна.

Д-р ДРАГ. Ђ. ПЕТРОВИЋ

О САВРЕМЕНОМ ПРАВОПИСУ СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

(Крај)

V

Велики је број правописних питања која се налазе у непосредној вези са развојем самог књижевног језика. Тако је на пр. питање о писању самогласника *e* или *и* код извесних глагола.

У томе је правцу владала велика неједнакост од почетка развоја нашег новог књижевног језика. Она је долазила отуда што се и у самом

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Вуковом језику није довољно јасно и прецизно одржавала граница међу тим самогласницима код глагола, као што се уопште не одржава добро ни у народном јужном говору. Јер, као што је познато, глас *ћ* прелази у јужном говору у *и* испред *о*, на пр. *видио*, *желио*, *мрзио* ит.д., а оно је одатле могло продирати и у женск. и ср. род: *мрзила*, *мрзило*, а одатле опет и у начин неодређени: *мрзиши* и сл. И не само код тога глагола него и код многих других наћи ћемо у Вукову речнику *и м. е* (на пр. *вредити*, *лебдити*, *чамити* и сл.). Наравно, у западном наречју има *м. ћ* увек *и*; једино се у источном наречју, и то не увек, чувала разлика између тих гласова и ја сам је обележавао тамо где се у источном наречју, наравно примењеном у књижевном језику, она правилно одржава. Има случајева где се *и м. е* употребљава готово на целом простору пружања нашега језика, дакле и у источном наречју, на пр. код глаг. *висити* (*м. висеши*); зато се тај глагол није могао наново сводити на *висети*, иако се по негде у нашем дијалектима тај старији и правилнији облик употребљава (ист. *висјети* по југозап. крајевима, Вуков речн. s. v.)

Само онда када се код ових глагола развијало одређено, потпуно јасно израђено значење, могла су се дати поузданија правила за обележавање тих гласова. Такви су глаголи *белети* : *белиши* — „постајати бео“ и „чинити што белим“, које је лако разликовати и по томе значењу и по акценту. У првом случају остаје *ѝ* или *џ* стално (*белети* : *бѣлим*), а у другом — мења се у *ѝ* или *џ* у презенту и неким другим облицима (*белити* : *бѣлим*). Могле су се тим глаголима додати још две групе значења када су ти глаголи повратни; у првом случају, када *белети* постаје повратно, *белети се* : *бѣлим се* значи „бити бео“, а када је глагол *белиши* повратан — *белиши се*, он има обично повратно значење „белити себе“, „мазати се белилом“. Према томе, могло би се оном правилу које је изнесено код мене („Правопис“, 23 и даље) додати и ово проширење тога правила којим би се упућивало: како да се поменути глаголи (*белети* : *белиши*) пишу када су повратни. То би било добро због тога што су се многи повратни глаголи (на пр. *плавити се*, *плавешните се*, *модриши се* и сл., v. s. v. У Вуковом речнику) под утицајем Вукова и Даничићева писања стално писали са *и*, у оба случаја када се употребљавају са повратном заменицом *се* (то се види и из „Правописа“); али ја мислим да ми имамо потпуно права поћи даље и разликовати ту четири случаја:

белети = „постајати бео“;

белети се = „бити бео“;

белиши = „бојити бело“;

белиши се = „мазати се белилом“.

Наравно, сви глаголи који су код мене поменути не употребљавају се подједнако често у свима овим случајевима; али обе се категорије код неких глагола (као што је глаг. *белети*) тако лепо и одређено употре-

бљавају да је сасвим у духу нашег језика да то пренесемо и на друг случајеве где је то код Вука поремећено.

Истина, у Akad. Rječn. имамо код глагола *модрети* само:

modriti у прелазн. знач., дакле, наше *модриши*;

modriti у непрелазн. знач., дакле, наше *модрети*;

modriti se „modru biti“, дакле, наше „*модрети се*“;

modriti se у могућном значењу „чинити себе модрим“ — не помиње се у Akad. Rječn.

Али зато код глагола *белети* имамо пуну систему, сасвим тачно одређену. Имамо :

bijeleti непрел. „postajati beo“, наше „белети“;

bijeleti se „prosipati bjeloću od sebe, sjati bjeloćom, sjati se od bjeloće, т.ј. наше, „белети се“ — „бити бео“;

bjeliti прел. лице, образ, платно, зид и сл., наше „белити“ — „бојити бело“;

bjeliti se „mazati se bjelilom („по Вукову рјечнику“), наше „белиши се“ — белилом и сл.

Ја бих могао навести доста писаца (нарочито из источне половине нашег народа) код којих се ово одржава као даљу потврду за то; али како је то и у духу нашег језика, мислим да се то правило може проширити на све случајеве онда када се сачувала основна разлика између глагола са *e* и *u* у облицима без повратног глагола.

За све су то била потребна много исцрпнија излагања него што сам ја могао дати у своје „Правопису“; зато и нисам могао ићи свугде до краја. Тако и код глагола у којима се јављају умекшани сугласници. Због тога што се у том правцу често греша, ја сам морао изнети правило о умекшавању сугласника у лако разумљивим случајевима: када је у основном глаголу *a*, нема умекшаног сугласника у изведеном (*писаши* : *записиваша*), а када је у основном глаголу *u* — тада се увек јавља у изведеном умекшан сугласник (*огласиши* : *оглашаваша*, *надвисиши* : *надвишаваша* и сл.). Али, наравно, један тако велики покрет у језику као што је образовање учестаних глагола на *-иваша*, *-ујем* и *-аваша*, *-авам* не ограничава се оним примерима у којима је поникао и у којима је какав језички појав потпуно оправдан. Тако је и у овом случају. Имамо и од *згрануши се* : *зграњаваша се* и сл., а тако иста имамо и од других глагола сличне изведене глаг. (исп. у велику употребу глагола као *срашћиваша*, *зарашћиваша* и сл. поред *срашћаша*, *зарасшаша* и сл. у савременом књижевном језику); али за све такве појаве потребно је претходно граматичко разлагање на основу којег би се могли и овакви случајеви унети у тако синтетично дело као што је „Правопис“.

Ја сам ово неколико речи изнео овде само зато да бих образложио свој сужени поступак у „Правопису“: ја сам међу *правилима* могао наводити само оно што је општије природе и што се врло лако

може показати на обичним речима које су добиле пуно право грађанство у књижевном језику. Остало је могло бити или само наговешћено или наведено у речнику или се о њему, у оваквом обиму књиге, није могло ни говорити. На пр. од глаг. *седети* или *летети* имамо глаг. именицу *седење* или *лешење* (поред *лећење* и *сеђење*) само зато што ти глаголи немају трпног придева (исп. на пр. *видети* : *виђен* : *виђење*), па је основа начина неодређеног (*сѣдѣ* - или *лешѣ* -) ушла у глаголску именицу (као од *хшети* : *хшење* и сл.). Али на томе се ја и на још многим другим ситнијим питањима нисам могао задржавати.

Из овога се види да је за „Правопис“ књижевног језика неопходно потребно да имамо разрађену граматику савременог књижевног језика. Такве граматике, међутим, ми до данас немамо. Има граматика у којима се обрађује Караџићев и Даничићев језик и језички материјал наших народних умотворина; али за данашње познавање књижевног језика — то је недовољно. То су, можда, врло корисне књиге, које ће и саме моћи корисно послужити као материјал ономе ко успише граматику савременог књижевног језика; али у правцу образовања речи, а нарочито развитка синтаксичких особина — у књижевном се језику пошло знатно даље од Вука и Даничића. Када се цео тај материјал доведе, научном анализом, у склад, тада ће се јасно видети колико смо принова добили у току стогодишњег књижевног развитка и колико су оне остале у границама органског развитка нашег народног и књижевног језика. Тада ће се и за те особине нашег језика моћи дати општија правила која ће знатно олакшати и разумевање и употребу извесних гласовних особина. Тако ће се и те особине моћи лакше и поузданије утврдити и у најкраћим правописним упутствима.

VI

Обично се код нас речи деле на слоге по једноме правилу које је позајмљено из других језика и пренесено на наш језик: сматрало се да они сугласници који могу стајати у почетку речи морају образовати почетак слога и у средини речи. То правило, међутим, за наш језик не вреди и даје сасвим нетачну претставу о подели речи на слоге. А тачно познавање границе слогова има значаја и за разумевање гласовних особина нашег језика и практичног значаја свугде где је потребно применити поделу слогова (на пр. при учењу читања и сл.). У писању и при штампању речи се стално деле на крају врсте, па је је потребно да свако зна правилно да анализира свој изговор, да би могао дати могућну поделу речи на слоге.

Ја ћу напоменути да и овај посао, ма како се он чинио прост и практичне природе, треба ставити на научно земљиште, у толико пре што се у језику и подела на слоге мења као и све друго. На пр. за најстарије епохе нашег језика, т. ј. за прасловенски језик, вредело је

искључиво правило да сви слогови *морају* бити отворени; томе се све потчињавало и све су се језичке измене у том правцу развијале; за наш савремени језик то не вреди: он подноси подједнако и отворене и затворене слоге. Па не само то. За наш се језик може, са приличном поузданошћу, утврдити како се у току историског развитка његовог мењала граница слога у појединим случајевима, од које су зависиле и гласовне промене и сл. Све то показује да за поделу слогова не може бити сталних правила за сва времена и све језике, него да се према сваком времену и према сваком језику мора то утврдити према природи његовој.

Није тешко показати да старо правило, које сам напред навео, не вреди за савремени наш језик. Ако узмемо неколико примера у којима се иста гласовна група наводи у почетку и у средини речи, то ћемо одмах видети. На пр. група *пш*, *пш*, *гд* или сл.:

пшица : *лопша*;

пшеница : *лепше*;

где : *свагда*.

Познато је да се *пшица* изговара обично *шица*, међутим *лопша* се никад не изговара *лоша*; *пшеница* се изговара и *шеница*, а *лепше* се не изговара *леше*, *где* се обично изговара *де*, а *свагда* се само тако изговара и сл. То показује да су се поменуте гласовне групе изговарале на два различна начина: у почетку речи на један начин, а у средини речи на други. Како је поуздано да се *пши* - и сл. у почетку речи изговарало у једном слогу, јасно је да се *пш* у *лопша* морало изговарати у два слога, дакле: *лоп-ша*; тако и у осталим случајевима. Имали смо дакле:

пшица *лоп-ша*;

пше-ни-ца *леп-ше*;

где *сваг-да*.

Овим се објашњава и гласовни појав губљења *п* у *пшица* и *пшеница*, *г* у *где* у почетку речи и не познавање тога појава у средини речи. Јер када је *пш*, *пш*, *гд* у једном слогу — непосредни додир двају сугласника не да могућности првome да се развије у потпуности; он закржља, слабо се чује и у току времена потпуно се губи; када међутим *пш*, *пш* и *гд* стоје у средини речи, један сугласник припада једном слогу, други — другом, међу њима се наводи граница слога и први се сугласник може у потпуности развити. Зато се у почетку речи у поменутим групама *п* и *г* често губе, а у средини се речи не губе. На тај начин, њихови различни изговори дају и разлике у њиховој судбини.

Таквим се начинима могу утврдити правила и за све друге случајеве на основу којих се могу дати општа правила о подели слога.

Пре свега мора се разликовати *почетак* сложених речи од осталог дела речи, и то онај почетак речи који уноси у сложenu реч извесно значење, који, дакле, и сам за себе има извесно значење, па се и осећа

као део речи са извесном самосталношћу. Ја сам раније (одељак III) говорио о предметицама сложених глагола и других речи (*ош-свакле*, *пош-сиршти* и сл.), и тамо смо видели да ови предмети стално успостављају свој гласовни облик у сложеним речима у којима се осећају као саставни делови. Сасвим је природно да је ту и граница слога; и она се ту заиста и наводи. Тако се дешава да она група гласова која се у средини речи никад не дели, у овоме се делу речи дели. На пр.:

ис-шу-ћи : *сва-сџи-ка* ;
из-ди-ћи : *бра-зда* ;
из-не-ши : *кр-зно* ;
нај-о-да-ни-ји : *ко-јој* ;
из-у-мре-ши : *ве-зу-јем* итд.

Ово бисмо могли назвати психолошком границом слога, јер се она одређује не гласовним приликама, већ извесном самосталношћу предметака или саставних делова речи коју они имају у нашој свести. Наравно, потребно је да томе делу речи заиста одговара и извесна претстава у нашој свести; јер чим тога нема, када је реч сложена, а *не осећа се* као сложена, већ као проста, она се дели по гласовним правилима.

Напр. сложена реч *разум* дели се на *ра-зум* или глагол *ошићи*, *ошести* у којима се почетно *ош* не осећа као предметак (да се осећа као предметак, оно би гласило *од*) — деле се *о-ши-ћи*, *о-ше-ши* итд.

Ја сам наговестио у „Правопису“ да се утицај границе слога огледа и у објективним чињеницама, т.ј. у самим гласовним процесима, као што се то види и из главе III овог чланка; напр. од *ошац* имамо *оца* у 2 п. ј., а од *ошцуриши* *шц* остаје без измене. То долази отуда што *од* уноси нарочито значење у тај глагол и кад би се изменило у *о* испадањем *ш* као у *оца*, тада би се добила претстава као да је у глаголу предлог *о*, а не *од* и сл. (исп. о томе у „Правопису“ гл. XII, 3; XIII, 3; XIV, 2; XV, 7).

У средини речи правило о дељењу слогова у нашем је језику врло просто, и ако се стави на научно земљиште, оно је и лако разумљиво.

Пре свега сви фрикативни сугласници (*с*, *ш*, *з*, *ж*, *х* и *ф*) иду увек са сугласником који је иза њих, а сонанти (*л*, *љ*, *р*, *в* и *ј*) привлаче све сугласнике који су пред њима. Тако имамо:

ла-шта, *ри-зни-ца*, *па-жња*, *бра-зда*, *ко-ска*, *гро-жђе* итд.; и *ме-шла*, *мо-три-ши*, *чо-ве-чји*, *ми-шљу* итд.

Из овога се види да се у *слогу* допушта само *једна експлозија*, само један прекид ваздушне струје. Ако испоредимо слоге у *ла-шта* и у *ме-шла*, видећемо још нешто: да се у *групи* сугласника *експлозијом* или прекидом може само завршавати група сугласничка, а не може се отпочињати: *ла-шта* је могућно или *го-спо-ђа*, али *леп-ши* могућно је само тако, а не *ле-пши*; што у *ме-шла* имамо ипак *ш* у почетку слога, то је отуда што се сонанти *р*, *л*, *љ*, *в* и *ј* понашају као вокали у нашем

језику (речено је за њих да својом звучношћу не утичу на измену му-клих сугласника у звучне као и вокали, исп. „Правопис“ XII, 2).

Међутим када у групи сугласничкој имамо две експлозије (два праскава сугласника) или када је први у њој (са горњим ограничењем) са експлозијом, онда је граница слога одмах иза првога праска, првог експлозивног сугласника:

свад-ба, воћ-ка, квоч-ка и сл. или:

леп-ши, флек-си-ја, диг-ну-ши и сл.

Када је у групи сугласничкој први део какав сонант, не искључу-јући ни назале *н, њ, м*, они увек иду са вокалом који им претходи:

кор-па, ов-са, кај-си-ја, зам-ка, ваљ-ка, ба-кал-ка, хуњ-ка-ши и сл.

Из овога се види да наш језик воли затворене слоге, да поново образује гласловне групе врло блиске дифтонзима и да раставља све гла-сове који би се могли, услед узајамног додира, мењати. Граница слога која се међу њима образује даје им могућности да се у потпуности развију и тако сачувају од брзог мењања.

Из свега се овога види да подела слогова у нашем језику прет-ставља врло јасну и одређену систему која нам допушта да разумемо многе особине нашег језика. Ја нећу даље улазити у њену анализу, и напоменућу да је и за практичку употребу корисно да се према пока-заном врши подела речи. Јер ако ништа друго, када се тако често при писању сусрећемо са поделом речи на слоге, доста ће се труда уште-дети, ако се зна унапред како треба у сваком случају поступити.

VII

Додирнућу и употребу малих и великих писмена, јер сам у својој књизи дао примену извесних принципа, а о самим принципима нисам говорио, надајући се да ће они бити довољно јасни из саме примене.

Употреба великих писмена и малих — ствар је условна; али, на-равно, мора и она бити проста, некомпличована и лако разумљива. Ја се нисам хтео много удаљавати од онога што је и досада било у упо-треби, трудећи се само то да стилизујем уношењем малих поправака тамо где је то потребно. Ја сам се држао овога.

1. Све што је назив или име *предмета* или *лица* пише се великим писменима. Овамо долазе лична имена и презимена, називи планина, река, установа и т. д. — једном речју, све оно што је *право* име. Ако би име било састављено од сувише великог броја речи (ја сам узео произвољно *пеш*, јер неке границе мора бити), онда је оно већ налик на цитат и улази у другу групу. Све оно што је опште име (католик, мусли-манин, језуита, радикал, калвиниста ит.д.) — пише се малим писменом.

Ушло је у обичај да се придеви географских назива пишу малим писменима (*ваљевски, фрушкогорски, дунавски* и сл.), и то је остављено; затим онда када је какав придев начињен од назива или имена које се

пише великим почетним словом, али нема значење припадања томе предмету или лицу, већ значи припадање врсти таквих предмета, место великог писмена ставља се мало (*Драконов, драконски, Ђурилов, ћирилски* итд.).

2. У другу групу долазе цитати и све оно што до извесне мере има тип цитата, утврђених, сталних карактеристика. Ту је само почетно слово велико; остале речи имају писмена која им по њиховој природи припадају.

Овамо долазе називи идејних покрета, карактеристике најразличније врсте које се издвајају као засебни појмови; називи празника и обележавање карактеристичног имена у изношењу „општијих“ назива.

Тако је: *Илирски покрет. Велика субота. Шта да се ради?* (у називу књиге) итд.

Могло би се запитати, шта су то „општији“ називи. То су, по моме мишљењу, називи у којим се само придевом обележава разлика једног назива од другог, на пр. *Таковска ул., Врачарски срез, Београдски округ* итд.

У колико се тим називима не обележава једна установа, дакле, у колико они нису називи или имена једног предмета или једног лица, већ се одређује само њихово издвајање од свих сличних назива, они улазе у ову категорију.

Код ових назива имамо још ту особину, да опште име може стајати и иза онога које га одређује и испред њега. По себи се разуме да је овде тежиште у имену којим се одређује опште име. Зато се оно мора писати великим писменом ма на ком месту стајало. Ја сам узео (у „Правопису“) нормални случај, тј. када је детерминатив на првоме месту, на пр. *Дубровачка ул.* или слично; али може бити детерминатив и на другом месту, и тада се, наравно, он и пише великим писменом: у *улици Дубровачкој, у срезу Паланачком (Паланачки срез* као административни назив) итд.

Из свега се овога види да сам се ја старао да велика писмена употребим у правим именима једног лица или једног предмета; а само почетно велико слово (или почетно велико слово детерминатива) употребио сам тамо где се у мишљењу нешто издваја као појам који је добио засебну карактеристику или неку нарочиту вредност, тако да га треба изнети у нарочитом, оригиналном реду речи. У ову другу групу ја сам унео и општије називе у којима је сав значај у детерминативу, по којему се сваки од њих разликује од свих других појмова исте врсте.

VIII

Интерпункција¹⁾ је, у ствари, део синтаксе. Зато да би се могла дати сасвим одређена правила о њој, требало би се ослонити на какво

¹⁾ У „Правопису“, и поред мојих исправака у коректури, провукло се три пута „интерпункција“ на стр. 127, што се овим исправља.

синтаксичко излагање. Ја нисам то могао учинити, јер су наше синтаксе обично тако састављене да би се читаоци упућени на њих тешко могли њима користити у оном реду и у оном смислу како би то мени било потребно. Зато је, можда, по нешто у излагању моме недовољно јасно. Покушаћу овде да се задржим на питању о запети као најсложенијем и најважнијем.

Из свега што сам у „Правопису“ изнео мислим да се довољно јасно види да је интерпункција коју сам изнео — за читаоце, за оне који сами читају наштампан текст, а не за оне који читају нешто на глас. Зато ја нисам ни употребљавао техничке изразе који се узимају онда када се мисли да интерпункција треба да покаже како текст ваља *на глас прочитати*. Не, она треба да покаже — како шта треба *разумети*. Бар то треба да покаже интерпункција у моме „Правопису“. Поменућу само узгред да се правилно читање на глас оснива на реченичним тактовима, управо на вези речи у органске групе у самој реченици, а не на интерпункцији, која је за то сасвим недовољна и која треба да помогне и говорнику да уђе у смисао који је писац хтео дати своме тексту. Према смислу текста он треба тако да удеси сва сретства дикције (везивање речи у групе, веће и мање паузе, понижавање и повишавање гласа и све друге модулације у њему, темпо говора и промене у њему итд.) да најбоље покажу мисао и осећање пишчево.

Полазећи одатле у одређивању употребе запете, ја сам дошао до закључка да се запета и међу речима и међу реченицама мора стављати онда када су речи или реченице по својој унутрашњој вези полузависне или независне; а да се запета не може стављати када је зависност међу речима, речима и реченицама или реченицама потпуна. То ће бити потпуно разумљиво ако се зауставимо на психолошком значају тога односа.

Речи су онда у пуној зависности ако једна одређује другу, ако, тако рећи, обе образују један појам. Немогућно је тај јединствени појам ломити или сећи запетом. То исто вреди и за реченице. Врло се често једна реч одређује целом реченицом, тако да тек та реч заједно са реченицом која се на њу односи чини целиву. Ово је, мислим, толико разумљиво да за то не треба никаквих примера. Уопште докле је питање или о засебним речима или о речима којима се додају реченице — мислим да није тешко увек правилно употребити запету.

Али сложенији су процеси међу реченицама. Пре свега, речи су у реченици у врло различном међусобном односу, и како се свака реч може развити у потпуну реченицу, добијамо сложене реченице у којима службу засебних делова једне реченице сада врше целе реченице. Ту има извесних тешкоћа, које се компликују још утицајем стилских захтева који, са своје стране, у већ сложене односе уносе и нове по ремећаје.

Грамитика обично разликује *приређене* (т.ј. независне или напоредне) и *подређене* (т.ј. зависне) реченице. Када би та карактеристика била дозвољна, могло би се просто рећи да се *приређене* реченице одвајају запетом, а *подређене* да се не одвајају. Али она није тачна. Под називом *подређености* схвата се граматичка зависност која је врло различног степена и која иде, по суштини, од *пуне зависности* до *приличне независности*. Како наша интерпункција мора водити рачуна о стварним односима међу реченицама, а не формалним, то се не можемо задовољити оваквим схватањем обележавања зависности међу реченицама, већ морамо појам подређености испитати према свему ономе што он обухвата. А он обухвата двојак реченице: *потпуно зависне* и *полузависне*. У првом се случају запета не може стављати, а у другом се случају запета мора стављати.

Према свему овоме главна је тешкоћа у тачном одређивању: које су реченице *зависне*, а које су *полузависне*.

Ја мислим да се на то питање може врло лако и просто одговорити ако се има на уму обична, психолошки правилно развијена реченица. Оваквом реченицом ја називам сваку реченицу у којој нема какве нарочите стилске обраде, којом би се реметила првобитна веза речи у реченици. Таквих реченица има, али је обичнији случај када је наступило какво стилско прерађивање реченице, да би се постигао какав нарочити циљ.

Ако узмемо овакву неизмењену реченицу, онда можемо рећи да сви делови једне разгранате реченице имају одређену службу, нарочиту функцију. По тим функцијама може се лако одредити однос речи у реченици. Атрибут одређује именицу, прилог одређује глагол, какав зависни падеж са предлогом или без њега или одређује или допуњује именицу или глагол у реченици. Као што се одавде види, зависност је свих тих речи од оних које оне допуњују или одређују — потпуна. Према томе, оне се не могу од њих одвајати. Ако замислимо да су те функције или речи у реченици исказане целим реченицама, сасвим је природно да и за њих вреди оно исто што и за засебне речи, т.ј. такве се реченице не могу одвајати од речи које оне допуњују или одређују.

На пр. *Добар човек врши своју дужност*, т.ј.

Човек који је добар врши своју дужност.

Или:

Ја ћу оћићи до њега, т.ј.

Ја ћу оћићи да га посетим.

Или:

Петар је рекао да ће учиниши према могућности, т.ј.

Петар је рекао да ће учиниши ако узмогне, т.ј.

Петар је рекао да ће учиниши како буде могао, т.ј.

Петар је рекао да ће учиниши у колико му сретства допуштају итд.

Познато је да су главни делови реченице — подмет и прирок, и да се око њих све у реченици групише. И сасвим је природно да онда када се и ти најглавнији делови реченице — замењују целим реченицама, те реченице се не могу одвајати од осталих делова у реченици, па претстављали они засебне речи или реченице.

На пр. у горњој реченици можемо „Добар човек“ развити у целу реченицу:

Ко је добар врши своју дужност, или можемо прирок развити у целу реченицу:

Добар човек је ко своју дужност врши итд.

Одавде је јасно такође, када је потребно употребити запету: онда када се нешто додаје што није органски део реченице, у чему се нешто ново износи или понавља на други начин него што је већ изнесено у реченици, па било да је тај део реченице везан каквом свезом са осталим делом реченице или није.

На пр. у горњој реченици:

Добар човек врши своју дужност, на сваком месту и у свакој прилици, тј.

Добар човек врши своју дужност, ма где се находио и ма како шешке биле прилике у којима живи.

У овим реченицама према замисли пишечевој могло би „на сваком месту итд“ ближе одређивати „врши своју дужност“, и тада се не би одвајало запетом, исто онако као што се у том случају и реченица која тај израз замењује не би одвајала запетом. Али такође је могућно замислити је и као део реченице која не улази потпуно у оно што је пред њом, и одвојити је запетом. У реченици на пр. оваквога типа запета би била обавезна:

Добар човек врши своји дужност, јер је у шоме смисао „доброше.“

У овој се реченици са „јер“ износи нова мисао која не стоји ни у каквој зависности од неке речи у главној реченици и која је зависна од целе главне реченице по општој логичкој и психолошкој вези. Такве реченице ја називам полузависним или полусамосталним. Оне увек имају или запету или какав друи знак интерпункције.

Оваквих би се реченица могло градити до миле воље. Ја сам хтео само да изнесем смисао пуне зависности и смисао полузависности.

Али, као што сам изнео у „Правопису“, ретко кад реченице остају у оном реду како то налаже њихова пуна зависност. Јасноће ради, већег истицања или ма каквог другог ефекта ради, ми кваримо првашњи ред, прерађујемо првашње реченице и износимо их друкчије него што би то тражио њихов унутрашњи однос. Ми реченице стилизујемо. Најобичнији случај стилизовања је да оно што нам је у реченици најглавније ставимо на прво место, ишчупамо га из правога

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

места у реченици, пореметимо ред зависности. То је премећање реченица или *инверсија*. Тај поремећени ред — обележава се запетом, јер је стварно права зависност међу реченицама нарушена, и делови у новом реду нису више у онаквој непосредној зависности како су били првобитно. То што је извршено у свести добија своје обележје и у написаној реченици.

Сем тога, врши се најразличније врсте стилизовање и у другим правцима. Делови реченица, подмет и прирок или други споредни делови, добијају облик напоредних реченица, корелативних, за поређење итд. Све се те реченице одвајају запетом, јер и за њих вреди све оно што и за реченице добивене инверсијом.

На пр.

Колико људи, толико ћуди и све сличне реченице претстављу даље развијену реченицу: „*ћуди има онолико колико и људи*“. Ако се испореде ове обе реченице, види се колика је разлика између њих и колико је изразитија прва, али тако се исто види да су овде добивене две паралелне реченице, по спољашњим знацима блиске напоредним реченицама. Зато их морамо растављати запетом.

Код реченица добивених инверсијом — то је још јасније.

Ако вршиш своју дужност, ти си ваљан човек или

Ко своју дужност врши, тај има права и од других то да тражи и сл.

По себи се разуме да овде треба увек пазити на смисао реченице. Ако речемо:

„*Ко своју дужност врши добар је човек*“, онда имамо не инверсију већ други подмет и прирок: „*Ко своју дужност врши*“ — замењује подмет, а „*је добар човек*“ — замењује прирок. Али ако речемо:

„*Ко своју дужност врши, тај је добар човек*“, ту већ имамо у потпуности стилизовану реченицу у два напоредна дела, са преломом међу њима и са обележавањем запетом тога прелома.

Из свега реченога јасно је:

а) да се запета употребљава: међу напоредно стављеним речима или реченицама *без непосредне, узајамне* зависности (т.ј. међу *полузависним* или *независним* речима и реченицама); као такве реченице треба сматрати и све реченице добивене премећањем и развијене у напоредне реченице;

б) да се запета не употребљава: међу речима или речима и реченицама или међу реченицама *са непосредном узајамном зависношћу*.

То су главни принципи. Показати их у пуној примени — посао је врло велики. Али и ма како несавршена примена ових принципа била у почетку, она је боља од примене формалне интерпункције, везане за одређене речи у реченици, без обзира какву функцију те речи врше: да ли показују пуну зависност, полузависност или независност.

„Логичка“ (тј. психолошка) интерпункција, која је већ поодавно у употреби у наших писаца источне половине нашег народа, наравно, доћи ће тек у току времена до потпуног развитка свих својих особина. Ја сам хтео да навестим само оно чиме сам се сам руководио у своме излагању у „Правопису“, а о чему тамо нисам могао пространије говорити.

IX

Речник је у „Правопису“ имао у почетку чисто регистарски карактер. Јер за исцрпан правописни речник нема у нас довољно претходних радова. Те би радове обухватао речник савременог књижевног језика. Оно што имамо у Вукову речнику, у речнику Броза и Ивековића и великом и многозаслужном речнику Југославен. Академије — недовољно је, пошто сви ти речници садрже или народни језик или књижевни језик ранијих епоха, а не онај који се данас ствара. Из развитка савременог језика узимано је тек по нешто, често врло мало.

Зато је потребно да се што пре састави речник књижевног језика од Доситеја до данас у обема половинама нашега народа. Ту ће се видети, нарочито у погледу језика источне половине нашег народа, како се Караџићев језик постепено мењао и како је и у унутрашњем развитку свом добијао све више особине источног говора. Истина, све је то исти језик, али нема сумње да би тај језик био у по нечему друкчији, да му центар није био у Београду него на пр. у Сарајеву или Мостару. Данас је тај развитак у извесном правцу довршен; али се он може посматрати само у делима књижевника, а не у граматичким излагањима.

Правописни речник који се не би ограничио само на оне речи за које је несумњиво да претстављају тешкоће за онога ко жели правилно писати нашим књижевним правописом, већ који би износио и граматичке особине речи према најширој и најчешћој употреби код књижевника — морао би се оснивати на исцрпном речнику књижевног језика у којем би била означена и распрострањеност извесне речи код књижевника наших. Зато сам се и ја ограничио не оно што је најпотребније и најобичније; али се свакако и у томе огледа и мора огледати она основна карактеристика нашег савременог књижевног језика о којој сам говорио

Ја сам се у почетку руководио, при изношењу речи, савременим стањем нашег књижевног језика, трудећи се да се што боље учврсте правилни погледи на улогу граматичарева у овом правцу. Многе су особине, каткада по неспоразуму, а каткада по недовољном познавању ствари (то је бивало најчешће!), проглашаване за неправилне и гоњене из књижевног језика и када за то није било никаквих разлога (на пр. *божији* и сл. придеви, а остављало се само *божји* и сл.); ја сам их враћао на право место, којему је одговарала и употреба тих речи у самом књижевном језику. Када је од двеју речи које се употребљавају једна претстављала правилнији облик, ја сам је стављао на прво место; али

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ако су обе подједнако правилне и у подједнакој су употреби, у колико се то могло одредити према данашњем стању књижевног језика, ја сам их тако и износио. За облике који се ретко употребљавају, у колико се то такође могло одредити, стављао сам да су у употреби застареле.

Али све ове напомене носе фрагментарни карактер, јер су изношене у толико у колико речи имају везе са правописом. По себи се разуме да је често граница међу правописним и општеграматичким особинама врло неодређена, и да је каткада врло тешко одредити је. У тим сам случајевима давао све оно што са најшире тачке посматрања може ући у овакав речник, трудећи се, у исто време, да он не буде сувише велики. Зато су изостали сви сложени глаголи чији је облик једнак са простим глаголима, а изношени су само они сложени глаголи који су то заслуживали са својих нарочитих особина.

Овај правописни карактер речника не треба мешати са чисто граматичким или језичко-естетичким захтевима који се врло често стављају оваквим реченицама, на пр. да ли се која реч може заменити којом бољом или да ли се која страна реч, која се у народу или у књижевности употребљава, може заменити каквом изворном или новоскованом речју итд. То су послови којих се не тиче правопис. Он само показује како ваља написати, изнети коју реч на писму која се у нашем народу или књижевном језику употребљава.

По себи се разуме да би и горњи посао био врло користан за правилно развијање нашег књижевног језика. Али би и ту било потребно задржати се пре свега на основним принципима развитка и природи нашег књижевног језика и показати: у коликој се мери начини рада и погледи досадашњих радника у том правцу могу примити и даље примењивати, а шта је у њима досада било пре штетно него ли корисно. Али, наравно, и то, као и многа друга питања нашег књижевног језика, није улазило у обим правописних правила и правописних особина које су биле једини предмет моје књиге.

*

Сматрало се одувек да наш народ има један од најпростијих правописа на свету, па су се многи зачудили када су видели да је ипак требало написаги целу књигу да се одреде његова правила. То долази отуда што је наш правопис врло прост по основноме принципу свом: пиши као што говориш, и нека сваки твој изговорени глас буде обележен својим, засебним писменим знаком; али примена тако простога принципа на тако великом материалу једнога језика као што су све речи његове, које иду, у књижевном језику, не у десетине него стотине хиљада засебних речи — тражи велике напоре и велику способност сналажења у свима приликама. Треба знати шта се и како се изговара у сваком случају, па моћи правилно писати; треба умети мислити у овом

правцу, да би се могло умети радити. Зато је било потребно изнети стечена искуства у овом раду, да се први напори не би морали стално понављати.

Наш савремени правопис оснива се на принципима које је први пут применио бесмртни Вук Караџић. Према томе, он се оснива не на слову, не на практичној примени коју је неко извршио него на духу, на принципима који се морају стално примењивати и стално огледати у њему. Од првих времена примене тих принципа до данас прошло је више од једног столећа. Правопис је Караџићев напредовао стално у своје ширењу у нашем народу; али он је у извесним правцима свога унутрашњег развитка назадовао.

Редови која сам овде изнео написани су да покажу, у чему се у том правцу назадовало и на који би се начин то назадовање могло обуставити. Сем тога, поред значајних добрих особина Караџићева правописа, показане су и неке његове слабе стране, којих на срећу нема много.

За првих сто година радило се на томе да Караџићев правопис буде примљен у целом народу нашем; он је по својим особинама остављао далеко за собом све остале правописне системе који су били предлагани, и он је у потпуности заслуживао да постане општи. Али сада, пошто је он примљен наша је дужност да га очувамо и предамо у свој његовој лепој чистоћи будућим поколењима. То ћемо учинити само тако, ако сачувамо оно што је у њему заиста бесмртно: његове основне принципе, и ако на тај начин покажемо какав мора бити сталан однос нашега народа према њему. Што ћемо том приликом имати да исправимо по коју ситницу и у самом Вуковом и ретстављању факата, показаће само да смо дорасли да објективно и трезвено гледамо на цео језички материјал који нам је прошлост оставила, да смо Вуков систем добро разумели и свестрано утврдили. А када се то врши у име пуне и крајње доследности спровођења Караџићевих ортографских начела, онда се и те мале исправке чине за већу славу њихова великог оснивача и на корист оних за које се оне врше. Стогодишњи културни развитак нашег народа ставља нам обавезе које ми не смемо одбацити: да и у најпростијим стварима, да и у ономе што нам је остало од највећих предака наших — гледамо на садржину а не на форму, и ако та страна ствари тражи од нас какав рад, какву акцију, да је без зазора и са поносом предузмемо.

А. БЕЛИЋ

ШТА ЈЕ ПСИХОЛОГИЈА?

(II)

ПСИХОЛОГИЈА И ПРИРОДНА НАУКА

Увидели смо већ тешкоћу која лежи у томе да се што тачније одреди граница између објекта и субјекта, или између психичких и физичких појава. То је, у осталом, једно од најтежих питања у Науци, одн. у Филозофији. На то питање, међутим, Психологија, као ни остале специјалне науке, не може и не мора ни покушавати да да потпуна одговора. Ми ћемо се, у осталом, вратити још једном на то питање, у колико је оно чисто психолошко, идентично са питањем о објективним и субјективним садржајима свести. Овде ћемо само напоменути да је разлику, коју модерни психолози, као Штумпф и други, чине између садржаја („појаве“) и психичких функција, доживљаја, чинио у ствари још у почетку прошлог века француски психолог Maine de Biran, разликујући код чулних осећаја субјективни и објективни, или „репрезентативни“ и „афективни део“.¹⁾

Треба дакле, пре свега, наћи начин да се оно што је објективно одвоји од чисто субјективног. У смислу Природне Науке и ми ћемо за сад — и ако то није ни мало одређен одговор на горње филозофско питање — сматрати као спољашње предмете и узроке својих унутрашњих доживљаја оне садржаје који су свима заједнички и могу бити предмет свачијег искуства. То су чулни опажаји, који се, под истим условима, јављају свима нормалним индивидуама у главном на исти начин, у извесним сталним везама и односима, независни од наше воље, У том смислу сматрамо да је нпр. чулни опажај једне планине, у колико има карактер пространости, који се свима приказује у главном подједнако, изазван једним одговарајућим спољним предметом. А то не можемо рећи за замишљене представе планине, које у појединим субјектима могу бити врло различне, и често су потпуно имагинарне, фантастичне, производ маште а не стварности, од које су више или мање далеко и кад су привидно њене верне репродукције. Зато не сматрамо као спољашњу стварност ни оне изузетно живе субјективне представе (т. зв. халуцинације) појединих чула које имају карактер потпуне стварности за дотичну индивидуу, издржавајући привидно контролу других њених чула и пркосећи често разуму. Психологија дакле има просто да претпостави спољашњу стварност, у осталом, баш на основу непосредног искуства. Психологија, најзад, као и остале емпиријске науке, мора полазити од

¹⁾ Види расправу писца овог чланка *Die Philosophie André Marie Ampère's*, Berlin 1908, стр. 45.

претпоставке спољашњег, од нас независног света, без обзира на то шта и како о томе мисли Филозофија, одн. Теорија Сазнања.¹⁾

После свега досад реченог биће свакако јасно да и Психологија мора проучавати чулне квалитете (боје, тонове, мирисе и др.) у толико у колико су они наши субјективни осећаји, наши лични доживљаји, наши унутрашњи опажаји или наше непосредно искуство, како вели велики филозоф и психолог Вунт. Вунт, оснивач и највећи поборник модерне, научне, експерименталне Психологије, који је пре скоро педесет година оснивао у Лајпцигу први лабораториум за експерименталну Психологију, дефинише Психологију као науку о непосредном искуству.²⁾ Предмет Психологије је непосредно искуство за разлику од Природне Науке, чије је становиште посредно или спољашње или објективно искуство. Психологија је зато према Вунту у строжијем смислу емпиријска наука но Природна Наука, чији су предмети производ апстракције. Та је дефиниција с правом критикована и није усвојена ни од најближих ученика Вунтових, зато што је свако искуство у ствари непосредно искуство. Међутим, у основи Вунтово мишљење је сасвим правилно, наиме да и Психологија и Природне Науке имају у ствари исти предмет, а то је искуство. Само се искуство не посматра у оба случаја на исти начин, са истог становишта. Док Природна Наука занемарује субјект, дотле Психологија узима искуство баш у првој, субјективној стварности, као непосредни, унутрашњи свет, као доживљај једног субјекта, једног Ја.

Вунт је, после Фехнера, учинио први покушај да научну Психологију постави на темељима и методама Природне Науке, а да је ипак учини од њих независном. Психологија и Природна Наука изучавају по Вунту исто искуство, исту стварност, али с два различна становишта. Нпр. сунце је предмет Природне Науке (Астрономије), у колико се посматра као реалан, од нас независтан предмет, који се замишља као огромна звезда, далеко од земље скоро 150 милиона километара, и од ње веће милион (и више) пута. А тако се мора да замишља — на основу закључивања, дакле посредно — баш ради објашњења непосредног искуства, тј. оног малог светлог, жутог котура како се нама приказује сунце као наш чулни опажај. И то мало сунце је, разуме се, предмет Природне Науке, у колико се не посматра као наш опажај, већ као узрок нашег опажаја, независтан од нас, као оно исто закључено, мишљено сунце, које је тако умањено само услед огромне даљине од нас. Али то виљиво сунце је, пре свега, наш опажај, субјективна представа која може бити врло различна према различним индивидуама. Те индивидуалне разлике могу бити веће или

¹⁾ Развиће мишљења (у детета и примитивног човека) показује колико је првобитно тешко одвајање објективног од чисто субјективног. Најфантастичнијим представама се придаје реалност и права стварност се фалсификује њиховим уношењем у њу.

²⁾ О. с., с. 2. и 9.

мање не само с обзиром на сам орган вида — дакле више у физиолошком но у психолошком погледу — него с обзиром на целокупно душевно стање појединих индивидуа, на њихово искуство, њихова сећања и осећања.

Тај различан начин унутрашњег, субјективног реаговања на спољашњи свет, — што је последица различне психофизичке организације, — називао је раније поменути психолог Maine de Biran моралном рефракцијом, дакле преламањем кроз душу. Слично вели и велики американски психолог Џејмс (James:) „Ми осећамо ствари различно према томе да ли смо сањиви или будни, гладни или сити, свежи или уморни; осећамо их друкче ноћу но у јутру, друкче лети но зими и, пре свега, друкче у детињству но у доба зрелости, у старости. Па ипак не сумњамо у то да нам наши осећаји откривају увек исти свет, украшен истим чулним квалитетима и испуњен истим чулним објектима“¹⁾.

Свака перспективична и рељефна слика на танком, равном платну, где видимо даљине, испупчења и издубљења, свака чулна обмана и илузија показује нам колико је тешко одвојити чисте, непосредне чулне утиске од онога што ми у њих уносимо. А колико је обмана којих у опште нисмо свесни! Ми нпр. „видимо“ боје добро познатих предмета увек подједнако, видимо зелено или црвено или плаво у сумрак исто као на дневној светлости, и ако су непосредни утисци, чулни осећаји боја тим различним околностима сасвим различни. У том смислу можемо рећи, — да се вратимо на ранији пример — да сунце, у колико је непосредно искуство, субјективна представа, унутрашњи лични доживљај, који је нераздвојно везан с осећањима, који може и мора увек изазивати мање или више сличне раније утиске, или чак и врло различне, пријатне или непријатне, миле или немиле успомене и очекивања, — у том смислу сунце можемо рећи да није предмет Природне Науке но Психологије. То је сунце које песници опевају. Колико је оно различно од оне огромне усијане звезде без живота како нам га астрономи описују! Колико је различан однос природњака, ботаничара према цвећу кад га хладно студира и кад у њему ужива као у драгој успомени! Колико је друкчији однос лекарев према болесном рођеном детету но према страним болесницима! Како тамо тешко види што треба да види, и како лако у страху види и оно чега у ствари нема! У моралној рефракцији, најзад, леже и све самообмане и све тешкоће самопознавања, одн. тешкоће Психологије, којој је оно предмет.

Разлика између Психологије и Природне Науке не лежи дакле у предмету колико у начину посматрања. И Психологија може, само на начин сасвим супротан Природној Науци, имати каткад посла са небом

¹⁾ W. James, *Psychologie* (немачки превод, Dürr), 1920, с. 153.

и земљом и са целим светом, како с правом вели један од највећих психолога новијега времена.¹⁾ Ми дакле можемо психолошки посматрати све појаве у свету, у колико су те „појаве“ или садржаји у исто време и унутрашњи акти, доживљаји, предмети унутрашњег опажања.

Граница између Психологије и Природне Науке није дакле једном за свагда утврђена зато што ни психички и физички појави нису увек јасно одвојени, већ у најнижим психичким процесима, у чулним осећајима, као што смо видели, неприметно прелазе једни у друге. Психологија је у извесном смислу много шира наука но Природна Наука, јер не може лако апстраховати представе од спољашњих објеката који се, на крају крајева, за нас и састоје само у нашим представама, нашим чулним опажајима. Природњак, међутим, као што смо видели, и ако спољашње објекте може посматрати само кроз своје чулне осећаје, ипак их може апстраховаати од осећаја као својих доживљаја. Он може апстраховати своје личне односе према објектима, студирајући само њихове узајамне, дакле чисто спољашње, објективне односе.

Колика је ипак зависност природњака — управо објекта које он проучава — од његових субјективних особености, показала је најбоље тзв. лична једначина астронома, — да поменемо само једну од толиких заблуда и предрасуда кроз које је Природна Наука прошла. Личне једначине астронома — тј. њихове индивидуалне разлике у одређивању тачног астрономског времена — биле су повод за многобројне психолошке експерименте исте врсте, тзв. реакционе експерименте, које је у Психологији први применио Вунт. То су најважнији психолошки експерименти, којима је циљ утврђивање трајања или брзине појединих психичких процеса (на основу времена које протече између једног утиска и задате, уговорене реакције на њ). Пошто су реакције ту увек намерни, вољни покрети (обично нпр. руке), то реакциони експерименти служе у првом реду анализи аката воље.

Као што су личне једначине астронома изазвале реакционе експерименте, тако су стари астрономи предњачили данашњој експерименталној Психологији (Психофизици), чинећи још на 2000 година пре сваке егзатне фотометрије у неку руку директна психичка мерења (светлости), класификујући, на основу непосредног утиска, звезде по сјајности, по величини, у више класа.

Из тих примера се најбоље види веза Психологије и Природне Науке. Боје нпр., видели смо, предмет су и Психологије и Природне Науке. Природњак проучава боје и као такве, као чулне квалитете, у

¹⁾ Н. Ebbinghaus, *Grundz. d. Psychol.*, 3. Aufl., с. 7. — У томе правцу иду најдаље и управо сувише далеко „позитивисти“ као Циен (*Leitf. d. physiol. Psychol.*, 6. A., с. 259. и д.), Мах и др. — Исп. Vladimir Dvorniković, *Savremena Filozofija*, 1919, с. 248. (где се говори о Маху).

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

колико постају у главном на исти начин за сваког, управо за сваки сложен оптички апарат исте врсте као што је око. А колике могу бити индивидуалне разлике у том погледу,¹⁾ показује најбоље слепоћа за поједине или каткад за све боје, т. зв. шарене боје, за разлику од сивих (одн. бело-црних) нианса. То је болест која, нарочито код мушких, није ни близу тако ретка да би била тако касно запажена (тек од пре сто година или нешто јаче). То је свакако болест очију, и ако јој узрока у том живом оптичком апарату не умемо да нађемо. Пре свега, дакле, то је без сумње физиолошки проблем као и т. зв. контраст боја, који чини да је нпр. црно поред белог још црње и обратно, а који такође изгледа последица извесних особености у нашем органу вида, дакле тако рећи утицај тела више но душе. То је једна физиолошка законитост, а не обмана наших чула или нашег расуђивања, како је погрешно мислио чак и велики немачки физиолог Хелмхолц.

Међутим, прва појава је предмет Психологије много више но Природне Науке, јер игра огромну улогу у животу дотичних болесника, у њиховом основном схватању света, њиховим представама, различним од представа које нормалне очи о свету дају. Друга појава, физиолошки контраст боја, такође је већим делом психолошка појава, јер је свакако у вези и с оним општијим, сложенијим, психолошким контрастом, који чини да нпр. један велики човек привлачи више пажњу, „пада више у очи“, и зато изгледа већи крај много мањег човека, као што, обратно, мали човек изгледа још мањи крај великог. Али где почиње контраст? То није могућно тачно утврдити, јер је контраст, пре свега, ствар осећања, дакле у сваком случају и психолошки проблем. С тим је слична и појава да нам се велики терет (нпр. џак перја) чини лакши него исто толико тежак али мали терет. И ту контраст изгледа чисто психолошки, у колико наше раније искуство величине тегова утиче, асоцијативно, на наше оцењивање њихове тежине. Али ни то се искуство обично не јавља свесно, но тек аутоматско, несвесно одмеравање мускула, одн. снаге за дизање — „моторна припрема“ — може, ако је била погрешна, претерана у једном или другом правцу, изазвати неочекивани осећај напора, тежине, одн. лакоће. Дакле ни тај контраст није само чисто психолошки но и физиолошки појав. По Вунну је контраст један од основних принципа душевног живота у опште. Међутим, ми не смемо заборавити да је на крају крајева у емпиријској Психологији увек потребно покушати да се психолошки процеси доведу у везу с физиолошким, и ако од Физиологије немамо много помоћи ни код једног тако

¹⁾ То што важи за т. зв. секундарне квалитете (нпр. боје) не важи и за примарне квалитете (нпр. облике), како су то филозофи и природњаци одавно навикли одвајати. Ми се нпр. не морамо слагати у питању боје једног предмета, док се, бар много пре, слажемо у питању његовог пространог облика. У оцењивање вредности овог чисто филозофског разликовања ми се овде не можемо и не морамо упуштати.

претежно физиолошког појава као што је узајамни утицај боја (одн. физиолошких процеса који условљавају боје) једне на другу. У сваком случају, ако се контраст не може сматрати као основни психолошки закон, он је само једна, свакако врло интересантна компликација његова. И један и други појав, и слепоба и контраст боја, као и сви нижи психички, у неку руку психофизиолошки појави, о којима смо раније говорили, показују, на првом месту, извесну узајамну условљеност психичких и физиолошких процеса, њихову нераздвојну везу и неприметан — разуме се, само привидан — прелаз једних у друге.

(Наставиће се)

Д-р БОРИСЛАВ ЛОРЕНЦ

ГОДИШЊАК СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА ШКОЛСКУ 1921—1922 ГОДИНУ

— Један покушај —

(7)

В.

СЛОВЕНИЈА¹⁾

I. ШКОЛЕ

У овој покрајини школске 1921—1922 године била су три типа средњих школа:

хуманистичке гимназије 4 (све потпуне), реалне гимназије 8 (5 потпуних, 3 непотпуне), реалке 2 (обе потпуне са 7 разреда).

Од ових школа, 12 је било државних а 2 приватне (обе са правом јавности).

Чисто мушка средња школа је била само бискупска гимназија у Шент Виду, чисто женска само општинска реална гимназија у Љубљани. Све остале школе су биле мешовите, али је у њима број ученица скоро незнатан према броју ученика.

У гимназијама се радило по аустријскоме наставном плану из 1908 године, а у реалкама по наставном плану из 1909 године, са неким изменама које одговарају садашњим приликама, међу којима је у првом реду увођење српско-хрватскога језика као обавезног наставног предмета.

Наставни језик је био већином словеначки; немачки само у реалци у Марибору од IV до VIII разреда и у реалној гимназији са словеначким и немачким наставним језиком у Љубљани од II до VII разреда.

¹⁾ При изради овога одељка знатно ми је помогао пријатељ Фран Вајда, инспектор Министарства Просвете. Нека му је и овде изречена топла захвалност за то.

До 1882 године све средње школе у Словенији биле су чисто немачке; словеначки језик предавао се као предмет са по 2—3 часа недељно. Те године аустријска влада допустила је да словеначки буде наставни језик у четири нижа разреда, док је у вишим разредима немачки остао и даље наставни језик. Дуготрајне борбе у аустријском парламенту за словеначке средње школе биле су без успеха: влада се изговарала да не може допустити употребу словеначког језика као наставног, јер нема уџбеника на том језику. Поједини словеначки професори имали су истина написане уџбенике у рукопису, али ниједан издавач није хтео предузети издавање тих уџбеника пошто није било школа са словеначким језиком. Љубљански епископ Д-р Јеглић оснива 1905 године приватну словеначку гимназију и потпомаже издавање словеначких уџбеника, те захваљујући томе почињу поједине школе од 1908 године уводити словеначки језик као наставни у више разреде.

Пре ослобођења 1918 године било је на територији која је ушла у опсег наше државе исто тако 14 средњих школа, и то 10 гимназија потпуних и 1 непотпуна, реалке 2 потпуне, и 1 женски шесторазредни лицеј. Година ослобођења је затекла са немачким наставним језиком 5 гимназија и 2 реалке, са словеначким наставним језиком 5 гимназија и 1 женски лицеј, а са наставним језиком и немачким и словеначким била је 1 нижа гимназија (Цеље) и паралелна одељења у нижим разредима гимназије у Марибору. Све гимназије биле су хуманистичког типа.

У току 1918 и 1919 године пословењене су потпуне гимназије у Марибору, Птују, Цељу. Нижа словеначко-немачка гимназија у Цељу постаје чисто словеначка и споји се са потпуном тамошњом гимназијом; потпуна у Кочевју постаје словеначка и редуцира се на непотпуну; реалка у Љубљани буде пословењена одмах, а она у Марибору постепено. Немачка је остала једна гимназија у Љубљани, али пошто за њу није било довољно немачких ученика, она је ове школске године морала укинути VIII и I разред и отворити I са словеначким наставним језиком. Женски шесторазредни лицеј у Љубљани претворен је у женску реалну гимназију.

У Мурској Суботи је отворена гимназија тек по ослобођењу, пошто пре тога под Маџарима у њој није било средње школе.

Хуманистичке гимназије у Цељу, Птују, Кочевју и Новом Месту и II у Љубљани претворене су 1919 у реалне гимназије, те су ове школске године од I до V разреда имале наставни план реалних, а од VI до VIII разреда хуманистичких гимназија.

Главна обележје словеначких хуманистичких гимназија је у томе што се латински језик учи кроз све разреде, а грчки од III. У реалним гимназијама је место грчког француски језик од III, а у вишим разредима нацртна геометрија (V и VI) и хемија (VI и VII). Реалке су истог типа као у Србији.

Преглед свих средњих школа изложен је у овој табели:

НАЗИВ ШКОЛЕ	Колико	
	разреда	одељења
<i>А. Државне</i>		
Гимназија у Крању	VIII	11
„ у Љубљани	VIII	18
„ у Марибору	VIII	12
Нижа реална гимназија у Кочевју	IV	4
Реална гимназија у Љубљани	VIII	14
„ „ са словеначким и немачким наставним језиком у Љубљани	VII	8
Реална гимназија у Мурској Суботи	III	4
„ „ у Новом Месту	VIII	10
„ „ у Птују	VIII	10
„ „ у Цељу	VIII	11
Реалка у Љубљани	VIII	18
„ у Марибору	VIII	11
<i>Б. Привашне</i>		
Бискупска гимназија у Шент Виду	VIII	9
Општинска женска реална гимназија у Љубљани	VIII	12

Свега, дакле, 14 средњих школа са 152 одељења.

II. НАСТАВНИЦИ

Средњешколски наставнички кадар у Словенији је: прво, у великој већини стручан и квалификован за свој позив, и друго, сви су наставници, са малим изузетком, Словенци. У средњим школама, сем директора, професора и суплената научних предмета и вештина, има врло мало привремених предметних учитеља (у идућој табели урачунати међу суплентима), и тако исто мало помоћнога наставнога особља рекрутованог од учитеља основних школа. Странаца је пак међу наставницима средњих школа у Словенији било ове школске године нешто изнад 20%.

Наставници по звању представљени су у овој табели:

	директори	заступници ди-ректора	професори		супленти		учитељски по-моћници	Свега
			научних предмета	вештина	научних предмета	вештина		
Гимназија — Крањ	1	—	12	—	3	—	2	18
„ — Љубљана	1	—	27	1	5	—	3	37
„ — Марибор	1	—	18	2	2	—	—	23
Реална Гимназија — Кочевје	1	—	2	—	3	1	1	8
„ „ — Љубљана	1	—	19	2	3	2	1	28
„ „ — са словеначким и немач. језиком — Љубљана	1	—	7	1	5	—	—	16
Реална гимназија — Мурска Субота	—	1	—	—	4	1	—	6
„ „ — Ново Место	1	—	9	1	5	1	—	17
„ „ — Птуј	1	—	9	—	5	2	1	18
„ „ — Цеље	1	—	14	2	2	—	—	19
Реалка — Љубљана	1	—	22	2	7	4	1	27
„ — Марибор	1	—	12	1	6	—	3	23
Бискупска гимназија — Шент Вид	1	—	12	1	—	2	—	16
Општ. реал. ж. гимназија — Љубљана	1	—	11	1	8	1	6	28
Укупно	13	1	174	14	58	14	20	294
%	4,42	0,34	59,18	4,76	19,74	4,76	6,80	—

Наставници по народности:

	Словенци, Хрвати, Срби	Немци	друге народности	Свега
Гимназија — Крањ	18	—	—	18
„ — Љубљана	37	—	—	38
„ — Марибор	23	—	—	23
Реална гимназија — Кочевје	8	—	—	8
„ „ — Љубљана	28	—	—	28
„ „ — са словеначким и немач. наст. језиком — Љубљана	12	4	—	16
Реална гимназија — Мурска Субота	6	—	—	6
„ „ — Ново Место	17	—	—	17
„ „ — Птуј	18	—	—	18
„ „ — Цеље	19	—	—	19
Реалка — Љубљана	37	—	—	37
„ — Марибор	20	1	1	23
Бискупска гимназија — Шент Вид	16	—	—	16
Општинска женска реална гимназија — Љубљана	28	—	—	28
Укупно	287	5	2	294
%	97,62	1,70	0,68	—

Ове школске године су умрли ови наставници:

Франц Коматар, проф. реалке у Љубљани, 28 јуна 1922 у Љубљани.
Хинко Клешиќ, проф. гимназије у Љубљани, 24 јула 1922 у Љубљани.

III. УЧЕНИЦИ

У средњим школама у Словенији има двојаких ученика: редовних и приватних. И једни и други се уписују у почетку школске године, и у уписницима се воде приватни на крају после редовних. Према томе су приватисти ученици само по упису, али предавања не посећују, већ само полагају испите, како годишње тако и семестралне, и то одељено од редовних ученика. Испит могу полагаати у једној години само из једног разреда. Приватних ученика је у школама обично врло мало, већином синова великих поседника који не воле дати децу од куће, те држе нарочитог наставника. Понекад је приватиста какво слабуњаво дете којему седење у школи не чини добро, али које ипак није толико болесно да би морало изгубити годину. Знатнији број приватиста долази из једне приватне средње школе без права јавности, која неће бити предмет разматрања у даљим редовима овога одељка. То је нижа гимназија Салезијанаца у заводу *Маријаниште* у Вержеју на Мури, недалеко од Љутомера, у којој има до стотину ученика.

Бројни односи ученика и ученица ове школске године у Словенској виде се из ових табела:

Број ученика у почешку и на крају школске 1921-1922 године

	у почетку школске године				на крају школске године					
	редовних		приватних		Свега	редовних		приватних		Свега
	м.	ж.	м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	
Гимназија — Крањ	307	42	3	—	352	287	41	4	—	332
” — Љубљана	663	69	—	2	734	625	68	—	2	695
” — Марибор	445	57	—	—	502	441	57	—	—	498
Реална гимназија — Кочевје	97	16	—	—	113	94	15	—	—	109
” — Љубљана	544	56	—	—	600	530	55	—	—	585
” — са словеначким и немач. настав. јез. — Љубљана	171	48	—	—	219	157	42	—	—	199
Реална гимназија — Мурска Субота	103	24	—	—	127*	97	22	—	—	119*
” — Ново Место	267	43	—	2	312	248	41	1	2	292
” — Птуј	205	27	—	—	232	188	23	—	—	211
” — Цеље	298	29	—	—	327	275	29	—	—	304
” — Љубљана	703	34	—	—	737	663	28	15	2	708
” — Марибор	406	25	—	—	431	404	25	—	—	429
Бискупска гимназија — Шент Вид	300	—	—	—	300	287	—	—	—	287
Општ. жен. реална гимн. — Љубљана	—	506	—	—	506	—	490	—	—	490
Укупно	4509	976	3	4	5492	4296	936	20	6	5258
<i>o/o</i>	82,10	17,77	0,06	0,07	—	78,22	17,04	0,36	0,10	95,72

*) Овде није урачунато 72 ученика из завода *Маријаниште* у Вержеју на Мури.

Број ученика по годинама узраста:

	у г о д и н и												Свeга
	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	пре-ко-20	
Гимназија — Крањ . .	—	22	43	50	43	50	38	31	22	19	8	6	332
„ — Љубљана . .	—	54	86	87	100	105	66	69	59	44	10	15	695
„ — Марибор . .	—	12	40	69	86	62	57	44	46	45	24	18	498
Реална гимн. — Кочевје .	2	14	24	27	19	15	5	1	2	—	—	—	109
„ „ — Љубљана . .	—	23	84	92	103	85	62	50	32	33	14	7	585
„ „ са словен. и немачким наставним језиком — Љубљана . .	5	22	39	50	26	20	21	11	1	2	2	—	199
Реална гимназија — Мурска Субота	8	21	35	30	8	9	6	2	—	—	—	—	119
Реална гимназија — Ново место	3	22	33	53	31	49	33	24	16	10	6	12	292
Реална гимназ. — Птуј . .	—	10	19	27	44	27	33	24	12	8	2	5	211
„ „ — Цеље	—	3	30	59	42	50	45	19	25	14	8	9	304
Реалка — Љубљана . .	2	29	101	96	119	99	108	66	44	28	10	6	708
„ — Марибор	14	67	72	72	73	46	29	30	12	11	2	1	429
Бискупска гимназија — Шент Вид	2	19	32	30	39	44	24	30	24	20	13	10	287
Општинска женска реална гимназија — Љубљана . .	—	10	50	64	77	84	64	59	57	21	4	—	490
Укупно	36	328	688	806	810	745	591	460	352	255	103	84	5258
%	0,67	6,23	13,09	15,30	15,38	14,15	11,23	8,92	6,68	4,84	1,94	1,57	—

Број ученика према занимању родитеља:

	свештеници	државни чиновници	адвокати, општин. и приват. чиновници	наставници	лекари и апотекари	трговци	господинчари и кафејаре	занатлије	земљорадници	служитељи	падничари	других занимања	Свeга
Гимназија — Крањ . .	—	44	26	12	—	36	9	35	63	11	9	87	332
„ — Љубљана . .	—	130	98	55	7	49	19	82	112	53	22	68	695
„ — Марибор . .	1	83	53	51	13	14	9	51	122	20	6	75	497
Реална гимн. — Кочевје .	—	19	2	9	—	10	6	9	22	2	2	28	109
„ „ — Љубљана . .	—	114	83	62	16	45	10	47	27	17	19	145	585
„ „ са словенач. и немачким наставним језиком — Љубљана . .	—	58	44	3	4	28	4	10	13	5	1	29	199
Реална гимназија — Мурска Субота	3	2	7	9	—	7	3	12	64	4	2	6	119
Реална гимназија — Ново Место	—	99	12	11	1	21	4	18	73	40	4	9	292
Реална гимназ. — Птуј . .	—	40	25	29	4	24	5	13	40	5	3	23	211
„ „ — Цеље	—	64	60	31	8	22	5	21	66	3	9	15	304
Реалка — Љубљана . .	1	118	71	24	5	104	22	91	30	23	12	207	708
„ — Марибор	—	144	96	13	6	39	11	42	24	13	10	31	429
Бискупска гимназија — Шент Вид	—	7	9	5	2	25	20	41	108	5	2	63	287
Општинска женска реална гимназија — Љубљана . .	1	112	90	41	11	68	13	25	37	13	1	78	490
Укупно	6	1034	676	355	77	492	140	497	801	214	102	864	5258
%	0,11	19,67	12,86	6,76	1,46	9,35	2,66	9,45	15,24	4,07	1,94	16,43	—

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

По рођењу је било ученика:

	Из Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца	Из других држава	Свега
Гимназија — Крањ	266	66	332
— Љубљана	566	129	995
— Марибор	347	151	498
Реална гимназија — Кочевје	88	21	109
— Љубљана	430	155	585
— са словеначким и немачким настав. језиком — Љубљана	124	75	199
Реална гимназија — Мурска Субота	110	9	119
— Ново Место	222	70	292
— Птуј	145	66	211
— Цеље	244	60	304
Реалка — Љубљана	512	196	708
— Марибор	254	175	429
Бискупска гимназија — Шент Вид	212	75	287
Општинска женска реална гимназија — Љубљана	347	116	490
Укупно	3894	1364	5258
0/0	74.06	25.94	—

По народности је било ученика:

	Срби, Хрвати и Словенци	Руси	Остали Словени	Маџари	Немци	Италијани	Јевреји	Остале народности	Свега
Гимназија — Крањ	329	—	—	—	3	—	—	—	332
— Љубљана	694	—	1	—	—	—	—	—	695
— Марибор	485	1	—	—	12	—	—	—	498
Реална гимназија — Кочевје	89	—	2	—	18	—	—	—	109
— Љубљана	573	—	11	—	—	1	—	—	585
— са словен. и немач. наст. јез. — Љубљана	105	1	2	—	84	7	—	—	199
Реална гимн. — Мурска Субота	116	—	—	3	—	—	—	—	119
— Ново Место	292	—	—	—	—	—	—	—	292
— Птуј	193	2	1	—	14	—	—	1	211
— Цеље	294	1	1	—	8	—	—	—	304
Реалка — Љубљана	695	3	5	—	3	2	—	—	708
— Марибор	336	—	4	—	88	—	1	—	429
Бискуп. гимназија — Шент Вид	287	—	—	—	—	—	—	—	287
Општ. жен. реал. гим. Љубљана	484	4	2	—	—	—	—	—	490
Укупно	4972	12	29	3	230	10	1	1	5258
0/0	94.56	0.23	0.55	0.06	4.38	0.19	—	—	—

По вероисповести је било ученика:

	православни	римо- католици	грко- католици	протестанти	мухамеданци	мојсијевци	друге вере или без конфесије	Свега
Гимназија — Крањ	—	332	—	—	—	—	—	332
” — Љубљана	—	691	—	3	—	—	1	695
” — Марибор	9	486	—	—	—	1	2	498
Реална гимназија — Кочевје	—	108	—	1	—	—	—	109
” ” — Љубљана	3	580	—	1	—	—	1	585
” ” са словеначким и немачким настав. језиком — Љубљана	2	178	1	14	—	2	2	199
Реална гимназија — Мурска Субота	—	95	—	21	—	3	—	119
” ” — Ново Место	—	292	—	—	—	—	—	292
” ” — Птуј	4	203	—	4	—	—	—	211
” ” — Цеље	2	299	2	1	—	—	—	304
Реалка — Љубљана	7	697	—	2	—	—	2	708
” — Марибор	4	412	1	11	—	1	—	429
Бискупска гимназија — Шент Вид	—	287	—	—	—	—	—	287
Општин. жен. реал. гимн. — Љубљана	9	481	—	—	—	—	—	490
Укупно	40	5141	4	58	—	7	8	5258
%	0,76	97,78	0,07	1,10	—	0,14	0,15	—

По успеху је био овај бројни однос:

	свршавају разред		не свршавају разреда	некласифи- ковани	Свега	Почаљмау разреда	морали на- пустили школу
	од- лично	добро					
Гимназија — Крањ	32	259	38	3	332	26	—
” — Љубљана	98	487	104	6	695	56	8
” — Марибор	44	382	72	—	498	50	—
Реална гимназија — Кочевје	17	78	13	1	109	15	—
” ” — Љубљана	49	424	104	8	585	67	20
” ” са словеначким и немачким настав. језиком — Љубљана	26	127	42	4	199	28	4
Реална гимназија — Мурска Субота	5	65	48	1	119	34	14
” ” — Ново Место	32	199	58	3	292	29	5
” ” — Птуј	17	165	29	—	211	26	—
” ” — Цеље	28	204	69	3	304	37	12
Реалка — Љубљана	28	515	148	17	708	87	5
” — Марибор	37	320	68	4	429	37	6
Бискупска гимназија — Шент Вид	70	201	16	—	287	8	1
Општин. жен. реална гимн. — Љубљана	85	309	68	28	490	6	3
Укупно	568	3735	877	78	5258	506	78
%	10,80	71,03	16,67	1,50	—	9,62	1,50

IV. НАСТАВНА СРЕДСТВА

Школске збирке су потпуне у свима средњим школама, а у неким чак и богато снабдевене. Најсиромашније су биле у Мурској Суботи, пошто је то нова школа, те се у њој при раду служило збиркама та-

УНИВЕРЗИТЕТСКА

ВИБЛИОТЕКА

мошње грађанске школе. Од године 1914 није се готово ништа ново ни у једној школи набављало. Исто тако није било средстава да се за кабинете набави материјал за поправку објеката у збиркама, нарочито у оним школама у којима су за време рата биле смештене војне установе.

Школских врхова има свега у двама-трима школама.

Научних средстава за предавање живих језика није било нарочитих, али је зато у свима школама било довољно књига за лектуру при учењу живих језика. На жалост, то се не може рећи и за српско-хрватске књиге које би имале помоћи учењу нашега језика као обавезног предмета, јер је њихова набавка отежана због данашње превелике скупоће књига.

V. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Све школске зграде су зидане нарочито за овај циљ, и за све се може рећи да одговарају како педагошким тако и хигијенским условима. Истина, и у Словенији се може наћи зграда у којој нема довољно локала за смештај свих збирака, и у којој су ходници уски и тамни (Птуј), али их зато има потпуно модерних, и чак и импозантних. Већина зграда је својина месних општина (Крањ, Кочевје, Птуј, реалка Марибор, женска гимназија Љубљана), неке су државне (гимназија Љубљана и Марибор, реална гимназија Љубљана, Ново Место, Цеље), а једна припада Љубљанској бискупији (Шент Вид). Ни за једну се од ових не плаћа никаква кирија. У приватним зградама су реалка у Љубљани (годишња кирија 6500 динара), главни део гимназије са два наставна језика Љубљана, и прва два разреда у Мурској Суботи (годишња кирија 375 дин.). Ови разреди су смештени у бившој католичкој школи, својини католичке жупе, а III и IV разред су у државној згради, у којој је и грађанска школа, и која је од прве удаљена 1 км.

VI. ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ И ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ УЧЕНИКА

Здравствене прилике у опште по школама биле су ове школске године повољне, јер су готово све школске зграде удобне и хигијенске, школски простори здрави и видни, а уза све школе налазе се дворишта са довољно простора за одмор и игру између часова.

Боловање ученика. Епидемија ове године није било ни у једној школи, сем што је у другој половини јануара 1922 забележена у Птују мрзлица (шпанска грозница). Здравље ученичко је у опште било повољно. Треба нагласити да је у многим школама изванредан број ученика услед сиромаштине слабо одевен, те се отуда, као последице назеба, у неким школама наводе међу ученицима случајеви груднога катара у свима стадијима (Ново Место, гимназија Љубљана).

Школских лекара није било ни у једној школи, сем у женској реалној гимназији у Љубљани и у бискупској гимназији у Шент Виду. Ту ученици живе у интернату и заводски лекар врши сваке недеље преглед ученика.

Гимнастика је обавезни предмет у свима средњим школама, и у свима је извођена. Ван школе су се ученици вежбали у гимнастичким друштвима *Соколу* или *Орлу* онде где ових има. Ради тога у почетку школске године сви ученици и ученице дужни су донети изјаву родитеља да ће им се деца те школске године вежбати у „Соколу“, односно у „Орлу“.

Споршких друштва у самим школама ове године није било. *Аистиненшка* удружења међу омладином воде се под именом *Млади јунаци*.

VII. НАСТАВА

Настава је текла потпуно уредно и без ремећења. Једино се у Мурској Суботи, због оскудице у локалима и у наставним снагама, до почетка новембра радило са прва два разреда пре, а са друга два разреда по подне. Од 7 новембра 1921 и тамо је настао нормалан рад.

VIII. ИСПИТИ

1. Виши течајни испит

Наставници највишег разреда предлажу у априлу директору за наставни језик две групе по три задатка, а за друге предмете из којих има такође писмени испит по три различита задатка. Директор све задатке прегледа, и, ако се са наставником сложи, шаље их под печатом просветном инспектору који, пошто изабере, враћа за сваки предмет задатке у засебном запечаћеном коверту. Коверте се отварају пред почетак испита пред ученицима.

Сваки ученик од три задатка из матерњег језика дужан је изабрати један и у року од пола часа мора писменом изјавом известити дежурнога наставника о томе који је од три задатка изабрао. Писмени испити из свакога предмета раде се у свима школама истога дана.

Статистика вишег течајног испита (*зрелосшног испиша*) види се из прегледа на стр. 328.

IX. УЧЕНИЧКЕ ЕКСКУРСИЈЕ

Даљну екскурсију није ове школске године извршила ниједна средња школа. Међутим, полудневне, како ради одмора од школскога рада тако и са чисто научним циљем (географским, јестаственичким и др.), имали су сви разреди појединачно. Маја месеца су све школе извеле *мајнишки излеш* (*dies maialis*), и то тако да је, за један или два дана, сваки разред посебице, покаткад и два заједно, ишао сваки у своје правцу.

	П О Л О Ж И Л О				О Д Б И Ј Е Н О		
	одлично	једногласно	већином гласова	Свега	на 1/2 год.	на 1 год.	Свега
Гимназија — Крањ	4	12	9	25	1	—	1
” — Љубљана	15	37	9	61	1	1	2
” — Марибор	5	24	14	43	4	—	4
Реална гимназија — Љубљана	9	6	13	28	3	—	3
” — са словен. и немачк. наст. јез. — Љубљана	1	1	—	2	—	—	—
Реална гимназија — Ново Место	—	6	11	17	—	—	—
” — Птуј	2	5	5	12	—	—	—
” — Цеље	4	12	8	24	—	—	—
Реална — Љубљана	2	15	14	31	1	1	2
” — Марибор	4	13	11	28	3	—	3
Бискупска гимназија, Шент Вид	10	14	1	25	—	—	—
Општ. жен. реал. гим. Љубљана	4	7	11	22	1	—	1
Укупно	60	152	106	318	14	2	16
%	18,06	45,60	31,54	95,20	4,20	0,60	4,80

2. Остали испити

	РАЗРЕДНИ ИСПИТИ				НАКНАДНИ ИСПИТИ			
	одобрен испит	ПОЛАГАЛО		није полагао	одобрен испит	ПОЛАГАЛО		није полагао
		положило	није положило			положило	није положило	
Гимназија — Крањ	54	49	4	1	4	1	—	3
” — Љубљана	93	69	18	6	11	6	—	5
” — Марибор	61	41	20	—	11	4	7	—
Реална гимн. — Кочевје	26	15	1	10	1	—	—	1
” — Љубљана	116	95	21	—	7	1	—	6
” — са словенач. и нем. наст. јез. — Љубљана	37	25	8	4	2	2	—	—
Реална гим. — Мурска Субота	13	10	—	3	1	—	—	1
” — Ново Место	45	36	8	1	1	1	—	—
” — Птуј	46	35	9	2	2	2	—	—
” — Цеље	40	30	10	—	4	—	1	3
Реална — Љубљана	92	61	26	5	3	2	—	1
” — Марибор	69	53	9	7	7	1	1	5
Бискупска гим. — Ш. Вид	15	9	6	—	4	4	—	—
Општ. жен. р. гим. — Љубљана	74	64	10	—	36	5	—	31
Укупно	781	582	160	39	94	29	9	56
%	—	74,52	20,49	4,99	—	30,85	9,58	59,57

X. БАЧКЕ ДРУЖИНЕ

Бачких литерарних дружина није било у свима школама. У гимназији Љубљана су се ученици VII и VIII разреда састајали обично једном у недељи у школи, где су разговарали о модерној словеначкој литератури и читали своје радове које су издавали у нарочитом литографисаном листу. Ученици са Приморја имали су своје засебно издање. Мањи број ученика шестог разреда вежбао се у говорништву, и нарочито студирао реалне предмете. Ученици бискупске гимназије у Шент Виду установили су 1918 литерарни кружок, који ове године са 33 члана издаје *Domače vaje*. Ученици VI разреда реалке Љубљана вежбали су се у драмској уметности. Било их је 12 чланова. У Цељу је већ трећа година како постоји дружина „Слога“, која је имала 81 члана.

XI. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

Колико је дела било у појединим школама у наставничким и ученичким књижницама, види се из ове табеле:

	наставничка књижница	Ученичка књижница			
		словеначких	српско-хрватских	немачких	других
Гимназија — Крањ	1417	1779	159	435	—
„ — Љубљана	3628	8402	607	2266	39
„ — Марибор	5439	744	—	871	2279
Реална гимназија — Кочевје	1611	292	16	586	—
„ — Љубљана	5800	2212	232	1735	—
„ — са словеначким и немачким настав. језиком — Љубљана	2298	52	6	1660	—
Реална гимназија — Мурска Субота	90	257	10	—	—
„ — Ново Место	4301	1281	116	508	—
„ — Птуј	4238	438	108	1146	78
„ — Цеље	4045	977	69	820	—
Реалка — Љубљана	3754	1266	—	1748	433
„ — Марибор	2615	30	4	3090	186
Бискупска гимназија — Шент Вид	4430	606	141	621	—
Општ. жен. реална гимн. — Љубљана	неуређена због оскудице у простору	1500	223	557	—

XII. СНАБДЕВАЊЕ ШКОЛА

Оно што је речено у овом одељку за Србију, Црну Гору и Банат, Бачку и Барању, вреди у свему и овде. Кредити на личне потребе, плате и хонораре наставницима отворани су на време у потребној количини. Међутим, кредити за материјалне потребе су се задржавали покаткад, и није их било у довољној мери због финансирања дванаестинама.

ХИИ. ПОТПОМАГАЊЕ СИРОТНИХ УЧЕНИКА

На свима средњим школама постоје већ одавна удружења за потпомагања сиротних ученика. Овим удружењима управљају одбори према закону о друштвима. Обично, директор је председник, а половина одборника су професори. Особито у старим средњим школама ова друштва била су богата легатима и вредносним папирима. Друштва су имала књижнице уџбеника које су давале сиротним ученицима бесплатно на употребу за време школске године. Богатија друштва давала су и потпоре у новцу или оделу. За време рата све то је пропало: аустријска влада потрошила је иметак тих друштава за ратни зајам. У школама које су до ослобођења биле немачке, директори су у споразуму с немачким наставничким саветима пре свога одласка поделили међу ученике остатке друштвеног иметка. Тако данас друштва од свог ранијег иметка немају никакве приходе. Стари уџбеници не вреде, нови су скупи, а новац се тешко добија. Зато је деловање ових друштава било ограничено на позајмљивање уџбеника.

Осим ових друштава, постоји још једна друга врста удружења, управљаних исто тако према закону о друштвима. То су *ђачке кухиње*, које издају ученицима храну бесплатно или по сниженим ценама.

Државних благодетења није било. Пре рата било је много *стипендија*, легата разних добротвора и родољуба. Капитал који је био уложен у државне папире, пропао је.

Важни у васпитном и социалном погледу су интернати за ученике, *ђачки домови*. Имамо две врсте интерната: католички бискупи издржавају интернате за гимназисте у Шент Виду код Љубљане и у Марибору, монашки ред Салезијанаца у Вержеју близу Љугомера. Ови интернати у неколико служе за потпомагање сиротних ђака, а у неколико за васпитање подмлатка за свештенички сталеж. Друга врста *ђачких домова* наслеђена је од Немаца. Немачке средње школе у словеначким крајевима у сврху германизације нису имале довољно ђака. Зато су Немци основали интернате у Марибору, Цељу, Птују, Кочевју, у које су примали леништине и лакомислене из богатих породица немачких покрајина, и некоје сиротне словеначке ђачке, да их узгоје за јаничаре. Ове *ђачке домове* предузели су Словенци, и они су добро дошли оним родитељима који у свом месту немају школе, или услед послова не могу се бринути за васпитање своје деце.

(Наставиће се)

МИЛАН К. ПЕТКОВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Горски Вијенац владике црногорског Петра Петровића Његоша. Осмо издање с коментаром Милана Решетара. Издање С. Б. Цвијановића, Београд, 1923 г.

Г. Решетар је први пут издао *Горски Вијенац* 1890 г., и ја сам тад написао подужи реферат о коментару (*Просветни Гласник*, 1891, стр. 57—67). Од то доба изашло је до сад осам његових издања. Ја та издања нисам упоређивао са својим напоменама да видим у колико је Г. Решетар прихватио моје напомене, а у колико је остао при своме тумачењу. Али упоређујући ово последње, осмо издање, видео сам да има доста случајева где се није са мном сложио. У предговору к другом издању (Београд, 1892), он помиње све приказиваче првога издања и вели да се тим напоменама користио и поправио свој коментар. „А што нијесам прихватио све промјене што су ми они предлагали, то ми ваљда неће ни они сами ни ко други замјерити, јер нема пјесме на свијету коју би од почетка до краја сви једнако разумјели и једнако тумачили“. Сасвим је тако. Али за боље разумевање овога најбољег спева наше литературе, коме је коментар тако потребан (и што доцније буде, све ће му потребнији бити), добро би било да је уз своје тумачење метнуо и друга (као што је у овом осмом издању на неколика места и учинио), и ако би нека сасвим настрана била (сваки одговара за своје), јер су то рекли људи који бар претендују да о томе могу говорити. Читаоци би тада у овом најбољем издању Горског Вијенца имали пред собом и сва мишљења о значењу појединих стихова, и сами би размишљали, и евентуално давали своја нова. — Што се мене тиче, ја и сад остајем готово у свему при ономе што сам пре 32 године о томе рекао, и поред одговора Г. Решетарова на моје напомене (*Просветни Гласник*, 1891, стр. 666—8). Зато ћу — уз неке нове напомене — поновити што сам онда рекао, са мало већом аргументацијом, не бих ли убедио Г. Решетара да и њих прими, или бар да их (уз тумачења других приказивача) унесе у своје девето издање као друкчије мишљење према његову.

1. — Ст. 1—2: *Виђи врага су седам бињишах, су два мача а су двије круне*. — Тумачење да два мача и две круне значе султанову власт на два дела света, Европу и Азију, не може се, мислим, примити, прво зато што се његова власт простирала на *три* дела света, Европу, Азију и Африку, и друго, ако би се тако и узело, то би се могло односити на *две круне*, а не и на *два мача*. Да нема речи *два мача*, могло би се узети да две круне значе византијску и српску, али оне сметају. Зато ја ипак држим да *два мача и две круне* значе две власти сједињене у султанима, светску и духовну. — *Седам бињиша*, ако не значе седам (или икс) држава које су султани освојили, не знам шта би друго могло значити

2. — Ст. 9—11: *Сан паклени округи Османа, дарова му луну ка јабуку. Злога гостџа Европи Оркана!* — Г. Р. тумачи да је сан даровао Осману жену (кћер шеика Елебадије) коју Турци зову „Камерије“ — „слична месецу“, лепу као јабуку. Ја ипак држим, у вези с првим стихом (сан га округи), да му је сан даровао луну, символ царства турског (упор.: *Луна и крст два страшна симбола*, ст. 631), као што се јабука, ситан дар, дарује кад се коме дође, или кад му се што поручи, и да је последица тога сна била што му је шеик дао ћерку, из кога ће брака (по некаквом тумачењу тога сна) произићи потомство које ће овладати светом (све што луна обасјава). Велико је питање да ли је Његош могао знати да су Турци шеикову ћерку звали „слична месецу“. — Трећи стих Г. Р. сасвим издваја од другог као самостални екскламативни генитив, док ја држим да је други објект глагола даровати: сан дарова Европи злога госта Оркана, сина Османова, јер се услед сна оженио ћерком шеиковом. Да оправда своје тумачење, Г. Р. се позива на аутограф Његошев у коме је први пут било написано: „— у Европу, зла госта Оркана“, па превучено и написано: „Ево Оркан, зли гост за Европу“, па и то превучено и написано као што је наштампано. Ја држим да (нарочито прва радакција) говори баш у прилог моме мишљењу: (дарова) у Европу (црногоризам) зла госта Оркана. И друга два стиха говоре, држим, у прилог томе: пошто је Оркан дарован Европи (прешао у Европу), „Византија сада није друго но прђија младе Теодоре“.

3. — Ст. 43: *Црни дане, а црна судбино!* — Ја не бих рекао да се *црни дан* односи на *Видовдан*. Овде владика Данило нариче над самим собом (види два стиха пре и три после) и проклиње дан свога рођења, или дан који је дочекао, и судбину која му је досуђена.

4. — Ст. 70: *Куда ћете с клешвом прађедовском? Клешва значи и проклетство и заклетва*, и ја бих рекао да овде значи ово друго: куда ћете са заклетвом којом су вас заклели прадедови (или: којом сте се заклели прадедовима) да чувате веру.

5. — Ст. 101: *И сјечењем у окладу плећах*. — „Кладећи се ко ће једним махом пресећи овнујско плеће“. — Ако се овим хтело рећи: ко ће једним махом пресећи овна преко плећа, онда је добро, али није сасвим јасно. Пок. архимандрит Дучић причао је како му је кнез Данило (или Никола, не сећам се), да би окушао његову снагу, понудио своју сабљу да тако пресече овна печеног, и овај, бојећи се да се не осрамоти, потегаво с обадве руке и свом снагом, и не само да је пресекао, него и сабљу забио у даску, тако да се у балчаку покварила.

6. — Уз објашњење ст. 101 могао је напоменути да је и краља Владислава збацио млађи му брат Урош I.

7. — Ст. 203—4: *Забацише владу и државу, за правило лудост изабраше*. — „Мјесто да настоје како ће што боље државом управљати и како ће је подигнути, српски владооци лудо највише око тога насто-

јаше како ће показати своју побожност градећи цркве и манастире и прилажући им богате дарове; ту *лудост*, с које пјесник кори српске владаоце, у многоме и повијест потврђује. Наравски, овај приговор не долази од *народа* који коло пјева, већ од самога пјесника, који га је зато и тако нејасно исказао“. — За Немањиће (сем 2—3 слабића) не може се рећи да се нису старали о државној управи према ондашњим појмовима. И грађење црква је такође одговарало ондашњем схватању државне потребе. Доцније, кад су Турци завладали, једино је црква и остала од њихових творевина и очувала да се народ не истурчи у толикој мери као у Босни и у Херцеговини, где таквих задужбина није било, нити онолике религиозности код народа као у њиховој држави. То Његош није могао назвати *лудошћу*, већ је лудост владалаца јасно исказао у претходна три стиха: *Наши цари закон погазише, почеше се крвнички гониши, један другом вадиш очи живе* (ст. 290—2), и, ако се тако узме, онда нема никакве нејасности.

8. — Ст. 250: *Седмоглава изиде аждаја*. — Г. Р. додаје само: Турци. — Г. Кирсте у немачком преводу рекао је да папа Никола V у својој були (од 1453 г.) упоређује освајача Цариграда Мехмеда II са седмоглавом аждајом из Откривења Јована Богослова. Могао је Његош и не знати за ову булу, али је свакојако пре знао за њу него да су Турци жену Османову звали „слична месецу“. Овде се по други пут јавља број седам (први пут у 1. ст.: *седам бињишах*), и није невероватно ако се доведе у везу с откривењем Јовановим.

9. — Ст. 267: *Да јуначки аманеш чувамо*. — Г. Р. мисли да је *јуначки* атрибут *аманешу*, а ја држим да је адвербиална одредба предикату *чувамо*: да јуначки чувамо аманет (остављен од предака): *дивно име у свешу свободу*.

10. — Ст. 418: *Направисмо пешнаест носилах*. — Ја не мислим да то значи „што мртвих а што рањених“, већ петнаест мртвих, „шест нашијех, девет њиховијех“. Носила значе што и мртвац.

11. — Ст. 490: *Та невоља како ме бољела*. — „Што је онака племенита жена, каква је Ружа, удата за кукавицу какав је Касан“. — Није њега та невоља болела, већ што је уграбљена жена из његова браства (или племена), и ма како да му је то тешко пало, не би на то главе обрнуо „да је бјеше Србин уграбио“, јер „је Касан брука неваљала“ (ст. 488 и 485), али кад је отишла у Турке, скочили су да је врате.

12. — Ст. 518: *Збили ти се снови на Турчина*. — „Сабиле (скупиле) су ти се снови на Турчина, једнако о Турцима мислиш“. — Ја држим да је пок. Вуловић боље погодио кад је рекао да *збили се* долази од глагола *збиши*, *збудем*, и да ово није перфекат већ партицип за жељу, јер владика све о неком злу слути: у образу је дошао као земља, сам се шета по пољу, нити што једе нити може заспати, крупно нешто учи у памети, па нека му се збуду снови на Турчина! (ст. 514—18).

13. — Ст. 527: *То је срећа дала, ал несрећа?* — У место оног дугачког објашњења, ја бих само рекао: ако се ствар добро сврши, дала је срећа; а ако се рђаво сврши, дала је несрећа.

14. — Ст. 528: *Не бојим се од вражјега коша.* — „Турака који су ван Црне Горе“. — Ја држим: Турака у опште, али се боји „од зла домаћега“, да уз домаће Турке не пристану и Хришћани из истог племена, и да се не направи покољ и међу Хришћанима.

15. — Ст. 546: *С Турџма ратиш, а Турке својакаш.* — „Са спољашњим Турџима ратујеш, а с домаћима поступаш као да су ти својта“. — Није то хтео рећи кнез Раде. Њему су сви Турци једнаки. Он само вели: и ратујеш с Турџима и својакаш их — *домаћима шобож да с' умилш* (ст. 547), а сви су једнаки.

16. — Ст. 624—7: *Жрец Европе с свештога амвона хули, пљује на олтар Азије; ломи тешки топуз азијатски свете куле под сјен расијашија*. — Г. Р. мисли да су ова четири стиха два и два у антитези: хришћански свештеник са светог амвона проповеда против азијске вере, а мухамеданци руше храмове што су под окриљем крста. Ја остајем при свом ранијем мишљењу да овде нема антитезе, и да све ово раде Мухамеданци: жрец Европе (који Европу приноси на жртву) са светог амвона (у цркви св. Софији коју је потурчио), хули, пљује на олтар Азије (на Јерусалим, на хришћанство), и тешки топуз азијатски руши храмове. Ово мени изгледа вероватније што је хришћанство у дефансиви: оно се брани, а ко се брани, он не „хули“ и не „пљује“ (то и не личи хришћанству). Ако се под „олтаром Азије“ подразумева Мека (мухамеданство), хришћанин не би то назвао „олтаром“, јер је олтар нешто свето, хришћанско. — Г. Р. у своме одговору мени вели: „Ако је владици у Слободијади II, 4 *жрец Меке*, не онај који приноси Меку на жртву, већ онај који у Меци приноси жртву, т.ј. мухамедански свећеник, то ће му ваљда и овдје бити *жрец Европе* онај што у Европи приноси жртву, т.ј. хришћански свећеник“. — То би био разлог само у том случају ако *жрец Европе* не може значити онај који Европу приноси на жртву, а то, држим, не стоји, јер жрец може бити и *нечији* и *нечега*.

17. — Ст. 672: *Прокле маши од невоље сина.* — „Прокле га од невоље, тј. била је принуђена да га прокуне, јер је издао и погазио највеће светиње, домовину и вјеру“. — Та Иванбеговица је проклела Станицу још кад је био на сиси, што јој је прогризао „сису у посање, рајско пиће просуо по њедрима“, и последица те клетве била је што је он као зрео човек „образ оцрнио, похулио на вјеру Христову“ итд. (види ст. 694—702). Оно *од невоље* значи *за невољу син кад бољег нема*. Упор.: За невољу бабу воде кад ђевојке не находе; О Турчине, за невољу куме! итд. (Ни у Акад. Речнику s. v. „невоља“ није јасно објашњено „за невољу“).

(Свршиће се)

ЉУБ. СТОЈАНОВИЋ

БЕЛЕШКЕ

Један занимљив покушај у Немачкој. — По вестима које стижу из Немачке, две трећине тамошњих студената морају да се издржавају сами, те су принуђени да раде по осам сати дневно. Студијама могу да посвете само своје слободно време. Послови којима зарађују врло често немају никакве везе са школом и њиховим будућим звањем. Сада се, међутим, покушава извести тешња веза између предмета који се студира и онога што се ради да би се одржао живот. Један такав покушај у Лајпцигу показао је врло добар успех. Студенти природних наука и медицинари, потпомогнути својим професорима, отворили су неколико трговина у којима продају разне инструменте, научне апарате, стручне књиге и друге ствари неопходно потребне за наставу и приватне студије. Неке предмете студенти чак израђују сами, или готов материјал удешавају за научну употребу.

Почетни капитал за ово корисно предузеће износио је 300.000 марака, а сакупљен је добровољним прилозима и позајмицом. За девет месеца обртни капитал попео се на 6.000.000 марака. Финансијска управа налази се у рукама директора једне велике банке, а све остало обављају сами студенти. Њихове плате износе месечно 500.000 марака.

Предузеће је у овај мах толико јако да може редовно плаћати и оне студенте које болест за неко време отргне од посла. Такав успех извесно ће дати повода и осталим немачким градовима да се угледају на Лајпциг.

Латински језик по директној методи. — Пре кратког времена, Д-р Рауз, управитељ једне средње школе у Кембриџу (Perse Grammar School), одржао је у Лондону занимљиво предавање о настави латинског језика по директној методи.

Било је времена — каже Д-р Рауз — када су се класични језици учили не ради граматичке анализе, него зато да се употребе у разговору, и ради интелектуалног и естетичког уживања у делима класичне књижевности. Доцније, када је латински језик сасвим изашао из употребе, сва настава свела се на граматичка вежбања и превођење, те су класични језици постали одиста мртви и досадни за ђаке. Модерни језици предавани су такође по истој методи, и са подједнаким неуспехом, али се они први ослобађају тираније граматичких вежбања, те уводе разговоре и директну методу. Д-р Рауз чини то исто за латински језик. Он искључује из наставе превод с енглеског на латински, и захтева да ђаци непосредно изразе оно што виде и раде.

Почиње се простим телесним вежбама и радњама које су лако разумљиве, а при томе изговарају се кратке латинске реченице које све то описују. Именују се предмети из најближе околине и по сликама, и састављају се кратке усмене вежбе. Сваки ђак пише свој сопствени речник и служи се њиме при читању првих лакших чланака у књизи. Нове речи у тексту објашњавају се латински, помоћу израза научених ранијим усменим вежбањем, и само ако тако никако не иде, узима се у помоћ и матерњи језик.

Грамматичка правила уче се после употребе језика, никако пре тога, — онда када ђак већ стекне мало вештине да се изрази усмено. Разуме

се да је латински говор почетника пун граматичких грешака, али оне се одмах исправљају, те се уво брзо свикне на коректан језик.

Превод с латинског на енглески није сасвим искључен, али узима се веома ретко, и не одмах у почетку. Исто бива и са писменим задатком, који се предузима тек пошто ђаци могу да кажу својим речима на латинском оно што су читали на часу.

Са великим уживањем певају се по нотама латинске песме и приказују се сасвим лаке драмске сцене на латинском. Тако деца омили језик, те готово и не осете како за прве две године учења пређу све што је важно из граматике, а уз то прочитају и много лепих текстова од најпознатијих писаца латинских.

Са старијим ђацима читају се све дужи латински чланци и цела дела, па се затим тумаче на латинском, и најзад преводе се на енглески. У вишим разредима бива и превођење са енглеског на латински, ради вежбе. Али најглавније, по мишљењу Д-ра Рауза, јесте коректно и лепо читање и естетичко уживање у делима латинских писаца.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Приче малог Здравка. Књига за децу о природи, чистоти и здрављу. Написао Иван Ђаја, професор физиологије на Университету у Београду. Сlike израдио Јосип Вучетић. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, 1923. С. 85, цена ?

Смрт Смаил-аге Ченгића. Пјесан од Ивана Мажуранића. Са илустрацијама Јозе Кљаковића. 25. (ћирилицом 12.) издање, критички приређено. — Загреб, наклада „Народне Књижнице“, 1923. С. 56, цена ?

Ђуро Грубор, професор II Загребачке Гимназије, *Коментар „Смрти Смаил-аге Ченгића“ од Ивана Мажуранића.* — Загреб, накладом „Народне Књижнице“, 1923. С. 144, цена ?

Историја Срба, Хрвата и Словенаца. Уџбеник за ученике народних школа (одобрен одлуком Г. Министра Просвете ОНБр. 45.659). Израдио Јов. П. Јовановић, референт Министарства Просвете. — Љубљана, издање Учитељске тискарне, 1923. С. 118, цена (броширана) 14 д., (тврдо везана) 16 д.

Д-р Д. Коњевић, *О туберкулози Београда* (Антитуберкулозни диспансер). Са 12 слика. — Београд, издање Министарства Народног Здравља, 1922. С. 48, цена ?

Dr. Vladimir Njegovan, *Naša kemijska industrija.* — Zagreb, naklada „Jugoslovenskog Lloydа“, 1922. (Industrijska biblioteka „Jug. Lloydа“, број 2.) С. 64, цена ?

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.